ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبکستان ادبیاتی و صنعتی

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1992 ЙИЛ, 31 ИЮЛ, № 31 (3187) ЖУМА

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ФАРМОНИ

ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИНИНГ 1 ЙИЛЛИГИ БАЙРАМ ҚИЛИНИШИ МУНОСАБАТИ БИЛАН РЕСПУБЛИКАНИНГ ИЖОДКОР ВА ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИГА ИМТИЁЗЛАР БЕРИШ ТЎҒРИСИДА

Республиканинг ижодкор ва тиббиёт ходимларини ижтимоий муҳофаза қилишни кучайтириш, моддий ва маиший шароитларини янада яхшилаш мақсадида ва уларнинг Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга қўшган ҳиссасини эътиборга олиб:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Барча типлардаги мактабларнинг ўқитувчиларига, болалар уйларининг тарбиячиларига қўшимча имтиёзлар бериш, юқори синфлар ўқитувчиларининг иш ҳақини ошириш тўғрисида» 1990 йил 13 ноябрда чиқарган Фармонининг қуйидаги қисмлари республиканинг ижодкор ва тиббиёт ходимларига ҳам татбиқ этилсин:

— улар яшаб турган давлат ва идораларга қарашли уйлар ва хоналар шахсий мулк қилиб бепул топширилсин;

— ер участкалари ва якка тартибдаги қурилишга сотиб олиш учун бинокорлик материаллари биринчи навбатда ажратиб берилсин.

Ушбу фармон бир бандининг амал қилиши меҳнат фаолиятининг мазкур соҳаларида камида 10 йил узлуксиз иш стажига эга бўлган юқорида айтиб ўтилган тоифадаги ходимлар жумласига кирувчи нафақахўрларга ҳам татбиқ этилсин.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси бир ҳафта ичида ушбу Фармонни рўёбга чиқариш юзасидан ташкилий чора-тадбирлар тўғрисидаги қарор лойиҳасини тайёрласин.

3. Ушбу Фармон 1992 йилнинг 1 августидан кучга киради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти
И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри, 1992 йил, 28 июл

Янги Рукн

Истиқлол назми нидоси

Ҳалима ХУДОЙБЕРДИЕВА,
Ўзбекистон халқ шоираси

БЕХАТО СЎЗ...

Субҳоноллоҳ, томиримга туташмоқда ўт
Жанглар аро, жангари садо қилажакман.

Синиқ кўнглим минг бўлакдир, бўлмагайман бут,
Ҳақ йўлинда ўзимни гадо қилажакман.

Умрнинг интиҳосида учган руҳларни
Қайтараман, қайта ибтидо қилажакман.

Омонатин олғунича Туркий қавмга
«Бирлаш» деб турк тилинда нидо қилажакман.

Эрк истаги уммонларда кўпни қилган ғарқ
Менам унга жонимни ато қилажакман.

Ҳар сўзимдан хато излаб рақибим сарсон
Мен қўрқаман, умримни хато қилажакман.

Хато қилмай айта олгум: қачон ўлсамам
Шеър устида ўзимни адо қилажакман.

Отам, онам кўнгли йиғлаб, бўшаб ўтди
Отам, онам ёғийга пар тўшаб ўтди.
Отам, онам тиз чўккан-ча яшаб ўтди
Худо, энди мадорингни тизимга бер.

Кўкламларим, талошларда талон бўлди
Увуз этда куйдим йиғи; ўлан бўлди.
Ёзим — балоғатга етган нолон бўлди
Энди озод қўшиқларни кузимга бер.

Совий-совий музлаган дил музликларим
Эрий бошлаб сўз очмоқда сўзликларим
Қайтса, қайтмас бўлиб кетган ўзликларим
Турк, Туронни кўтармоқни ўзимга бер.

ЁРҚИНЛИК ТИМСОЛИ

Кўпчилик кўпчилик экан-да. Баъзан кўча-кўйда, айрим давраларда «Мана, Ўзбекистон ҳам мустақил бўлди. Хўш, бу билан нима ўзгарди?» қабилидаги илмоқли, учирма саволлар қулоққа чалиниб қолади. Бошқаларни билмадиму, лекин мен бундай киноямуз, таънали гапларга мутлақо қўшилмайман. Негаки, жумҳуриятимиз мустақилликка эришганига эндигина бир йил бўляпти. Бундай қисқа вақт ичида 130—140 йил мобайнида чуқур томир отган мустамлакачилик асоратларини бир йўла бартараф этиш жуда мушкул. Шунга қарамай, жумҳуриятимиз дастлабки кезларданоқ мустақилликнинг ойдин йўлига чиқиб олди. Ўн бир ой давомида ниҳоятда муҳим қонун ва қарорлар қабул қилинди, ривожланган мамлакатлар билан турли соҳаларга оид шартнома ва битимлар тузилди. Бу жиҳатдан яқинда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида»ги қонун ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Ушбу муҳим ҳужжатда кимлар, қандай ҳолатларда Ўзбекистон фуқаролигини олиши мумкинлиги аниқ ва лўнда ифодалаб берилган, қонунни амалга оширувчи давлат идораларининг ваколатлари, бурч ва вазифалари қатъий белгилаб қўйилган.

Қонуннинг 17-моддасида чет эл фуқароларининг Ўзбекистон Республикаси фуқаролигига қабул қилиш шартлари қуйидагилардан иборат эканлиги таъкидланган: 1) чет эл фуқаролигидан воз кечиш; 2) сўнгги беш йил давомида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшаганлик; 3) қонуний тирикчилик манбаларининг мавжудлиги; 4) Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини тан олиш ва бажариш. 10-моддада эса айрим ҳолларда, хорижий давлат фуқаролари бўлмиш ватандошлар, агар улар ва уларнинг ота-оналари, бувалари ёки бувилари бир вақтлар мавжуд тузум туфайли ватанни ташлаб кетишга мажбур бўлган бўлсалар, ўз илтимосларига ва жумҳурият Олий Кенгаши махсус комиссиясининг хулосасига мувофиқ республикамиз Президентининг қарори билан Ўзбекистон Республикасининг фуқаролигига ҳам қабул қилинишлари мумкинлиги таъкидланган.

Булар ва бошқа моддалар юртимизга ҳар хил қаланғи-қасанғиларнинг, дайдиларнинг бостириб келишига чек қўяди, жумҳуриятимиз фуқаролари онгида ватанпарварлик туйғуларининг мустаҳкамланишига хизмат қилади.

Қисқаси, фуқаролик тўғрисидаги Қонун мустақиллигимизнинг яна бир ёрқин тимсолидир.

Набижон ИМОНҚУЛ ўғли

Маркс ЖУМАНИЁЗОВ:

ЮРТГА ЭГАЛИК

Мерос

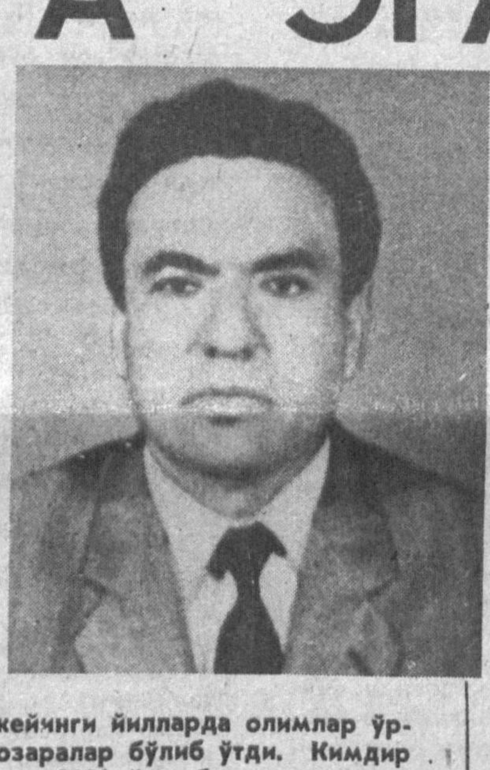

Ҳар бир ўзини, ўзлигини англаб етаётган халқ учун тарихини билмоқ ҳам фарз, ҳам қарздир. Хўш, у ҳолда аждодларимиздан мерос қолган Хева Хоразм тарихида қандай ўрин тутади? У қандай тараққиёт йўлларини босиб ўтди? Шаҳарнинг ёши нечада? Унинг ҳам тўйи нишонланадими? Музей шаҳар бўлган Хевани янада ободонлаштириш, тарихини тиклаш, аждодларимиз маданиятини, авлодлар кўз ўнгида янада ёрқинроқ намоён қилиш учун нималар қилиш лозим?

Мухбиримизнинг Хоразм вилоят ҳокими Маркс ЖУМАНИЁЗОВ билан суҳбати ана шундай масалалар хусусида борди.

— Хеванинг ёши тўғрисида кейинги йилларда олимлар ўртасида жуда кўп баҳслар, мунозаралар бўлиб ўтди. Кимдир унинг ёшини 2000 йил, яна биров 2300 йил, баъзилар эса 2500—3000 йил деб фикр билдиришди. Ниҳоят, тарихчилар, археологлар, этнографлар ва бошқа соҳа олимларининг изланишлари умумлаштирилиб, шаҳар ёши 2500 йил деб белгиланди. Бу борада сизнинг фикрингиз қандай? Ҳақиқатан ҳам, шаҳар ёши тўғри белгиланган деб ўйлайсизми?

— Мен тарихчи эмасман. Лекин тарих ҳақида гап борганда ҳеч ким ўз фикрларини асл ҳақиқат деб даъво қилмаслиги керак. Хеванинг ёшини аниқлаш борасида ҳам ана шу ҳақиқатни эсдан чиқармайлик. Ривоят қилишларича, қадимда бу ерда битта қудуқ бўлган экан. Қудуқнинг суви ширин, ўзи яйдоқликда, қумликда жойлашгани сабабли карвонлар бу ерда албатта қўниб ўтаркан. Бир куни қудуқдан сув ичган савдогарлардан бири: «Ҳей, воҳ, ғоят ширин экан», деб юборибди. Шундан кейин бу ерда шаҳар қурилибди ва номи «Ҳейвоқ» деб аталибди. Одамлар ҳозир ҳам бу номни Ичон қалъадаги 26 қудуқдан бирининг номи билан боғлиқ ҳақиқат деб қарашади. Албатта, бу афсона.

Шаҳар номининг келиб чиқиши хусусида тарихчилар, олимларнинг ҳам ҳар хил фаразлари бор. XVIII асрда яшаб ўтган Худойберди Хевақий «Дил ғаройиб» асарида Хевак сўзи зардуштийларнинг китоби «Авесто»да ҳам тилга олингани, у шаҳар маъносини англатиши хусусида маълумот беради. Рус олими Н. Березин Хева номи «Ҳайва» ёки «Хаван» сўзларидан олинган, булар «қуруқликдаги бўш жой», «қўрғон» маъноларини англатади, деб ёзади. Яна бир рус олими С. Желябовский «Хева номи» «Библия»да ҳам эслатилади, у сувнинг ўртасидаги қўрғон маъносини билдиради, дейди. Бу фикрлар Хевага Нуҳ пайғамбарнинг ўғли Сом асос солган деган бошқа бир ривоят мазмунига ғоят ҳамоҳанг келади.

Муқаддас китобларда айтилишича, Оллоҳ таоло ғазаби туфайли бутун оламни сув босган замонларда Сом отаси Нуҳ ижозати билан бирор сув босмаган қуруқ ер топиш учун кемада йўлга тушади. Узоқ юриб ҳам бундай ер топа олмайди. Шунда кемадаги қушларни учириб кўради. Фақат каптар билан оққуш кема олдида юриб, атрофини қум қоплаган катта тепаликни топадилар. Каптар ҳавога кўтарилиб қанотлари билан қарсак чалади ҳамда тепаликдан бир сиқим тупроқ олиб Сомга етказади. Оққуш эса тепалик устида турган кўйи «қуюқ-қуюқ» дея сайрайди. Сом кемани тўхтатиб шу тепаликда дам олади. Кечаси ухлаб туш кўради. Тушига шамлар ёниб турган бир қўрғон киради. Уйқудан уйғониб отаси олдига қайтади ва кўрганларини, тушида аён бўлганларни бирма-бир айтиб беради. Шунда Нуҳ ўғлига каптарнинг қарсак чалгани ўша жойнинг жуда яхши масканлигини, оққушнинг сайрагани эса унинг қурғоқ, унумдор ерлигини кўрсатади, тушинг эса бизга яхши жой топилганидан далолат, дейди. Шундан кейин ўғлига бу ерда қўрғон айлантириб, кемалар тўхтайдиган жой қилишни буюради. Ана ўша жой Хева ўрни бўлган дейишади.

Албатта, бу ривоятни ҳам ишончли деб бўлмайди. Лекин археологлар фикрига кўра, Нуҳ тўфонини ҳақиқатан оламда юз берган деб тан оладиган бўлсак, бу тўфон билан Хева номи ўртасида маълум бир боғлиқлик мавжудлигини кўриш мумкин. Айтайлик, ривоятда Хева атрофи сув билан ўралган унумдор ер деб талқин этилади. Хўш, шундай бўлса, бошқа ўлкалардаги бундай жойлар нима деб аталар экан? Улар номлари ўртасида ўхшашлик бормикан?? Ҳа, бор экан. Масалан, Австралия қитъасидаги Маквизит оролларидан учтаси Хева номи билан юритилар экан. Бир-биридан олисда, турли тилларда гаплашувчи халқларнинг атрофи сув билан ўралган унумдор ерни Хева деб аташларида ўша кўҳна ривоятнинг асосида ҳақиқат мавжудлигини кўрсатмасмикан?

Менимча, Хева номининг келиб чиқишини қадимий хоразмийлар тилидан изламоқ керак. Афсуски, бу тил бизнинг давримизгача тўла етиб келмаган. Лекин бу тилга хос бўлган айрим сўзлар унга яқин бўлган, қариндош ҳисобланган осетин, лазгин, хазар, мажор каби тилларда сақланиб қолган. Масалан, осетин тилида «Хиваув» деган сўз бор экан. Бу сўз «кичик шаҳар» маъносини англатаркан. Шундан келиб чиқиб «Хева — кичик шаҳар» дейиш мумкин. Бундан ташқари, Хевани баъзан Хевак шаклида ҳам айтганларки, бу ҳам кичик шаҳар маъносини англатади.

Давоми олтинчи бетда

ИМТИҲОНЛАР АРАФАСИДА

Жумҳуриятимиз олий ўқув юртларининг ҳовлилари яна гавжумлашди. Янги ўқув йили учун кириш имтиҳонлари бошланди. Бу йилги синовлар алоҳида бир масъулият билан ўтмоқда. Чунки республикамиз ўзининг мустақиллигини эълон қилгандан сўнг олий ўқув юртларимиз илк бор талабалар қабул қилмоқда.

Шуни таъкидлаш кераки, бу йил ёшлар ўртасида олий ўқув юртларига кириш истагини билдираётганлар анча кам. Мана эрта-индин имтиҳонлар бошланади-ю, айрим институтларда қабул учун етарли абитуриентлар сони йиғилгани йўқ. Бу албатта бозор иқтисоди билан боғлиқ. Ёшлар жумҳуриятимизда бозор иқтисоди шароитида одамлар қандай яшаётганини кўзлари билан кўриб хулоса чиқармоқда ва келажак ҳаётларини белгиламоқдалар. Ҳозир олий маълумотли муҳандис ёки врачдан тижоратчи ёки ишбилармон анча яхши яшамоқда. Шунинг учун ҳам ёшлар ўқишдан кўра тижорат ишларини афзал кўрмоқда, ҳунар ўрганишга қизиқмоқдалар.

Абитуриентлар сони камайишининг иккинчи сабаби айрим олий ўқув юртлари пулли бўла бошлади. Аммо улар талаб қилаётган маблағни топиш ҳамма ота-онанинг ҳам қўлидан келавермайди.

Бу йилги қабул ишларида биринчи марта тест (тайёр жавоблар ичидан тўғрисини топиш) ишлатилмоқда. Бу усул ҳозирча тажриба сифатида бир неча олий ўқув юртларида қўлланмоқда, холос. Унинг қандай натижа бериши ҳақида олдиндан бир нарса дейиш қийин. Аммо менинг назаримда тестнинг бир канча ўзига хос афзаллик томонлари бор. Тест орқали қабул пайтида сал назорат кучайтирилса, имтиҳонлар бўлаётган хоналарга назорат органлари, ота-оналар вакиллари кириб ўтирса таниш-билишчиликка мутлақо чек қўйиш мумкин.

Айрим кишилар ҳар қандай техника одамнинг қўлидаги нарса бўлса, ўқитувчилар ўз манфаатлари йўлида уни ҳам бўйсундириб олишлари мумкин-ку деган фикрни билдиришмоқда. Бу гапда жон бор. Бунга йўл қўймаслик учун фақат назорат кучли бўлмоғи лозим.

Тестнинг афзалликлари билан бирга камчиликлари ҳам мавжудга ўхшайди. Тест орқали балки билимли болаларни танлаб олиш мумкиндир, аммо интеллектуал қобилиятли, талантли болаларни аниқлаб бўлмайди. Бу билан тестдан воз кечайлик демоқчи эмасман. Аксинча, уни бу йил яхши натижа беришини истайман. Чунки эрта-индин тест тарафдорлари камайиб кетиши эҳтимолдан холи эмас. Кириш имтиҳонларида оладиган поралари туфайли бойлик орттиришга ўрганиб қолган айрим кимсалар, бу йил қуруқ қолишгани туфайли тест усулидаги қабул кутилган натижани бермади деган шахсий хулосага келишлари ҳеч гап эмас. Биз бунга йўл қўймаслигимиз лозим.

С. МАҲКАМОВ сурат-лавҳаси.

Ўтган йили жумҳуриятимиздаги бир неча олийгоҳлар университетларга айлантирилди. Бундан мақсад ўқув-тарбия ишларини тубдан яхшилаш, жумҳуриятимиз мустақиллигига хизмат қиладиган малакали кадрлар тайёрлашни йўлга қўйиш эди. Ҳозирча янги университетларда янгиланиш унчалик сезилмаяпти. Ўқув юртининг номи ёки статусини ўзгартириш билан чинакам ислоҳга эришиб бўлмайди. Бунинг учун ҳур фикрли мутахассислар, илмий-техникавий база зарур. Шуни унутмаслигимиз лозимки, жумҳуриятимиз келажаги бугунги талабалар қўлида.

Б. ЭГАМҚУЛОВ

МУҲАРРИРИЯТДАН: ушбу мақола саҳифаланаётганда бизга жумҳуриятимиздаги тиббиёт олий ўқув юртларида пулли қабул бекор қилинганини маълум қилишди.

ИШ БИРЛИГИ

Ёмон кўздан асрасин: Туркия — Туркистон адабий алоқалари кундан кунга юксалиб бормоқда. Газетхонларнинг ёдида бўлса керак, жавзо (май) ойида Туркиянинг Бурса ва Кўниё шаҳарларида «Туркчанинг улусларораси шеър шўлани» (улуслараро туркий шеърият шўлани) бўлиб ўтди ва унда ҳурматли шоирларимиз Эркин Воҳид, Рауф Парфи, Хуршид Даврон ва Азим Суюн иштирок этдилар.

Қадим турк манбаларидан маълумки, базм ва зиёфатларнинг энг каттаси шўлан деб аталарди. Шўланлар ғоят дабдабали бўлар, одатда, катта ўлжалар билан овлардан қайтилгандан кейин, ёки қурултойлардан сўнг ва ё катта зарар келтирган урушларнинг ниҳоят битгани шарафига ёхуд улуғ қаҳрамонлар, миллат бошлиқларининг туғилган кунлари ўтказиларди. Чунончи, ровийларнинг айтишига қараганда, Ўғузхон юртини ўғилларига тақсимлаб бераркан, катта шўлан қилганди.

Туркиялик турклар ота-боболаримиздан қолган бу гўзал анъанага янгича тус бериб, Бурса ва Кўниёда шеърият шўлани ўтказдилар ва бу аснода халқимизнинг севикли шоири Эркин Воҳидни Юнус Эмра мукофоти билан тақдирладилар.

Шўланнинг энг муҳим ютуғи шу бўлдики, унинг иштирокчилари, яъни Шимолий ва Жанубий (Эрон) Озарбойжон, Бошқирдистон, Булғористон, Ироқ, Қорачой-Болқор, Қозоғистон, Қозон татарлари, Қибрис, Қирғизистон, Қирим татарлари, Македония, Молдова, Ўзбекистон, Руминия, Туркманистон, Югославия, Юнонистон ва Туркия ёзувчилари Улуслараро Турк Ёзарлар Бирлигини барпо этиш тўғрисида бир қарорга келдилар.

Айни чоқда шўлан қатнашчилари Қорабоғ-Нахичеван ва Босна-Херсек қатлиомларига қарши норозилик баённомасини эълон қилдилар.

Туркия Ёзарлар Бирлиги бу тадбирни юксак бир савияда ўтказиш билан кифояланиб қолмай, қабул қилинган қарорларни йўлга қўйиш учун турк дунёси юртларига сафарот бошлади.

Туркия Ёзарлар Бирлигининг генел бошқони (яъни раиси) Маҳмат Дўғон ва унинг ёрдамчилари Мустафо Четин Бойдор ва Маҳмат Жамол Жифтчигузали, масъул котиб Байрам Билга Тўқар ва молия котиби Исмоил Ҳожифаттоҳўғли, Бошқарув аъзолари Маҳмат Четин ва Бакил Суйсол, Туркия Ёзарлар Бирлиги Истанбул шўъбасининг раиси Аҳмад Қот Озарбойжон сафаридан кейин Ўзбекистонга келдилар. Делегацияни Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби Жамол Камол ва Ўзбекистон Республикаси Адиблар Иттифоқининг раиси Эркин Воҳид ҳамда бошқалар кутиб олдилар.

Суҳбат, табиийки, танишишдан бошланади. Меҳмонлар билан бизни туркшунос ва таржимон, Боку Давлат университетининг аспиранти Ориф Ожолўғли таништирди. Унинг таърифига қараганда, Маҳмат Дўғон «Буюк туркча сўзлук» (Катта туркча луғат), «Ботилилашма иҳонати» (Ғарблашишнинг хиёнати), «Тил, култур, ёбонжилашма» (Тил, маданият, бегоналашув), «Камолизм» сингари ўнга яқин тадқиқий-фалсафий, адабий-танқидий китобларнинг муаллифидир. Бу китоблар турк маданий ҳаётида шу қадар катта ва муҳим аҳамиятга эга бўлдики, ўқувчилар талаби билан уларнинг баъзилари ўн марта, баъзилари ўн беш марталаб қайта нашр этилди. Мустафо Четин Бойдор асосан сценарийчи бўлиб, ёзган асарлари радиода ва ойнаи жаҳонда қайта-қайта эшиттирилади ва кўрсатилади. Исмоил Ҳожифаттоҳўғли билан Бакир Суйсол ҳам радиосценарий усталаридир. Байрам Билга Тўқэр эса нафақат радио-телетомоша устаси, айни чоқда мусиқий соз санъатчиси ҳамдир. Келган меҳмонларнинг яна бири — Маҳмат Четин публицист ва адабиётшунос: «Танзиматдан бугунга қадар турк шеъри антологияси», «Ижтимоий ва саноий мужодалада тўқнашувнинг тинчиши» сингари китобларнинг муаллифидир, иккинчиси — Аҳмат Қот икки шеърий китобини нашр эттирган.

Делегация бошлиғи Маҳмат Дўғон Туркия Ёзарлар Бирлиги ҳақида қуйидагиларни гапириб берди:

— Ёзарлар орасида маслакий уюшқоқликни камолга етказиш ва ўлкамизнинг маданий ҳаётида ёзувчиларнинг иштирокини фаоллаштириш ниятида 1978 йилда фикрдош ижодкорлар томонидан «Ёзарлар Бирлиги» қурилди. 1985 йилда Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан «ТУРКИЯ ЁЗАРЛАР БИРЛИГИ» бўлди.

Туркия Ёзарлар Бирлиги (ТЁБ) озод ёзувчилар, матбуот ва нашриёт фаоллари, радио ва телекўрсатув сценарийчилари, адабий тадқиқотчилар, санъат усталари (ўзи ёзиб, ўзи ижро этувчи), киносценарийчиларни ўз теварагига тўплаган. Истанбулда алоҳида бир шўъбаси, бошқа катта шаҳарларда тамсилотлари (вакиллари) бор. Бундан кейин Анқара ва Истанбулда Бирлик аъзолари ортиб боради ва бу шуъбаларнинг иш фаолияти мустақиллашади, айни чоқда вилоятларда ҳам тамсилчиларимиз фаолияти кенгаяди.

ТЁБ бугунга қадар Президентлик Аппарати ва Вазирлар Маҳкамасига Маданий, Тарбиявий ва Адлиявий масалаларда бир қатор таклифларни киритди. Таклифларимизнинг баъзилари инобатга олинди ва амалга оширилди. Адабиёт соҳасида, сиёсий ва ижтимоий соҳаларда, демократияни такомиллаштириш ва юртимиздаги ташкилотларни модернлаштириш масалаларида ТЁБнинг кўрсатаётган фаолияти фақат Бирлик аъзолари орасида эмас, балки бутун халқнинг ҳурматини қозониб бормоқда.

Маҳмат Дўғон ўз сўзининг охирида Ўзбекистонга келишдан мақсад Ўзбекистон Ёзувчилар Уюшмаси билан иш бирлиги борасида шартнома, аҳдлашув ва конкрет планлар тузиш эканлигини билдирди.

Шундан кейин туркиялик ёзувчилар Тошкентнинг диққатга сазовор обидалари ва осори атиқалари билан танишдилар. Сўнг тарихимизни ва жаҳонга машҳур ёдгорликларимиз, меъморлик санъатларимизни ўрганиш учун Бухоро ва Самарқандга жўнаб кетдилар.

Миразиз АЪЗАМ

УЗИЛМАГАН ЗАНЖИРЛАР

БУГУН КИМ БИЛАН СУҲБАТЛАШМАНГ, қайси даврага юз бурманг, албатта, тирикчилик ташвишидан сўз очилади. Яна нарх-навонинг ошганию ҳаммаёқни тижорат дўконлари босиб кетгани, олибсотарнинг ошиғи олчи бўлиб, маошга қараб қолган оддий фуқаронинг аҳволи танг эканлигидан баҳс кетади. Кимдир асосий айбдор Горбачев, ҳамма балони ўша бошлади, дейди. Яна биров қаттиққўлликни, Сталинни соғинади. Бошқаси эса «мустақилман, мустақилман дейсан, нима берди сенга ўша мустақиллигинг?!» деб ҳурриятнинг «икки оёғини бир этикка тиқади».

Минг андишали бўлган тақдирингизда ҳам бу мулоҳазалар устида бош қотирмасдан туролмайсиз. Хўш, ҳали бир йил ҳам тўлмаган мустақилликдан нимани талаб қиламиз?! Шу ҳуррият учун биз — мустақил давлатнинг фуқаролари нима қилдик? Юз йилдан ортиқ қутуриб яшаган империянинг баҳайбат ўлимтиги остидан чиқмоқчи бўлаётган «болакай»га мадад қўлини чўздикми? Уни мурғаклигидаёқ оёғидан чалиб йиқитмоқчи бўлаётган ёвуз кўзлардан асрашга қодирмизми?

Ҳурриятимизнинг тоза қонини булғаётган кўҳна касалликнинг бири — сохта **ишбилармонлик ёхуд иқтисодий саводсизликдир.**

БИРИНЧИ ҲИКОЯ. Жуда кўп миллий бойликларимиз хонаки «ишбилармонлар» томонидан бой берилмоқда, деб куюнади иқтисодчи дўстим. Мана сизга бир мисол, дейди у: шундай ишбилармонлардан бири кичик корхона (унинг «малое предприятие» деган олифтанамо номи ҳам бор) очиб, тумандаги хўжаликлар билан шартнома тузибди. Яъни колхоз-совхоз унга ўзининг олма-анор, қовун-тарвузини беради. У эса Россияга бориб, бу ноз-неъматларни ёғоч ёки темир қувурларга айирбош қилиб келади. Ният яхши. У айни баҳорда хўжаликлардан 90—100 минг сўмдан пул кўтариб, Сибирга равона бўлади. Сибирлик оғайниларнинг ҳам бу ташриф... бошн осмонга етади. Бир зумда учтўртта кичик корхоналар тузиб, бири олма-анорни ёғочга айирбош қилишда, иккинчиси узум ва қовун-тарвузни қувур ёки шиферга алмаштиришда воситачилик қилишни зиммасига олишади. Беш-ўн кунда ишнинг расмий жиҳати битгунча ишбилармонимиз ҳар куни зиёфат бериб, ҳотамтойлик қилиб туради. Албатта, сибирликлар ҳам ундан қарздор бўлиб қолмайдилар. Янги-янги «ишбилармон»лар билан таништиради.

Сўнг ана келди, мана келди, деб кутилган 20 вагон ёғочдан ниҳоят дастлабки бир вагони келади. Ишбилармонимиз енг шимариб мева-сабзавот дейсизми, олма-анор дейсизми, қовун-тарвузгача Сибирга жўнатаверади. Ва ниҳоят шартларни тўлиқ бажаради. Ёғоч ортилган вагонларнинг давомини кутади. Афсуски, улардан дарак бўлмайди. Ўлиб-тирилиб мева етиштирган деҳқон, хўжалик раҳбарлари безовта. Ишбилармон яна қарз кўтариб, Сибирга йўл олади. «Оғайни, қани ваъданинг вафоси?» — дейди. Улар маҳаллий газетада чиқарган эълонларини кўрсатишади: «Бизнинг кичик корхонамиз синди, фаолиятимизни тўхтатдик. Барча даъволар бир ой ичида қабул қилинади». Ҳафсаласи пир бўлган «ишбилармон» ўзини ўққа-чўққа ургани билан бефойда. Даъво муддати ўтган. «Ишбилармон»имиз пешонасига бир уриб, аламиниароқдан олади-да, чўнтагидаги бор-будини сарфлаб, «икки қўлини бурнига тиқиб» қайтади. «Қани ёғоч?»—деб сўрашади хўжалик бошлиқлари. У эса турли идораларга, арбитрларга берган даъво-аризаларини пеш қилади. Бироқ на Русиядаги, на бу ердаги биронта ҳакамнинг қўлидан иш келмайди. Қонун бор-у, аммо унинг деярли таъсири йўқ... Хўжалик бошлиқларининг ҳам дами ичида: ишбилармонни судга бергани билан бефойда. Қайтанга алданибди, деган исноднн кўтаради. Мансабидан айрилиб қолмаслик учун дардини бировга ёролмайди...

Ўзини ишбилармон кўрсатиб, савдо-тижоратга қўл урган, бироқ иқтисодий саводсизлиги панд бериб, халқимизнинг оғзидаги ошини олдириб қўяётганлар, афсуски, бир-иккитагина эмас. Устамонларга чув тушиб қолишлар замирида аслида бизнинг иқтисодий чаласаводлигимиз ётибди. Биз бу саводни, бозор санъатини етарли эгалламас эканмиз, халқимизнинг нонини яна аввалгидек «туя» қилдириб қўяверамиз.

ИККИНЧИ ҲИКОЯ. «Тошкент трактор заводи чиқараётган тракторлардан иккитаси жуда зарур бўлиб қолди-да», деб арзи-ҳол қилибди яқинда бир дўстимга мева-чевамизни Сибирнинг ёғочига айирбош қилишга ихтисослашган шундай ишбилармонлардан яна бири. Дўстим: бу одам трактор олиб, экин-тикин қилмоқчи, ноз-неъмат етиштирмоқчи экан-да деб ўйлаб, «яшанг, нима экмоқчисиз?» дея сўрабди. У эса гапни олиб қочибди. Ахийри қўймагач, сирни очишга мажбур бўлибди. «Ҳеч нарса экмайман. Нижний Новгородда ОРС бошлиғи бўлган бир жонажон танишим бор, кичик корхона тузган, унга иккита трактор керак. Техниканинг эвазига у менга ёғоч жўнатади. Мен уни иморат қурмоқчи бўлганларга сотаман. Иморатчилар ҳам, новгородликлар ҳам, мен ҳам хурсанд...»

У кўзимга ёмон кўриниб кетди, дейди дўстим. Ўзимизда техника анқонинг уруғига айланиб, Русия корхоналарига қарам бўлиб турган бир пайтда бу одам бир-икки деҳқоннинг, хўжаликларнинг оғирини енгил қиладиган ноёб техникани шу тракторлар чиқадиган жойга юборармиш. «Ахир — бу жиноят-ку», дедим. У эса парво қилмай: «Э, қўяверинг, така бўлсин — сут берсин!» — деди. Мен: «Аввало, сиз тўғри йўл билан трактор ололмайсиз, олган тақдирингизда ҳам Новгородга жўната олмайсиз. Қонун бор», — десам, «У ёғи менинг ишим эмас. Ўзлари йўлини топиб олиб кетади», — дейди.

Ана бизнинг бугунги ўзбек ишбилармонининг қиёфаси, маънавий савияси. Мустақиллигимизнинг оёғидаги тушовлар — шулар эмасми? Яқинда бундан ҳам таажжублисини ўқишга тўғри келди. Бир ишбилармон газетада мақтаниб ёзишича, маъмуриятчиларнинг тўсиқ бўлишларига қарамай ҳар жиҳатдан намуна бўла оладиган жамоа тузибди. Ноёб маҳсулотлар ишлаб чиқариб, катта даромад ола бошлабди. Жамоада ишловчиларнинг ҳам косаси оқарибди. Бунинг учун унга: «Балли, отангизга раҳмат!» — деймиз. Бироқ, мақолада у қўйган муаммони ўқиб «аттанг» деб юборасиз. У ишбилармонларнинг йўлига тўсиқ бўлаётган маъмуриятчиларни роса танқид қилиб, маҳсулотимизни республикадан ташқарига чиқариб сотишда катта қийинчиликларга дуч келаяпмиз, — дея ёзғиради. — Масалан, биз ўзимиз етиштирган асални Москвага олиб бориб сотмоқчи бўлдик. Чунки асал у ёқда жуда қиммат. Бироқ асални Москвага олиб боргани жуда қийналдик. Чунки, аввало, маҳсулотларни четга чиқаришни тақиқловчи қонунлар, солиқлар тўлиб ётибди. Ҳамма маъмурий тўсиқлардан ўтиб, солиқларни тўлаганингиздан сўнг ҳам йўлдаги посбонлар бор-будингизни шилиб олади.

Мақтайдиган ишбилармонимизнинг савияси шу бўлса, бошқалардан нимани кутардик? Ахир, республикамизда шакар етишмай, ҳукумат халқни таъмин этиш учун уни хориждан неча баробар қимматга олиб келаётганини бу одам билмайдими? Билади! Била туриб етиштирган тонналаб ноёб асални ўз халқига раво кўрмаса? Йўл харажати, ГАИ ва маъмуриятчиларга пора бериб, сарсон-саргардон бўлгунча асални шу ернинг ўзида сал арзонроқ қилиб сотса бўлмайдими? Икки ўн беш-бир ўттиз эмасми? Москванинг пул чиқарадиган заводи бор. Ишчилар ойига ўн-ўн беш минг сўмдан маош олгандан кейин асални отасининг нархига олиб еяверади-да.

«Известия» газетасининг шу йил 7 июл сонидаги хабарда айтилишича, Уфадаги бир концерн бош директорининг ойлик маоши 126 минг сўм экан. Унинг ишчиси раҳбаридан ўн баробар кам маош олганда ҳам бу — 12,6 минг сўм бўлади.

Ўзбекнинг ноёб асали эвазига келаётган Москванинг қоғоз пуллари қўлимиздаги бор пулни ҳам қадрсизлантириб, ички бозорни издан чиқаришига наҳотки мақтаган ишбилармонимизнинг фаҳми етмаса?

Бундай ҳарна қилиб бўлса-да, пул топишга муккасидан кетаверсак, жумҳуриятимизда қўлга илингулик бирон нарса қолармикан? Қиммат олади, пулни аямай тўлайди, деб республикамизда битадиган, мустамлакачилик сиёсати иқтисодини абгор қилиб кетган, қашшоқ халқнинг қора кунига яраб турган ҳамма нарсани шимолдагиларга олиб бориб едиравераймикми? Бундай «ишбилармонлик»нинг мустамлакачилик замонидаги манқуртликдан, ғирром олди-бердидан нима фарқи бор?

ҲУРРИЯТГА ЭРИШГАН ХАЛҚИМИЗГА, мустақиллик дастурини қўлга киритган жумҳуриятимизга бунинг фаҳмига етадиган ҳалол ишбилармонлар керак. Албатта, бундай тадбиркор одамларимиз ҳам йўқ эмас. Нарпай туманида «Нарпай» ташқи иқтисодий алоқа уюшмаси тузилибди. У район хўжаликлари етиштирадиган маҳсулотларни республика, Ҳамдўстлик мамлакатлари, хорижий мамлакатларга сотишда воситачилик қилади. Уни таъсис этувчилар тумандаги хўжаликлар. Яқинда бу уюшма Иваново вилоятининг Вичуга шаҳридаги тўқимачилик фабрикаси билан шартнома тузди. Унга кўра «Нарпай» уюшмаси тумандаги хўжаликларнинг давлат режасидан ортган пахта толасини сотади. Сотганда ҳам қандай қилиб денг: масалан, бир тонна тола 130 минг сўмдан пулланади. Бу йил учун мўлжалланган шартга кўра маҳсулот ҳақининг 50 фоизига пул олинади. Қолган 50 фоизига улар ишлаб чиқарадиган чит, сатин каби маҳсулотлар айирбош қилинади ва пахта толаси берган хўжаликларнинг меҳнаткашларига бир метри ўртача 22 сўмдан (ўз дўконларимизда эса метри 50 сўм) сотилади. Бундан ташқари, корхона билан тузилган узоқ йиллик шартномага кўра фабрика «Нарпай»дан оладиган тола ҳисобига тумандаги «Иттифоқ» колхозида йилига 400 тонна пахта толасини тайёр маҳсулотга айлантирадиган янги тўқимачилик корхонасига ўз дастгоҳларини ўрнатиб, уни ишга тушириб беради. Фақат бинонигина уюшма тиклайди, холос. Нарпайлик йигит-қизлар эса Вичугадаги фабрика билим юртида ўқиб, корхонада ишлаб, тайёр мутахассис бўлиб қайтади.

— Бундан ташқари, Исроилдаги бир фирма билан Ислом шоир номидаги совхозда бўрдоқичилик комплекси қуриш, 200 гектар ерда томчилатиб суғориш мосламаларини ўрнатиш юзасидан ҳам шартлашганмиз, — дейди уюшма директори ўринбосари Усмон ака Раҳматов. — Шу 200 гектар майдондан сўнгги беш йил давомида 27—28 центнердан пахта ҳосили олиб келинган эди. Исроилликлар эса 60—65 центнердан ҳосил етиштиришга кафолат бермоқдалар. Улар мосламаларни бепул ўрнатиб, беш йил давомида ишлатиб боради, фақат бунинг эвазига шу муддат давомида етиштириладиган ҳосилнинг 50 фоизига эгалик қилади. Бу усулда пахта етиштирилганда қатор орасига ишлов берилмайди. Ёқилғи, техника, ҳайдовчи хизмати тежалади. Сув 10—12 баравар кам сарф бўлади.

Буни ишбилармонлик деса бўлади. Ҳа, аста-секинлик билан, оз-моздан бўлса-да чинакам тадбиркорликнинг ҳам уқувини олаяпмиз. Нишон туманидаги Чўли Бегимқулов номидаги давлат ижара-ширкат хўжалиги раҳбари Баҳриддин Мингяшаров билан шу мавзуда гаплашсангиз ҳузур қиласиз.

— Пахтамизнинг 95 фоизини давлатга сотдик, — дейди у. — Ҳар тоннаси ўртача 9—10 минг сўмдан. Рўй-рост айтайлик, бу аввалги нархларга қараганда ҳар қанча кўп бўлмасин, хўжаликнинг бугунги харажатларини аранг, учма-уч қоплаяпти. Баъзан банкдан процентли қарз кўтаришга мажбур бўлаяпмиз. 95 фоиздан ошган ҳосилни ўз ихтиёримизга кўра сотишгина жонга ора кираяпти. Ҳар тонна пахта толасини биржада 130 минг сўмдан сотамиз, бу — бир, иккинчидан пахта заводида тола ажратилгандан сўнг чиқадиган чигитни ҳам ҳеч кимга бермаймиз. Уни заводга топшириб, ёғ чиқариб келамиз ва хўжалигимиз меҳнаткашларига 2 сўму 15 тийиндан, яъни дўкондагидан 50 фоиз арзон нархда сотамиз. Нарх-наво тез-тез ошаётган замонда меҳнаткашларимиз шунга ҳам раҳмат демоқда...

Ўтган йили Тошкент трактор заводига йўлим тушганди. Мени Исроилдан келган мутахассислар билан таништиришди. Улар билан биргаликда заводнинг Оҳангарон томондаги ёрдамчи хўжалигига бордик. Исроилликлар қорамол, чўчқа, қўй боқилаётган ферма жой, ўтлоқ далаларни кўздан кечириб, ғоз фермасини биргаликда қуришни таклиф этдилар. Бинони Трактор заводи ўз ҳисобидан қуради, исроилликлар эса ўз юртидан маҳсулдор зотли ғоз жўжалари ва энг мукаммал технология бўйича ғоз жигаридан консерва тайёрлайдиган ускуналарни олиб келиб ишлатиб беради. Жаҳон бозорида ғоз жигари энг тансиқ таом ҳисобланиб, жуда қиммат тураркан. 3 йилгача ғоз жигарини сотишдан (доллар ҳисобида) келадиган даромаднинг 50 фоизини исроилликлар олади. Ғоз гўшти эса завод ишчиларига арзон нархда сотилади. Яқинда завод ёрдамчи хўжалиги бошлиғи Илҳом Сиддиқовдан ишнинг қандай бораётганини суриштирдим.

— Биз бинони қуриб бўлдик, — деди у, — энди Исроилдан ўша ускуналарни келишини кутаяпмиз...

Ҳа, бизнинг ишбилармонларимиз ҳам нималарнидир ўрганишмоқда, асл тадбиркорликнинг ҳадисини олишмоқда. Лекин халқимизнинг арзончиликка эҳтиёжи беҳад ошган айни кунларда уларнинг тадбиркорлиги бизни қониқтирмаслиги аён. Ишбилармонлар билан бўлган мусоҳабаларнинг бирида шундай десам, улардан роса таънага қолдим.

— Мана сенга эрк, ишбилармонликни бемалол қилавер, деган гаплар қоғозда ва оғизда, — дейди улар. — Амалда эса, боши берк кўчага киргандек, дардингизни кимга айтишингизни билмайсиз. Етиштирган маҳсулотни четга олиб чиқиб сотиш учун лицензия олиш керак. Айтайлик, ўтган йили бизда пиёз кўп бўлди. Унинг бир қисмини четга сотсак — бу халқимизнинг дастурхонига жудаям зиёнмас, эвазига ёғоч-тахта дегандай бирор нарса келади. Аммо шу аччиқ пиёз учун ҳам лицензия қўлингизга югур-югур, асаббузарликлардан сўнг тегади. Унгача пиёз чириб, шартлашилган томон билан келишилган сифат бузилиб бўлади. Куйиб қолаверасиз.

Мана шу оддий пиёзгаки лицензияни тўғриликча бермаган вакил халқнинг оғзидаги нони бўлган энг тансиқ, энг ноёб неъмат учун лицензияни бериб юбормайди, деб ким кафолат беради? Ҳеч ким. Демак ишбилармон ишим осон битсин деб, барибир пора беришга мажбур. Ишни битказадиганлар эса қуруқ борсангиз сиз билан саломлашмайди ҳам.

ЯНА БИР ИШБИЛАРМОННИНГ ҳасратини эшитишга тўғри келди:

— Мен озроқ сармоя тўплаб қўшма корхона қурмоқчи эдим. Бирор маъқул келадиган таклиф-лойиҳа ахтариб ахийри бу ишдан ҳам кўнглим совиди. Чунки, чет элнинг энг яхши технологиялари бўйича қўшма корхона қурмоқчи бўлган сармоядорни сиз билан боғлаб берувчи даллоллар «холис хизмати» учун отасининг нархини сўраркан...

Борди-ю омадингиз чопиб, бундай даллолларсиз хориждан шерик топиб шартлашсангиз ҳам, ишингиз битмайди. Уни расмийлаштиргунингизча она сутингиз оғзингизга келади. Йўлингизда минглаб маъмурий тўсиқлар кутиб турибди. Уни сизнинг йўлингизга ким қўйганини билолмайсиз, сарсон бўлаверасиз.

Давоми еттинчи бетда

ДАВЛАТЧИЛИГИМИЗ АСОСЛАРИ

1 **30 ЙИЛЛИК ҚАРАМЛИК** ва ҳуқуқсизликдан сўнг Ўзбек давлатчилиги қайта тикланиш йўлига кирганига ҳам бир йил бўлмоқда. Таъкидлаш лозимки, биз ўзбеклар — бир неча минг йиллик ўтмиш ва маданий тараққиётга, қадим давлатчилик тарихига эга халқ янги давлат барпо этиш ишига бел боғлаганимиз йўқ. Аксинча, бир асрдан ортиқ давр мобайнида зоҳиран янчиб ташлашга уриниб келинган, аммо ботинан абадий давлатчилигимиз асосларига янги шарт-шароитларда қайтадан ишлов беришга енг шимардик. Инсоният тарихий тараққиёти тажрибаси бугун шундан далолат бермоқдаки, халқ ва давлатчилик моҳиятан бир нарса. Бири иккинчисисиз бўлмайди. Халқ бор экан, давлатчилик уруғлари бўлади. Давлатчилик халқ учун ҳаётбахш омилдир. Шу сабабдан ҳам бир ярим асрлик мўғул қирғинини бошдан кечирган Туркистон аҳли қалбидаги давлатчилик уруғлари боғбон Соҳибқирон донишмандлиги туфайли барқ урди. Шу сабабдан ҳам бир юз ўттиз йиллик Русия тажовузини кўрган ўзбеклар бугун худди ўша уруғларга яна бир бор ҳаёт бағишлаш имконияти ва масъулияти олдида турибдилар. Бу қиёсни келтиришдан мақсад фақат ва фақат имкон ва масъулият даражаларини ўзаро боғлаш ва теран англашга ундамоқдан иборатдир.

Халқ — миллат кечмиши, маданий-маънавий ҳаёти, иқтисодий турмуш тарзи, ҳудуди ва тили жиҳатларидан умумийликка, яхлитликка эга тарихий-ижтимоий бирлик бўлса, давлатчилик—давлат худди шу бирликнинг кундалик, доимий мақсадларини амалга ошириб борувчи, боқийлигини кафолатловчи, ундаги барча имкониятлар, ютуқлар, тажриба асосида фаолият кўрсатувчи ташкилотчи — заруриятдир. Тарихий, замонавий тажриба шунга ишора қилмоқдаки, ҳар қандай жамиятнинг уюшқоқлиги, афзаллиги унда мавжуд давлат идораларининг, жамият тақдирига масъулдор ижтимоий-сиёсий кучларнинг фаолият даражасига берилган баҳо билан белгиланади. Барча имкониятларини донишмандларча юзага чиқаришга қодир давлат устунларига эга бўлган жамиятгина бугун фаровонликда, ҳурмат-иззатдадир. Де-юре, де-факто мустақил бўлмаган давлатлар дунёда қолмади ҳисоб. Аммо барча жаҳон мамлакатларининг еб-ичиши, орзу-ҳаваси, обрў-эътибори, салмоғию зарби бирдай эмас. Ҳатто, ўша сара «еттилик»аро ҳам паст-баландликлар мавжуд. Албатта, бу ерда сабабу омиллар бир талай. Шу билан бирга, фикримизча, бош омиллардан бири жамият афзалликларидан, тажриба, замон хусусиятларидан моҳирона фойдаланиб мавжуд заифликларга барҳам бериб, рўшноликка элтувчи, халқ мақсадларини онгли, оқилона равишда ўз манфаатларига талқин эта билган давлатчилик сифатидир.

Давлатчилик жабҳалари, фаолият майдонлари кўп ва улар ўзаро боғлиқ. Шулардан бири давлатнинг ташқи сиёсий фаолиятидир. Ташқи сиёсатга ҳар тарафлама таъриф бериш мумкин. Аммо бир нарса қадимдан аниқки, ташқи сиёсат ички сиёсатнинг давомидир. Ташқи сиёсатда маълум маънода тегишли ютуқларга эришган у ёки бу давлат, у ёки бу жамият, борлиғи, тарихи ва замонасини ҳар тарафлама мушоҳада этган киши бунга амин бўлиши, шубҳасиз.

Ташқи сиёсий фаолиятга тарихий ёндашув нима учун зарур? Бизнинг аҳволда, масалан, ўзбек давлатчилиги асослари 1991 йилнинг иккинчи ярмида эмас, қадим-қадим замонларда юзага келиб, бир неча минг йил давомида ўзига хос бой тажрибага эга бўлганлиги ва бу ҳозирда ушбу тажрибадан бехабарлик тарихнинг айби эмаслигини англаб етмоқ учун ҳам зарурдир. Кейинги вақтда матбуот, телевидение, радиода «Ўзбекистон ёш давлат» қабилидаги таъкидларни тез-тез учратиб турибмиз. Шахсан мен давлатчилигимиз моҳияти ва тараққиёт йўлига бундай иродасиз ва салоҳиятсиз ёндашувга мутлақ қаршиман. Ўзбек давлатчилиги, ўзбек давлати бугун кўҳна Миср, Месопотамия, Эрон, Ҳиндистон, Хитой, Рим ўлкаларидан тортиб маданий тараққиёт йўлига кечроқ ва кечагина кирган мамлакатлар билан бир неча минг йиллар, асрлар давомида олиб борилган сиёсий, иқтисодий ва маданий муносабатларнинг паст-баландида обдон пишиган моҳиятнинг сунъий равишда хира тортган инъикосидир. Ачинарлиси шундаки, бугунги вақтинчалик ночорлигимиз бу ҳақиқатни англашга бир оз тўсқинлик қилиб қўяяпти.

Тарихий тажриба эса биз учун шахдам ва иродали бўлиш, мамлакатдаги барча оқил ва фидойиларни ягона мақсад сари бирлаштириш, мамлакат яхлитлиги, минтақа бирлигини қатъий таъминлаш, давлат идораларининг фуқаролар кўз ўнгидаги обрў-эътиборини тиклаш, ички сиёсат жабҳаларидаги режаларга эришишда ташқи сиёсий фаолият имкониятларидан фойдалана билиш, ички ва ташқи сиёсатда мафкуравий, тарихий-маданий омиллардан моҳирона истифода этиш, сиёсий-иқтисодий, тарихий-маданий, манфаатларимиз кўлами ўйлаганимиздан кўра кенгроқ ва оламнинг тамом маъмур ўлкаларини қамраб олишини ўз вақтида англашимиз зарур.

ТАШҚИ СИЁСИЙ ФАОЛИЯТИМИЗ асослари мамлакатимиздаги манфаатдор, алоқадор барча ижтимоий-сиёсий, илмий кучлар раҳбарлигида, ўзбек давлатининг энг олий идораси — Олий Кенгаш раҳбарлиги ва назоратида, ҳукумат ва унинг тегишли идоралари: Ташқи ишлар вазирлиги, Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги, Молия вазирлиги, Фан ва техника қўмитаси, Миллий хавфсизлик хизмати, турли йўналишдаги йирик молия ва банк муассасалари ва бошқа ташкилотлар фаол иштирокида ишлаб чиқилиши, Олий Кенгашда махсус муҳокамадан сўнг тасдиқланиб қонун кучига кирмоғи керак. Бу ҳол ташқи сиёсий фаолиятни ишлаб чиқиш, сўнг уни амалга оширишга халқ ва давлат олдидаги масъулият даражасини юксалтириш, жавобгарликни қатъийлаштиришга хизмат қилади. Сиёсий партиялар ўзгариб туради, аммо давлат манфаатлари доимийдир.

Ташқи сиёсий фаолиятимизнинг бугунги кунда кўзга ташланаётган баъзи бир томонлари хусусида тўхталиб ўтсак. Биз энг аввало ўз минтақамиздаги мавқеимизни мустаҳкамламоғимиз зарур. Тўғри, бугунги кунда Ўрта Осиё ва Қозоғистон деб аталувчи улкан минтақа кўп жиҳатлардан умумийликка эга. Шу билан бирга бугун мазкур минтақада беш мустақил давлат, халқаро муносабатларда тан олинган беш давлат бирлиги мавжудлиги омили бундан буён мазкур давлатлараро муносабатларда асосий роль ўйнаб боришини ёдда тутишимизга тўғри келади. Бу омил нафақат бизнинг минтақавий муносабатларимизда, балки узоқ-яқинда жойлашган, турли ижтимоий-сиёсий аҳвол, тарихий тараққиёт, иқтисодий имкониятга эга бўлган давлат ва мамлакатлар, минтақалар билан олиб борадиган алоқаларимизда ҳам ўзини кўрсатади. Таъбир жоиз бўлса, ташқи сиёсий фаолиятимиздаги биринчи катта ютуғимиз, биринчи жиддий синов худди шу масалада билинмоғи керак.

Ташқи сиёсий фаолиятимиз учун иккинчи синов майдони бу собиқ СССРдан қолган мерос — МДҲдаги жараёндир. Президентимиз МДҲ тақдирига оид бир саволга «у заруриятдир» деб жавоб бердилар. Бу заруриятни биз мамлакатимиз моддий ҳаётини бир мунча бўлса ҳам тегишли даражада тутиб туриш йўлидаги илożсизлик зарурияти, собиқ СССР, бугунги МДҲ маконида мавжуд иқтисодий имконият ва муносабатлардан бундан буён ҳам ўз манфаатимиз йўлида фойдалана бориш учун замин тайёрлаш, тегишли йўналишларда қўлга киритилган марраларни мустаҳкамлаш, халқаро муносабатларнинг турли жабҳаларига кириб бориб ўрнашишда МДҲ имкониятларидан моҳирона истифода эта билиш, вақтдан ютиш зарурияти — сиёсати деб тушунгимиз келади. Сиёсийлашиб борадиган бирлик сифатида МДҲ биз учун келажаксиздир. Шу билан бирга, уни иложи борича сиёсийлаштириб бориб янги шаклларда марказлаштиришга уринишлар бўлиши ҳам равшан. Улкан маконда мавжуд иқтисодий, ҳарбий, табиий, маданий, маънавий имкониятларни суиистефода этиш мақсадида барпо этилган салтанат моҳияти оқ подшолар, коммунистлар ҳукмронлиги даврларида ҳеч бир ўзгаргани йўқ. Бугунги кунда ўз мамлакатида ҳуқуқий давлат қуришга киришган демократлар интилишлари ва самимийликлари борасида ноўрин шубҳа қилмаган ҳолда, улар бугун ва яқин келажакда бу моҳиятни тубдан ўзгартиришга, қўпориб ташлашга қодир эмасликларини таъкидлаш зарур. Шу кунларда Россия Федерациясидаги ижтимоий-сиёсий муҳит бунга далил бўла олади. Шу маънода бизнинг МДҲга муносабатимиз Россия билан олиб борадиган сиёсатимизга кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади, десак адашмаймиз. Кейинги вақтларда Россия расмий ва норасмий доираларида матбуот, телевидение, радиода бу мамлакатнинг Ўрта Осиё, хусусан, Ўзбекистондаги манфаатлари тўғрисида очиқдан-очиқ фикр юритилмоқда.

ХЎШ, РОССИЯНИНГ Ўрта Осиё, Ўзбекистондаги манфаатлари нималарда ўз аксини топади? Иқтисодий соҳада собиқ салтанат арбобларининг минтақани тамом қарамлик ва қолоқликда тутиш йўлидаги сиёсати Россия саноатини кўп жиҳатдан бу ерда етиштириладиган хом ашёга боғлиқ қилиб қўйди. Масалан, маълум бўлдики, ўзбек пахтаси Россиядаги 10 миллион аҳолини иш, бунинг орқасида уй-жой, еб-ичиш ва ҳоказо билан таъминлар экан. Шу каби бошқа деҳқончилик маҳсулотлари, баъзи бир саноат маҳсулотларисиз Россиянинг иқтисодиёти сезиларли даражада зарар кўради. Бу эса ўз ўрнида шундоқ ҳам мушкул ижтимоий-сиёсий муҳитни кескинлаштиришга олиб келиши мумкин. Темир йўл, транспорт борасида Россия Ўрта Осиё орқали Хитой, Жанубий Осиё мамлакатлари билан боғланишдан манфаатдор. Чамаси, Узоқ Шарқ, Сибир ўлкаларини Ўрта Осиё орқали келажакда Ўрта Шарқ, Ўрта Ер денгизи билан боғлаш фикрлари ҳам йўқ эмас. Бой қазилмаларимизга шерикчилик қилиш нияти эса фақат уларда эмас. Ҳарбий, жўғрофий-сиёсий манфаатлари эса худди ана шу моддий манфаатларни рўёбга чиқаришда тегишли суянчиқларни таъминлашга қаратилганки, бу борада минтақадаги «рус тилида сўзлашувчи аҳоли», «ислом фундаментализми» давлатлараро чегаралар, «коллектив хавфсизлик битими асосида МДҲнинг жанубий сарҳадларини тажовуздан сақлаш» каби табиий ва сунъий муаммолар айни муддао бўлиши турган гап (албатта, ҳозир назарий жиҳатдан).

Россиядаги бизнинг манфаатлар қандай? Иқтисодий соҳада Россиянинг бой табиий имкониятларидан доимий равишда фойдаланиб бориш, тайёр маҳсулотларни, ортиқча капитални, меҳнат ресурсларини экспорт қилиш, қатнов шахобчалари орқали Оврупо ва Узоқ Шарқ ўлкалари билан боғланиш, мавжуд фан ва техника ютуқларидан истифода этишни ҳар томонлама манфаатли равишда йўлга қўйиб бориш бўлса, сиёсий муносабатларда Россиянинг мамлакатимиз ва умуман минтақамизга нисбатан ўз сиёсий-ҳарбий, иқтисодий таъсирини ўтказиб боришдаги интилишларига чек қўйиб бориш ва тенгма-тенгликка эришиб, Ўзбекистон халқаро муносабатларда, айниқса, Шарқ мамлакатлариаро қудратли ва буюк давлат асосларига эга эканлигини тан олдириш ва Россиянинг минтақадаги тегишли манфаатларидан келиб чиққан ҳолда халқаро муносабатлардаги мавқеимизни мустаҳкамлашда Россия омилидан моҳирона ва ҳар томонлама фойдаланиш кабилар ўз аксини топса, бенаф бўлмасди. Сиёсий-иқтисодий муносабатлардаги ўз манфаатларимизни саботлик ила муҳофаза қилиш йўлида Россиядаги туркий тилда сўзлашувчи халқлар, мусулмонлар тақдири, миллий-маъмурий муаммолар, Россиянинг маълум даражада бизга иқтисодий қарамлиги, Россиянинг халқаро муносабатлардаги мушкулот ва заифликларидан турли йўллар билан истифода этишдан фарқли ўлароқ, хорижий давлат ва халқларга ҳурмат билан қараб келган мамлакат сифатида Россия билан муносабатларимизни яхши қўшничилик усулларида қуриб боришимиз керак. Бу борада айниқса, норасмий борди-келдиларни кўплаб йўлга қўйиш муҳимдир. Салтанатпарастларнинг давомли ҳийла-найранглари натижасида (энг охиргиларидан масалан, «Ўзбеклар иши») бу мамлакат аҳолиси биз ҳақда ҳаққоний тасаввурга эга эмас. Шу вақтгача бизга салтанатнинг чекка ўлка аҳолиси сифатида қараб келганлар. Агар улар ўзбек ўлкаси ва халқининг тарихи, маданияти, башарият тараққиётига қўшган улкан ҳиссаси, имкониятлари қандайлиги тўғрисида тушунчага эга бўлсалар, икки томонлама муносабатларимиз равнақи ҳам шу қадар сермаҳсул бўлади. Чунки давлат арбоблари, сиёсатчилар халқ орасидан етишиб чиқади. Шу ўринда бизнинг Россия ҳудудига нисбатан хабар воситалари орқали таъсир кўрсатиш сиёсатимиз умуман йўлга қўйилмаганлигини таъкидламоқчимиз. Мамлакатимиз Россиядан келадиган телевидение, радио, матбуот хабарлари билан қамраб олинган. Аммо биздан у томонга тегишли ахборот бормаётганлиги ташвишли ҳолдир. Бир кичкина, лекин чуқур мулоҳаза талаб қиладиган мисол: Сахалиндан қайтган дўстларимнинг гувоҳлик беришларича, мазкур чекка ўлкада ҳар икки соатда радио орали «Ислом фундаментализми»га оид эшиттиришлар бериб борилар экан. Нима Сахалин меҳнаткашларининг бундан бошқа ташвишлари йўқми? Бу нима учун керак?

БИЗ ДИҚҚАТ-ЭЪТИБОРНИ қаратмоқчи бўлган навбатдаги масала бу «катта» халқаро муносабатларда тутган ўрнимиз мавзусидир. Давлат мустақиллигимизни расман қайта тиклашимиз воқеасини хорижда деярли барча бирин-кетин олқишлаган бўлса-да, бу ҳолат асосан «қизил» салтанатнинг барбод бўлиши, қисман тарихий адолатнинг қарор топиши билан боғлиқ димоғчоғлик эди. Бугун Ўзбекистон 100 дан ортиқ давлат томонидан тан олинди, БМТ ва бошқа қатор нуфузли халқаро ташкилот ва муассасаларга аъзо бўлди. Бошқача қилиб айтганда, биз бундан буён қачонлардир аждодларимиз шахдам қадам ташлаб юрган жаҳон давлатлариаро муносабатлар «бозори»га яна кириб бораяпмиз. Узоқ вақт, биз бу «бозор»да тартиб ўрнатиш тадбирларида қатнаша олмадик. Энди эса, унга кириб борар эканмиз, у ердаги мавжуд тартиб-қоидаларни чуқур ўрганмасдан мўлжалдаги режаларга эришиш қийин кечади.

Бугун «Туркия йўли» ҳақида кўп гапирилаяпти. Ҳақиқатан, Туркия билан Ўзбекистон ўлкасидаги кўп жиҳатларда умумийлик ва яқинлик мавжудлигини инкор қилиб бўлмайди. Бироқ «Туркия йўли»ни биз тараққиётимиз заруриятидан кўра заруриятимиздан келиб чиққан йўл деб тушунишни истардик. Бундай сиёсат қучоғи бизнинг тараққиёт ва манфаатларимизга мос тушадиган барча «йўл» ва «йўлакчалар»ни сиғдира олишга қодир бўлсин. Танлаган йўллари бизга тўғри келадими-йўқми, Эрон, Афғонистон, Покистон, каби қўшни, бизнинг ҳар тарафлама ва доимий манфаат доирамиздаги мамлакатлар билан ҳам муносабатларимизни жадаллаштиришимиз зарур деб ҳисоблайман. Айниқса, Афғонистонда юз бераётган ўзгаришларга лоқайдлик билан қарамай, бу мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарорлик ўрнатилиши жараёнида фаол иштирок этишимизни тарихий сабоқлар, замонавий аҳвол ва келажак тараққиёти талаб қилмаяптими? Шу ўринда кейинги ойларда туғилган «муаммо» — Афғонистон томонидан Ўзбекистонга нисбатан «хавф-хатар» тўғрисида тўхталиб ўтмасдан илож йўқ. Бу ҳақда Россия матбуоти, телевидениеси, радиосида, тегишли давлат идоралари, хизматларида сўз кетса, тушуниш мумкин. Чунки бундай ҳол Ўрта Осиёда ўз сиёсий-ҳарбий, иқтисодий манфаатларини сақлаб қолишга интилаётган Россия учун маълум сабабларга кўра вақтинчалик ожиз минтақа мамлакатлари, хусусан, Ўзбекистонга таъсир ўтказиш имконини беради. Табиий жараёнларни сунъий равишда ўз манфаати йўлида бошқара олишга қодир, бу борада кўп йиллик тажриба, беқиёс амалий имкониятларига эга давлат машинаси учун унинг уддасидан чиқиш иш эмас...

Минтақа, минтақа атрофи ва умуман халқаро муносабатларнинг муҳим йўналишларида кечаётган жараёнлар ўз ўрнида маълум қулайликлар яратиш имконини туғдирса, иш янада енгиллашади. Бу масаланинг бир томони. Аммо иккинчи томон ҳам мавжуд. Унинг моҳияти Ўзбекистон учун ушбу «хавф-хатарнинг» нечоғли ҳақиқатга мос келиш-келмаслигини аниқлашда ва агар у ҳақиқатан мавжуд бўлса, унинг бошқа хавф-хатарларга боғлиқлиги ё алоҳидалиги ва албатта унинг хатар даражасини билишдадир.

Шу маънода адолатли савол туғилади: «Афғонистондан Ўзбекистонга нисбатан туғилаётган «хавф» нималарда мужассамланади?» Ҳақиқатан шундай хавф асослари йўқ. Шу билан бирга бир нарса аёнки, ўн йилдан ортиқ давр мобайнида кечган урушда мислсиз талофатлар кўрган, бугунги кунда дунёнинг энг қашшоқ ва қолоқ мамлакатларидан бўлмиш, сиёсий, ҳарбий, мазҳабий, миллий қарама-қаршиликлар авж олаётган, ички тараққиёти халқаро ташкилотлар таянчига ўта боғлиқ мамлакат жиддий равишда қўшни мусулмон мамлакатга таҳдид солиши мумкинми? Тўғри, ҳозирда Афғонистонда кўплаб қурол-аслаҳа жамланган, улар орасида оддий милтиқдан замонавий самолёт, ракеталаргача бор. Аммо улар тегишли эҳтиёт қисмлар, заҳираларсиз, ҳарбий йўриқчиларсиз (айниқса, мураккаб техника борасида) қуруқ темир-терсак. Шу йилнинг бошидан буён Россия Афғонистон ҳарбий таъминотига чек қўйгани маълум. Яқинда Россия ташқи ишлар вазири Кобулда бу борада Афғонистонга кўмак бериш тўғрисида ўз мулоҳазасини билдиргани сир эмас. Шундай бўлгач, қизиқ савол туғилади: қандай қилиб Россия бизга «хавф» туғдираётганларни ҳарбий жиҳатдан қўллаб-қувватлайди? Россия учун бу табиий ҳол. Лекин биз учун-чи?

ТАШҚИ СИЁСИЙ ФАОЛИЯТНИНГ барча соҳаларини қамраб олиб фикр юритиш мумкин эмаслигини таъкидлаб, мақоламизга хотима ясар эканмиз, мамлакатимиз ички ҳаётидаги ижобий ўзгаришлар, ҳар бир ютуқ ташқи сиёсатда шахдам қадамлар қўйиб боришимизга асос бўлишига, аҳиллигимиз, мардлигимиз, билимдон, бирсўзлилик ва иродалилигимиз билан барча муаммоларни енгишга қодирлигимизга яна бир бор урғу беришни истардик.

Азамат ЗИЁЕВ,
тарих фанлари номзоди

ШАРҚШУНОСЛИК ВА ИСТИҚЛОЛ

ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИ ВА ШАРҚШУНОСЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

ЎЗБЕКИСТОНДА ШАРҚШУНОСЛИК тарихига назар ташласак, бу соҳа икки асосий илмий йўналишда ривожланиб келганини кўрамиз: биринчидан, институтда сақланаётган бой қўлёзма жамғармаси асосида Шарқ халқлари ёзма меросини ўрганиш, феҳристларини тузиш ва илмий нашр этиш; иккинчидан, хорижий шарқдаги ҳозирги ижтимоий-сиёсий, маданий жараёнлар ҳамда Ўрта Осиё, жумладан, Ўзбекистон билан қўшни Шарқ мамлакатлари орасида сиёсий-дипломатик, савдо-иқтисодий ва маданий-адабий алоқалар тарихини ўрганиш.

Айни пайтда республикамиздаги янгича тафаккур ва ошкоралик шарофати билан халқимизнинг ўз маданияти, кўп асрлик тарихини батафсил, ҳаққоний билишга қизиқиши кучаймоқда. Республиканинг мустақилликка эришиши муносабати билан хорижий давлатлар, хусусан, Шарқ мамлакатлари билан алоқаларимиз тобора кенгайиб бормоқда. Шуларни эътиборда тутганда мустақиллик шароитида ҳам шарқшуносликнинг мазкур икки йўналиши ижтимоий-гуманитар фанлар ривожидаги долзарб муаммолар қаторидан ўрин олади.

Ҳозирги кунда институтнинг шарқ қўлёзмалари фонди дунёдаги энг йирик қўлёзмалар хазиналаридан бири ҳисобланади. Бу ерда 18.000 жилдга жамланган 40.000 дан зиёд қўлёзма нусхалар, 30.000 дан ортиқ тошбосма китоблар ва бир неча ўн мингдан иборат шарқ тилларида ёзилган ҳужжатлар тўпланган. Улар асосан араб, форс ва туркий тилларда бўлиб, Ўрта Осиё ва қўшни хорижий шарқ халқларининг тарихини, маданиятини, адабиёт ва фан тарихини ўрганиш учун ишончли манбалардир. Бу ҳужжатлар фақат илмий аҳамиятгагина эмас, балки ҳозирги мустақиллик шароитида ёш авлодни ватанпарварлик, одамийлик, юксак ахлоқий фазилатлар руҳида тарбиялашдек муқаддас амалий қимматга ҳам эгадир. Шу боис бу бебаҳо маънавий ва фанний бойликни сақлаш, ўрганиш, оммалаштириш институт ходимларининг, шу билан бирга Фанлар академиясининг олдидаги давлат аҳамиятига молик масъулиятли вазифадир.

Институтда бу бойликнинг мавжудлиги ҳамда мазкур икки илмий йўналиш бўйича, айниқса, ёзма ёдгорликларни ўрганиш, нашр этиш борасида амалга оширилган ишлар Ўзбекистон Фанлар академиясининг Шарқшунослик институтини дунёдаги энг йирик шарқшунослик марказлари қаторидан ўрин олишини таъминлади. Жумладан, бу илмгоҳда «Ўзбекистон академиясининг Шарқ қўлёзмалари» номли феҳристнинг ўн бир жилди чоп этилиб, унда институт хазинасидаги қўлёзма асарларнинг 7.500 га яқин энг нодир нусхалари ҳақида илмий тавсифлар берилди. Абу Наср ал-Форобий, Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий, Абу Бакр ар-Розий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино каби қомусий олимларнинг бир неча жилд асарлари илмий изоҳлари билан нашрдан чиқди, улар асосида бир қанча монография ва рисолалар ёзилди; булар туфайли шарқ халқлари, жумладан, Ўрта Осиё халқларининг дунё фан-маданияти тарихига қўшган улкан ҳиссалари ойдинлашаётир. Булардан ташқари тарихнавислик, мемуарчилик, сайёҳлар ёдгорликлари каби тарихий мавзуларда битилган бир қанча асарлар ва ҳужжатларнинг ўзбекча ёки русча изоҳли таржималари, танқидий матнлари, улар устида олиб борилган тадқиқот ишлари чоп этилиб, Ўрта Осиё ва қўшни хорижий мамлакатлар тарихини мукаммалроқ ёритиш ишларида ишончли манба сифатида қўлланилаётир. Бундай нашрлар сирасига Абу Бакр Наршаҳийнинг «Бухоро тарихи», Байҳақийнинг «Масъуд тарихи», Абдураззоқ Самарқандийнинг «Матлаъи саъдайн» асари ва унда келтирилган «Ҳиндистон сафарномаси», Ғиёсуддин Наққошнинг «Хитой сафарномаси», «Самарқанд ҳужжатлари», Шарафуддин Али Яздийнинг «Зафарнома» асарининг факсимил нашри, «Бобурнома», Фасиҳий, Маҳмуд ибн Валининг асарлари, Бухоро хонлиги тарихига оид бир қанча асарлар, Абдураҳмон Жомийнинг Алишер Навоийга хатлари каби IX—XV аср манбаларидан тортиб XX аср бошларигача кечган воқеалардан сўзловчи тарихий, адабий асарларни киритиш мумкин.

Институтнинг кейинги йилларда эришган ютуқларидан бири 1990 йилдан бошлаб ҳар йили бир марта нашр этилувчи «Шарқшунослик» жаридаси таъсис этилганидир. Шу кунларда унинг учинчи сони «Фан» нашриётида нашр қилинмоқда. Унда жумҳуриятимиз шарқшунослик фанининг ҳар икки илмий йўналиш бўйича қўлга киритилган муваффақиятлар, муаммолар ва режалар, янги топилган манбалар ҳақида мақолалар эълон қилиб бориш кўзда тутилган. Жарида асосан ўзбек тилида чиқарилмоқда ва барча шарқшуносларнинг иштирок этишига имкон яратилиб, келажакда бир йилда тўрт сонини чиқариш мўлжалланган.

БИРОҚ ЖУМҲУРИЯТИМИЗ маънавий ҳаётида кечаётган жараёнларни ҳамда ёзма меросимизнинг ўрганилмаган саҳифалари жуда кўплигини назарга олсак, бу ишлар талабга тўла жавоб беролмаслиги, вазифалар, муаммолар кундан-кунга ортиб бораётгани, ижтимоий-гуманитар фанларга оид камчиликлар шарқшуносликка ҳам бевосита тааллуқли экани яққол ойдинлашади. Масалан, ўтмиш маданиятимиз тарихига доир нодир қўлёзмаларга синфий нуқтаи назардан ғоявий кураш доирасига солиб баҳолаш оқибатида уларнинг аксарияти халқ назаридан бекитилиб келинди. Ислом тарихи ва у билан боғлиқ ҳар турли муаммолар, Темур ва темурийлар, бобурийлар даврига, Ўрта Осиё хонликлари ва уларнинг Россия томонидан босиб олиниши масалаларига оид ёзма манбаларни, ҳужжатларнинг илмий нашри пайсалга солиб келинди. Ёзма манбаларда учрайдиган Ўрта Осиё халқларига оид этник маълумотларни тўплаб чоп этишга ҳам етарли аҳамият берилмади. Бугунги ўзгаришлар бу муаммоларни дарҳол юзага чиқариб, долзарб вазифалар сирасига киритдики, улар институт режаларида ўз аксини топган.

Биз Ўрта Осиё фан тарихига доир тадқиқотларимизда асосан кўзга яққол ташланиб турган алломалар — ал-Хоразмий, ал-Беруний, Ибн Сино, Мирзо Улуғбек ижодига катта аҳамият бериб келдик. Бу табиий, албатта. Бироқ ёзма ёдгорликларни синчиклаб кузатганда эътиборга молик бошқа сиймолар ҳам борлиги аён бўлади. Демак, шарқшунослар олдидаги вазифалардан яна бири кам ўрганилган даврлар фан-маданияти тарихига оид манбаларни ҳам изчиллик билан тадқиқ этишдир.

1994 йил март ойида аллома Мирзо Улуғбекнинг таваллудига 600 йил тўлади. Бу санани кенг миқёсда нишонлаш борасида ҳукумат қарори чиқди. Институт олимлари олдида Улуғбекнинг «Зижи жадиди Кўрагоний» асарини ва умуман, XV аср Самарқанд илмий мактаби меросини нашрга тайёрлаш вазифаси ҳам турибди.

Ҳозирги пайтда араб мамлакатлари, Эрон, Покистон ва бошқа мамлакатлардан келаётган илмий делегациялар сони кун сайин ортиб бормоқда; улар асосан қўлёзмаларга қизиқадилар ва феҳристларни сўрайдилар. Шуни назарда тутиб институтда қўлёзмаларнинг мавзу бўйича тартиб берилган феҳристларини тузишга киришилди ва айни чоғда уларни араб ҳамда инглиз тилларида нашр этишни ҳам ўйлаяпмиз.

Институт олдида тағин қўлёзмаларнинг нодир нусхаларини факсимил шаклида кўпайтириб қўйиш, чет эллардаги кутубхоналарда сақланаётган биз учун керакли асарларнинг микрофильм нусхаларини олиб институтда сақлаш, қўлёзмаларни таъмирлаш ва ҳаттотлик мактаби ташкил этиш, қўлёзма асарлар ва ҳужжатлар ҳақидаги маълумотларни ЭҲМ га ёзиб олиб, дунё ахборот алмашиниш тизимига киритиш учун ҳозирлаш каби вазифалар турибди. Шу кунларда Вазирлар маҳкамаси томонидан «Мерос» илмий марказини қуриш ҳақида қарор қабул қилинди. Бу марказ тезда қурилади, меросимизни сақлаш ва ўрганишнинг ҳозирги замон техникавий воситаларига эга бўламиз, деб умид қиламиз.

Айни вақтда шарқшуносликнинг иккинчи устивор йўналиши — хорижий шарқ мамлакатлари тарихи, иқтисодиёти ва маданиятини илмий ўрганиш муаммолари ҳам мустақиллик масалаларига бевосита дахлдор соҳадир. Маълумки, Шарқшунослик илмгоҳида Яқин ва Ўрта Шарқ, Ҳиндистон ярим ороли мамлакатлари, Хитой билан Ўрта Осиёнинг тарихий ва маданий алоқалари, хорижий шарқ адабиёти ҳамда чет эл шарқидаги хотин-қизлар ҳаракатини ўрганиш шўъбалари мавжуд. Ана шу соҳаларнинг ҳар бири бўйича монографиялар, илмий тўпламлар ва оммабоп рисолалар тайёрланиб нашр этилган. Аммо шу пайтгача республикамизда бу масалаларни ўрганиш иши собиқ СССРнинг ташқи сиёсати нуқтаи назаридан олиб борилар эди. Энди бу гаплар ортда қолди.

Ҳозирда институтнинг мазкур шўъбаларида Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларидаги миллий муаммолар ва муносабатлар, Ўрта ва Марказий Осиё халқларининг этник ва тарихий-маданий алоқалари, Ўрта Осиё республикалари билан Жанубий Осиё мамлакатларининг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий тараққиётини қиёсий ўрганиш масалалари бўйича фундаментал тадқиқотлар режалаштирилган. Шу билан бирга республикамиз мустақил давлат сифатида жаҳонга танилиб бораётган бир пайтда кўплаб давлатлар билан алоқаларни ҳар томонлама ривожлантиришга кенг шароит туғилмоқда. Ана шу заруратни ҳисобга олган ҳолда институтнинг чет эл Шарқи билан боғлиқ илмий режаларига бир қанча қўшимчалар киритиш лозим бўлди. Аввало, биз 1993 йилнинг биринчи ярмигача ўзбек тилида ҳар қайсиси 4-5 босма тобоқ ҳажмида хорижий шарқ мамлакатларининг ҳозирги ҳаётига бағишланган рисолалар силсиласини яратишни мақсад қилиб қўйдик. «Ҳозирги Туркия», «Ҳозирги араб давлатлари», «Ҳозирги Эрон», «Ҳозирги Афғонистон», «Ҳозирги Покистон», «Ҳозирги Ҳиндистон» ва «Ҳозирги Хитой» рисолалари шулар жумласига киради.

МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОННИНГ жаҳон майдонига чиқиши хорижий шарқ мамлакатлари бўйича мутахассислар олдига ўзбек дипломатияси тарихига жиддий назар ташлаш вазифасини қўймоқда. Биз учун шу пайтгача дипломатия тарихининг дастуриламали ҳисобланиб келган уч жилдлик «История дипломатии» асарида бу ҳақда бир оғиз ҳам сўз йўқ. Айрим шарқ давлатларида бу масала юзасидан талайгина ишлар амалга оширилган. Масалан, Эронда бундан йигирма йил муқаддам бир неча жилдли «Тарихи дипломасии Эрон бо дунё» («Эроннинг жаҳон мамлакатлари билан дипломатик муносабатлари») асари чоп этилган эди. Тўғри, бизда ҳам айрим ишлар амалга оширилган: Хитой, Ҳиндистон, Эрон ва Россия билан, шунингдек, Темур даврида Франция ва Испания билан Ўрта Осиёнинг элчилик муносабатлари тўғрисида кичик рисолалар, мақолалар чоп этилган. Бироқ бу ишлар денгиздан томчилар, холос. Ўрта Осиё дипломатияси тарихини яратишдек улкан вазифани биргина шарқшунослар фаолияти билан чеклаш мумкин эмас. Шуни ҳисобга олган ҳолда биз дастлабки қадам сифатида бу мавзуга тааллуқли материаллар тўпламини чиқаришни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Маълумки, хорижий шарқнинг аксариятида, Яқин ва Ўрта Шарқ ҳамда мағриб мамлакатларининг ҳаммасида ислом дини улкан мавқега эга. Бу масала эндиликда шарқшунослик фани олдига катта вазифаларни юкламоқда. Чунки биз шу пайтгача ислом дини тарихи, унинг ҳозирги мавқеини етарли даражада ўрганган эмасмиз. Бунинг сабаблари маълум, албатта. Тўғри, ислом тарихини илмий жиҳатдан ўрганиш муаммолари нафақат шарқшунослар, айни вақтда файласуфлар, тарихчилар ва сиёсатшуносларнинг ҳам муҳим вазифасидир. Сўнгги пайтларда республикамизда, жумладан, Шарқшунослик институтида ҳам бирмунча ишлар амалга оширилди. Аммо мен бу ўринда исломнинг Шарқ мамлакатларида ҳозирги кунда тутган мавқеи ва ана шу долзарб мавзуни илмий таҳлил этишнинг зарурлигини таъкидламоқчиман.

Қисқача баён этганимиз илмий муаммолардан ташқари, айтиш лозимки, бошқа институтларда бўлганидек, тадқиқотларни илмий кадрлар билан таъминлаш ҳамда фундаментал ишларни нашр этиш муаммолари кейинги йилларда анча мураккаблашиб қолди. Институтда аспирантура, ёш мутахассислар учун манбашунослик бўйича доимий ишлайдиган семинар мавжуд. Институт етакчи ходимларидан бир қанчаси Тошкент Давлат шарқшунослик институтида дарс ҳам берадилар. Аммо республикамизда шарқшунос мутахассисларга талаб кундан-кунга ортиб бормоқда. Бунинг натижасида эса баъзи илмий кадрларнинг бошқа ишларга жалб этилиши кузатилмоқда.

ИНСТИТУТНИНГ НАШР ИМКОНИЯТЛАРИГА келсак, айтиш керакки, бу ерда ҳар йили камида 100 босма табоқ ҳажмида фундаментал ишлар бажарилади. Мен, айниқса, Шарқ халқлари фан ва маданияти тарихига оид манбалар, тадқиқотлар ва феҳристларни назарда тутаяпман. Бироқ афсуски, нашр учун қоғоз танқислиги ва маблағ етишмаслиги қийинчиликлар туғдирмоқда. Умид қиламизки, бу танқисликлар узоққа чўзилмайди. Республикамизда илм-фан, маданият тараққиёти борасида олиб борилаётган улкан тадбирлар шарқшунослик фани равнақига таъсир кўрсатади.

Асомиддин ЎРИНБОЕВ,
ЎзФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти директори, тарих фанлари доктори

ЯНГИ РУКН: ҒАЗАЛ ДИЛБАРЛАРИ

УСУЛИЙ — ҚАДИМ ТУРК ШОИРИ

Туркияда қадимиятга оид ёзма ёдгорликларни ўрганиш ва уларни юксак нашрий савияда чиқаришда яхши анъаналар яратилган. Туркияда анча обрўга эга бўлган «Оқчоғ» нашриётининг «Турк классиклари. Девонлар» деб аталган туркумий китоблари ана шу анъаналарнинг даражасини равшан кўрсатиб туради. Туркумда бугунга қадар кўҳна турк адабиётининг ўнлаб олтин саҳифалари юзага чиқди.

Яқинда иқтидорли турк олими Мустафо Исен ўзининг йирик илмий тадқиқотларидан бирини 1990 йилда Анқарада «Оқчоғ йойинлари» нашриётида чоп этилган Усулий девонини тортиқ қилиб келтирди.

Бу гўзал нашр ўн олтинчи асрда яшаб ўтган турк шоири Усулийнинг «Девон»и ва унинг қадим қўлёзмаси кўчирмасини ўз ичига олади.

«Девон»га Мустафо Исен Усулийнинг яшаган даври, у дунёга келган муҳит, шахсияти, ижодининг ўзига хос белгилари, Усулий ижодини ўрганиш тарихига доир муқаддимасини илова қилган.

Ўн бешинчи — ўн олтинчи асрларда Юнонистон тоғлари ичида Румели вилоятида Вордор Еничеси деган турк шаҳарчаси бўлган. Ҳозир бу қасабачанинг номини Жианниста деб атайдилар. Мустафо Исен қадим тазкирачиларнинг шаҳодатларига асосланиб Вордор Еничесидан жуда кўп шоирлар, олимлар, етишиб чиққанлиги, лекин улар ҳақида жуда оз маълумотлар сақланиб қолгани ҳақида қайд этиб ўтади.

Усулийнинг ҳаёти ҳам бундан мустасно эмас. У ҳақда ишончли маълумотлар ғоятда кам сақланган. Лекин девони қўлёзмаси тўла ҳолда бизнинг замонамизгача етиб келган. Усулий бошланғич таҳсилни Еничанинг ўзида олгач, ўз замонасининг машҳур донишманд сўфийси Иброҳим Гулшаний сулукига эътиқод қўяди. Гулшанийни ўзига пир санайди. Мисрга бориб пир таълимотини ўрганади ва умр бўйи шу эътиқодга содиқ қолади. Гулшаний 1533 йилда вафот этгач, Усулий ўз туғилган юртига қайтиб кетди ва умрининг охирига қадар шу ерда фақирона ҳаёт кечирди. Усулий Еничесида 1538 йилда оламдан ўтди.

Усулийнинг ижоди бошдан оёқ тасаввуф ғоялари билан тўлғиндир. Усулий гарчи узоқ Юнонистон ичкарисида умр кечирган бўлса-да, лекин унинг шеърий шаклларида, сўзлардан истифода этишида, оҳангларида Насимий, Навоий, Бобур оҳанглари ва санъатлари кўзга ташланиб туради.

Усулийнинг шеърлари бошдан оёқ Яратганнинг санъати, унинг мислсиз Мусаввирлиги қаршисидаги ҳайратдир. Ҳар бир сатри шу жозиба олдида лол бўлиш ва ҳаяжонга тушишдан туғилади.

Оворалар, фалакзодалар, бенаволармиз,
Оламда бир муҳаббат асири — гадолармиз,
Алданмадик бу мамлакатнинг тожу тахтига
Бу тахт ичинда биз-да ажаб подшолармиз...

— дейди Усулий ўз тасаввуфий ғазалларидан бирида. Девондан англашиладики, у ўз ҳаётини худди шундай, яъни том маънода бенаво ва том маънода подшо каби, ўз эркини ҳеч нарсага алмашмай яшади. Усулий ғоялари, санъатлари қадим ўзбек шоирларига жуда яқин. Уларни бир-бирларига қиёсан ўрганиш ва шу асосда яхлит туркий адабиётлар ҳақида тасаввур ҳосил қилиш пайтлари ҳам яқинлашиб келмоқда. Бунинг учун Турондан Юнонгача бўлган ерларда яшаб қалам сурган, ўз саховатли ғояларини инсониятга бағишлаган туркий шоирлар, алломалар, муаррихлар меросини бутун ҳолда ўрганиш керак бўлади. Юнус Эмро девонининг ўзбекча нашр этилгани ҳам бу йўлда бир йирик қадам бўлди. Илгарироқ Насимий девони нашр этилганда шундай суюнган эдик. Туркий адабиётлар девонларини мунтазам нашр этиб бориш бу адабиётлар ўз ранг-баранглигида беҳад бутун, яхлит ҳодиса эканлигини англаш, тушунишга ёрдам беради. Қуйида Усулий Девонидан унинг машҳур «Пайдо» радифли ғазалини эълон қилмоқдамиз. У маълум даражада Усулийнинг қандай шоир бўлганлиги ҳақида тасаввур ҳосил қилади.

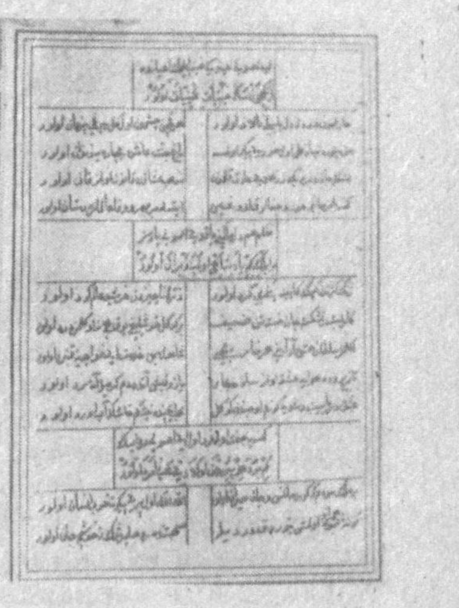

Иброҳим ҒАФУР

УСУЛИЙ

П А Й Д О

Вужуди Мутлақин баҳри не мавжи ким этар пайдо
Аналҳақ сиррини сўйлар агар маҳфий агар пайдо
Меъодиндир кому ашё этар ўз канди зотиндан
Кимиси сийму зар зоҳир кими сангу мадар пайдо
Бу боғнинг гар ҳақиқатда суйи бир боғбони бир
Валий ўлмиш ҳақойиқдин неча юз минг шажар пайдо
Назар қил навъи инсона кими заҳру кими шаккар
Ажаб ҳикмат бир оғочдан ўлур турли самар пайдо
Тузилур неча минг ишлар бузулур неча жунбушлар
На кори бўлъажабдир бу ким ўлмас коргар пайдо
Бу тўққиз кубба-ву шаш су ичинда келдингу кетдинг
На келдигинг қопи зоҳир на кетдигинг мамар пайдо
Шу сарварлар ки тоғлар кибн бош эгмасди афлокка
Ётарлар ерда паст ўлмиш на тиғ на камар пайдо
Йўлумиз бир биёбона эришди ногиҳон қъона
Кирар минг корвон ўлмас бириндан бир асар пайдо
Неча шўрида ошиқлар кезарлар жумла тойиҳлар
Бу тиҳи бениҳоятда на раҳ ва роҳбар пайдо
Неча кундуз кеча ўлди неча минг ой ва йил келди
Дариғо ўлмади қолди шаби қадра саҳар пайдо
Неча заҳмат чекар касби камол этгунча бир ориф
Бали, кўп қон ютар кон айлагунча бир гуҳар пайдо
Неча минг одам ўғлони ҳалок ўлмак керак токим
Ёлончи фони дунёдан ўла бир номдор эр пайдо
Кому наззорада абкори маони мунтазирлардур
Усулий кибн то ким ўла бир соҳиб назар пайдо.

ТИЛ ДИЛЛАРНИНГ КАЛИТИ

Маълумки, ҳар бир миллатнинг тарихан ташкил топиши учун тўртта бирлик — тил, ҳудуд, иқтисодий ҳаёт омили ва маданият бўлиши лозим. Лекин шуларнинг ичида миллатнинг асосини ташкил қилувчи тилдир. Айтайлик, бирор ўз тилига эга бўлган халқ ҳудудининг бўлиш-бўлмаслигидан, иқтисодий ҳаёти яхши-ёмонлигидан, маънавияти қандай даражалигидан қатъий назар миллат сифатида саналавериши мумкин. Аксинча, халқ ўз ҳудудига, юксак иқтисодий тараққиётига ва маънавиятига эга бўлсаю тилига эга бўлмаса, у миллат сифатида тан олинмаслиги табиий. Шундан тил миллатнинг ҳам, халқнинг ҳам ўзига хослигини кўрсатувчи энг муҳим восита деб қараш мумкин. Бу айни кунларда ўз мустақиллигини, давлатчилигини мустаҳкамлаётган республикалар ҳаётида ҳам яққол кўзга ташланмоқда. Масалан, ҳудудий, иқтисодий ва маънавий жабҳада ўзгаришлар қанчалик кўп бўлмасин, одамлар ўртасида уларга кўникиш пайдо бўлмоқда. Тил соҳасидаги ҳар бир янгилик эса катта эътибор билан қабул қилинмоқда. Шунинг учун тил соҳасида пайдо бўлган ҳар бир асар, мақола, таклиф ёки мулоҳаза кўпчиликнинг эътиборидан четда қолмаслиги табиий.

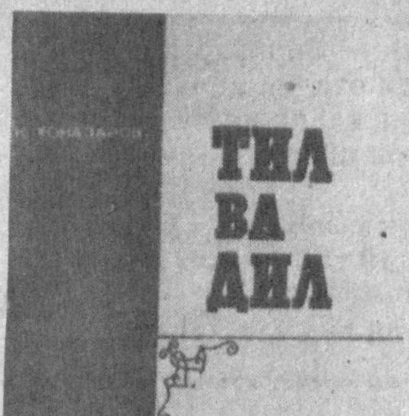

«Ўзбекистон» нашриётида чоп этилган фалсафа фанлари доктори Қўчқор Хоназаровнинг «Тил ва дил» деб номланган китоби ҳам ана шу жиҳатдан қизиқиш уйғотади. Китоб олти бўлимдан иборат. Муаллиф, аввало, миллий тилларнинг жозиба кучи ҳақида фикр юритади. Ҳар бир миллий тил минглаб элатлар, лаҳжалар, шеваларнинг қаймоғи асосида пайдо бўлади. Айни пайтда, у ўз ички қонуниятлари ҳамда ҳар биримизнинг яратувчилик ва ижодий, маънавий меҳнатимиз туфайли ривожланиб боради. Натижада, ҳар бир тилнинг жозиба кучи янада ошади, деб фикр билдиради у. Акс ҳолда эса миллий тиллар чекланиб қолади, унда ривожланиш, бойиш юз бермайди. Буни социализм даврида миллий тиллар ўз бошидан кечирдилар.

Шунинг учун ҳам олим китобининг бир бўлимини «Миллий тилларнинг қўшилиб кетиш назариясини танқид»ига бағишлайди. Бунда тилшунос олим Н. Маррнинг «хизматлари»ни таҳлил қилади. Октябр инқилобидан кейин «Жамиятда ҳамма нарса, шу жумладан, тил ҳам синфийдир», деган ақидага суянган бу олим тил тўғрисида янги таълимот яратади. Бу таълимотга мувофиқ «Социализм даврида миллий тиллар аста-секин яқинлашиб, қўшилиб кетадилар ва келажакда инсоният бир тилда сўзлайди», деб башорат қилади. Олимнинг бу башорати шунчаки фикр сифатида айтилганида, ҳаётда амал қилинмаганда, эҳтимол, бунчалик шов-шувларга сабаб бўлмасди, уни таҳлил қилиб ўтиришга арзимасди. Ҳамма гап шундаки, бу таълимот социалистик давлатнинг асоси сифатида қабул қилинди. Бу таълимотни Сталин «миллий тафовутлар ва миллий тиллар йўқ бўлиб кета бошлайдилар ва ўз ўринларини ҳамма учун умумий дунё тилига берадилар», дея мамлакатнинг бош мақсадига айлантириб қўйди. Натижада социалистик жамиятнинг ҳамма соҳалари ана шу асосда ривожлана бошлади. Бу таълимотнинг нотўғри эканлигини вақт кўрсатди.

Кейинги маълумотларга қараганда, жаҳонда беш ярим мингдан ортиқ тил бор, ҳар бир тил ўзига хос дунё, унинг ўз ички қонуниятлари бор, ўз тузилишига эга. Шу сабабли ихтиёрий равишда бир тилни иккинчи бир тил билан қўшиб, ўртача бошқа бир тил яратиб бўлмайди. Тўғри, тарихда тилларнинг қўшилиб кетган ҳоллари бўлган. Лекин бу мажбурият, зўравонлик асосида бўлган. Масалан, социализм даврида ҳам миллий тиллар маъмурий-буйруқбозлик социализми исканжасида ана шундай аҳволга тушиб қолган эди. Олим бу аҳволни мисоллар асосида кенг таҳлил қилган.

Қ. Хоназаров китобда ўзбек тилини давлат тилига айлантириш, бу ҳақда билдирилаётган ҳар хил фикрлар хусусида, оғзаки ва ёзма нутқимизни бойитиш, тил бойликлари тўғрисида асарлар нашр этишни кўпайтириш, ҳар бир одамнинг ўз миллий тилини яхши билгани ҳолда бошқа икки-уч тилни ҳам ўрганиши лозимлиги муаммолари борасида фикрлар билдиради. Шунингдек, китобда баҳсталаб, вақт ўтиши билан ўз актуаллигини йўқотган ўринлар (бундай бўлиши табиий, чунки ҳар бир китоб чиқариш учун уч-тўрт йил вақт кетишини ҳисобга олсак, ҳар қандай янги фикр ҳам эскириши мумкин) ҳам йўқ эмас. Автор шундан ўз фикрини исботлаш учун кўпгина ҳолларда В. И. Ленин таълимотига суянади, уни мақтайди, айни пайтда қайта қуриш жараёнидаги ўзгаришлар тўғрисида тўхталади.

Хуллас, «Тил ва дил» бугун ўз-ўзини ва халқ тақдирини ўйлайдиган одамни бефарқ қолдирмайди, унда фикр уйғотади.

М. КАМОЛ

НАВОИЙНИНГ ГЎЗАЛЛИК ДУНЁСИ

Ўтган Навоий йилида шоир ҳаёти ва ижодига бағишланган кўплаб мақолалар эълон қилинди, рисола ва китоблар нашр этилди. Бу қутлуғ тўйга армуғон этилган асарлар орасида Ҳасан Қудратуллаевнинг «Навоийнинг адабий-эстетик олами» (Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991) номли китоби ҳам бор.

Улуғ мутафаккирнинг адабий-эстетик қарашлари, унинг гўзалликка, ижод жараёнига муносабатини ўрганар экан, муаллиф биринчи галда Навоийнинг бадиий асарларига, шунингдек, «Мажолис ун-нафоис», «Муҳокаматул-луғатайн», «Насоимул-муҳаббат», «Тарихи анбиё ва ҳукамо» каби илмий рисола ва тазкираларига суянади. Айниқса, у «Мажолис ун-нафоис»га кўп мурожаат қиладики, бу ҳол бежиз эмас. Чунки адиб адабий-танқидий қарашларининг энг асосий жиҳатлари ушбу тазкирада ўз аксини топган.

Шу нарса диққатга сазоворки, муаллиф маҳорат масаласига Навоийнинг ёндашиши, маҳоратни белгилашда улуғ шоир қўллаган истилоҳлар, шеърий санъатлар, адиб меҳнатига муносабат каби жиҳатларга ҳам тўхталиб, жиддий таҳлил ва хулосаларни тақдим этади. Шунингдек, Навоийнинг шоирларга, уларнинг асарларига берган баҳолари Хондамир ва Бобур Мирзо берган баҳолар билан қиёсланиб, улуғ шоир адабий-эстетик қарашлари бу икки замондоши нигоҳидан ўтказилади.

Китобингизни ўқидим

Муаллиф Навоийнинг ёзувчи меҳнатига муносабатини очиб берар экан, адибнинг меҳнатдан қочмаган ёзувчигина элга манзур асарлар ярата олади, деган ўгитини алоҳида таъкидлаб ўтади. Китобда Навоий замондошларининг шахсиятлари, буюк шоир билан уларнинг ўртасидаги алоқалар тўғрисида ҳам сўз юритилади. Тадқиқотнинг ана шу ўринлари ҳам қизиқарли мулоҳазаларга, нозик кузатишларга бой бўлиб, муаллифнинг Навоий даврини ўша давр адабий муҳитини, Навоийни қуршаган кишилар ва уларнинг шоир билан муносабатларини чуқур ўрганганини, ўзаро алоқаларнинг нозик томонларини илғаб ололганини кўрсатади. Навоий билан Мавлоно Ҳалилуллоҳ, Ғиёсиддин Жамшид Қоиний, Ҳожи Муҳаммад Наққош ўрталаридаги бўлиб ўтган воқеалар ҳақидаги тафсилотлар бунга мисол бўла олади.

Муаллифнинг Бойсунғур Мирзо билан Мир Шоҳий ўртасидаги можаро тўғрисида юритган мулоҳазалари ҳам мароқлидир. У ўз қарашларини тарихий жиҳатдан асослаб беради. Тадқиқотчининг фикрларини рад этмаган ҳолда, шуни ҳам айтмоқчи эдикки, бу можарони синфийликка олиб бориб тақаш, темурийлар ва сарбадорлар ўртасидаги кураш билан боғлаш, эҳтимол, шарт эмасдир?

Шу можародан сўнг Мир Шоҳийнинг Бойсунғур Мирзога ёзиб жўнатган шикоятомуз ғазали тўғрисида Ҳ. Қудратуллаев билдирган фикр бизда эътироз уйғотди: «Шак-шубҳасиз, Мир Шоҳийнинг юқоридаги ғазалларидек асарлар гарчи классик адабиётимизда унча кўп учрамаса-да, яратилган бундай асарларнинг ҳар бири ўша даврдаги социал тенгсизлик, адолатсизлик, ноҳақликларга отилган замбарак ўқи эди», деган фикри жуда ошириб айтилган сўзлардир.

Тадқиқотчининг Камолиддин Ҳусайн Гозургоҳийнинг «Мажолисул-ушшоқ», Ҳилолийнинг «Шоҳ ва дарвеш» асарлари юзасидан Бобур Мирзо билдирган фикрларга муносабати ҳам бизга бироз ғалати туюлди. Жумладан, Бобурнинг Ҳилолий асарига берган баҳоси ҳақида тадқиқотчи бундай ёзади: «Кўриниб турибдики, бу ерда ҳам Бобурга Ҳилолий асарининг ғояси — шоҳларни танқид қилиш ёқмаган, Шоҳ Бобурга Ҳилолий асаридаги шоҳнинг фош этилиши маъқул бўлмаган». Аввало, Ҳилолий асарининг ғояси шоҳларни фош қилиш эмас. Асарнинг Бобурга ёқмагани сабаби бутунлай бошқа томонда. Бизнинг фикримизча, Бобур Мирзо «Мажолисул-ушшоқ»ни «беадабона», «бемаза», «суст», «ёлғон» асар деб таърифлаганда ҳам, Ҳилолийнинг «Шоҳ ва дарвеш» асарига берган баҳосида ҳам юз фоиз ҳақ бўлиб, бу баҳолар бир томондан Бобур Мирзонинг олижаноб маънавий-ахлоқий қиёфасини намоён этувчи, иккинчи томондан унинг юксак бадиий-эстетик қарашларини кўрсатувчи бир тонуғликдир.

Албатта, «Навоийнинг адабий-эстетик олами» китобида айрим эътирозга сабаб ўринларнинг учраши тадқиқотнинг қадрини пасайтирмайди, аксинча, ундаги фикрлар ўқувчини баҳсга, мунозарага чорлайдики, бу асарнинг фазилати. Хуллас, Ҳ. Қудратуллаевнинг мазкур иши диққатга сазовор, жиддий тадқиқот бўлиб, навоийшуносликка қўшилган салмоқли улушдир.

Қодиржон ЭРГАШЕВ

Ёзувчи Ўлмас Умарбеков ва шоиралар Гулчеҳра Нуруллаева, Ойдин Ҳожиева.
С. МАҲКАМОВ суратга олган

Усмон АЗИМ

ЁЗГИ БОҒ

1.

Салқин узоқ.
Йўл оташ.
Узун...
Забт айлаган оташ ҳавони.
То боққача оловли тузум,
То боққача йўллар саҳроли.
О, илонлар ўрмалаган қум,
Саксовуллар букчайган бархан...
Лорсиллаган қуёш бус-бутун
Ёнғин отар ёнган фалакдан
Мен йиқилдим юлғинзорларга,
Кулча бўлди кўксимда илон.
Хаёлида боғи борларга
Фақат сабру тоқатми, илон?
Танглайимга ёпишган тилим —
Сўз айтолмас — оғзимда қотди.
Аммо боғнинг орзуси дилим
Тубида бир сабо уйғотди.
О, кўксимга тўкилди шабнам,
Қалбда майса сасини сездим.
Гўё жаннат боғингда бу дам
Ҳурлик ичра мастона кездим.
Фариштлар айлади парвоз,
Атрофимдан саҳролар фориғ.
Ёз! Боғини йироқ тутган ёз! —
Саробини тутмади дариғ...

2.

Боғларингнинг деворлари мўл,
Бўйим етмас — девори баланд.
Берк эшикка тақалади йўл —
Ичкари банд — шамол билан банд.

Шоҳларини девордан отди,
Мени ҳатто аяди дарахт.
Аммо йўлга деворинг қотди —
Ичкари банд — салқин билан банд.

Анҳорларим мени қуриди,
Саратонда ёниб кетди бахт.
Ташқарида фақат ғурурим —
Ичкари банд — гуллар билан банд.

Боғларингнинг бўлдим гадоси!
Кулгиларинг жаранги бебахт
Унутилган ишқнинг садоси...
Ичкари банд — кулгу билан банд.

Деворлардан ўтади учиб
Капалаклар — қандай толеманд...
Сени бутун боғ билан қучиб
Ичкари банд — мастлик билан банд.

Дарахтларнинг шовуллашлари
Бўғинимни этади банд-банд...
Хаёлимнинг яшил мавжлари —
Ичкари банд — бир сен билан банд.

Ёз! Ижозат сўра тангридан
Бир кечаға қолайин бутун...
Дил оқмоқда.. Бу боғ бағридан
Ариқ бўлиб ўтаман бу тун.

3.

Ариқ бўлдим ёз боғларида,
Танда ювдим қиёқларини.
Ёз ўлтирди қирғоқларимга —
Осилтириб оёқларини.

Ҳаловатлар уфуриб, сипо
Оқдим — қучиб гуллар бўйини.
Вужудимни тўлғатди ногоҳ
Эрка ёзнинг олма ўйини.

Барглар аро тирик тангалар,
Сочди қуёш — сочди бежаранг.
Менда оқди қандай олмалар! —
Худди қизнинг кўксидай таранг.

Тантиқ севгим! Иссиқ бадан ёз!
Қучоғингда оқмоқлик ором —
Ҳар илдизга интилиб, мумтоз
Тан бўлгунча боғ ичра талон.

Ариқ бўлдим ёз боғларида —
Йўнғичқалар аро тарадим.
Дарахтларнинг япроқларида,
Мевасида қайта яралдим.

Мен сенингман, сенингман — тамом!
Талон бўлдим — тамом йўқ бўлдим:
Бир мевангда қизардим алвон,
Бир баргингда кўкдан кўк бўлдим.

Ёз! Севганим Жоним — беминнат!
Неъматингга қотиламан мен...
Бир тангага — охир оқибат —
Бозорингда сотиламан мен.

4.

Ёз нағора чалди бу оқшом,
Қиз бошига пўта қўндирди.
Шодёнами? Шодёна — осон!
Тўйхонани рақсга тўлдирди.

Навқиронлик! Ўйнагин кулиб! —
Дунё тўла ёздир — паноҳинг.
Дил чўкмасин — Тубандан юлгин!
Руҳни юксат — йўқдир гуноҳинг.

Ҳамма чироқ ёнар ўртаниб,
Хизматингга ҳамма чироқ шай.
Юракларга умид ўрнатиб,
Қадаҳларга қуйилмоқда май...

Карнай-сурнай бахт шўъбасида
Хотимани этганида қайд —
Келин-куёв — ишқ шўъласида —
Икки мисра ва бир гўзал байт.

Ёз айланар бўм-бўш ҳовлини,
Меҳмонларни қўяр кузатиб.
Ҳар бирига босиб бағрини,
Ҳар бирига қўлин узатиб.

Ёз айланар тўзғин ҳовлини,
Жилмайганча тўхтайди бир дам...
Бир дарахтга суяб яғринин
Кўзин юмган ҳорғин бир одам.

У чарчаган — бир фарзандидан
Узиб бўлди оталик қарзин.
Бечоранинг қадоқ кафтида
Чарчоқлари айланар зим-зим.

Бахти борми, йўқми — билмайди,
Одамлардай тўй қилди, шукур...
Аммо чарчоқ — мангу — тинмайди —
Зирқирайди вужуди қурғур.

Ёз ҳовлида кезар тун бўйи,
Япроқларга қарайди босиқ —
Бу одамнинг ширин ўйини
Шабадалар кетмасин босиб.

Ёз ҳовлида кезар тун бўйи —
Ва ёшини артади вазмин...
Куйган ойнинг ўроғи каби —
Одам юзин кесмоқда — ажин.

Ёз билади — фалак тоқида
Ўз ишини айлаб бажо—тахт.
Парво этмай ёзнинг боғига,
Оқиб борар,
Оқиб борар Вақт...

5.

Оғир феълли меҳнаткаш бола
Ҳоримайди йўнғичқа ўриб...
Кўкартирар майсани яна
Тинмас Ҳаёт — абадий чўри.
Ҳовузларнинг лабида қатор —
Қатор толлар — салқин қўшини —
Жонбахш сувга соялар отар —
Балиқларга кетар қўшилиб.
Олисдаги тоғлару даштлар
Қарахтликда тош қотган уммон.
Чизилловуқ куйлаб пўст ташлар,
Пўст ташлару бўлади қурбон.
Даштда отлар кишнашар толиб,
Кишан ботиб оёқларига.
(Бола ғамгин боқар майсанинг
Ўроқ теккан қиёқларига).
Қулар ногоҳ этишар нола
Баргда қирғий кўлкасин кўриб...
Оғир феълли, меҳнаткаш бола
Ҳоримайди йўнғичқа ўриб.
У англамас борлигин завол,
Гўё мангу фурсатлар етган...
Шундай ёзни ташлаб бемалол,
Ўша бола қайларга кетган?

6.

Ёз Вақтнинг ўтганини билдирмагай ҳеч,
Ёз — саҳий, қўлида совға-саломи.
Вужудни тўлдириб тиндирмагай ҳеч,
Уч ой эсламагай ҳеч зот заволин.
Ёзда ёш тўкаман ҳаммадан пинҳон,
«Оҳ»имга тўлади «оҳ»сиз оламлар.
Эгам, мана бу — Ер,
Мана бу — Осмон...
Нега фақат ўзин кўрар одамлар?

7.

Тушунтир, қай ўчмас гулханда қолдим,
Ҳам руҳда қолдиму, ҳам танда қолдим.
Ўзин ўтга отган Ватанда қолдим —
Дилим ҳам қақроқдир, тилим ҳам қақроқ.

Дўст қуйгин, қадаҳга шароблар тўлдир,
Бу ғамгин ҳолатга шитоблар тўлдир.
Дунёга бу кеча жавоблар тўлдир —
Гарчи жавоблари йироқдир, йироқ.

Дил келсин... Дил бугун нажотдир бизга,
Дунё ҳам бир кеча озоддир бизга.
Бул ёз ҳам, уч ойлик работдир бизга—
Етти қават кўкдан ишлайди чироқ.

Тўхта! Боғ ичида бир олма тушди,
О, дилим тун ичра бир ҳолга тушди.
Бир неъмат шу лаҳза заволга тушди—
Яшнаган ёзда ҳам сўроқ бесаноқ.

О, мудом талабдан мен талабдирман,
Ёз ўзга, мен ўзга бир тарафдирман.
Кузга кетур бўлса мен сабабдирман—
Чунки кажрафторнинг топгани фироқ.

. . . .

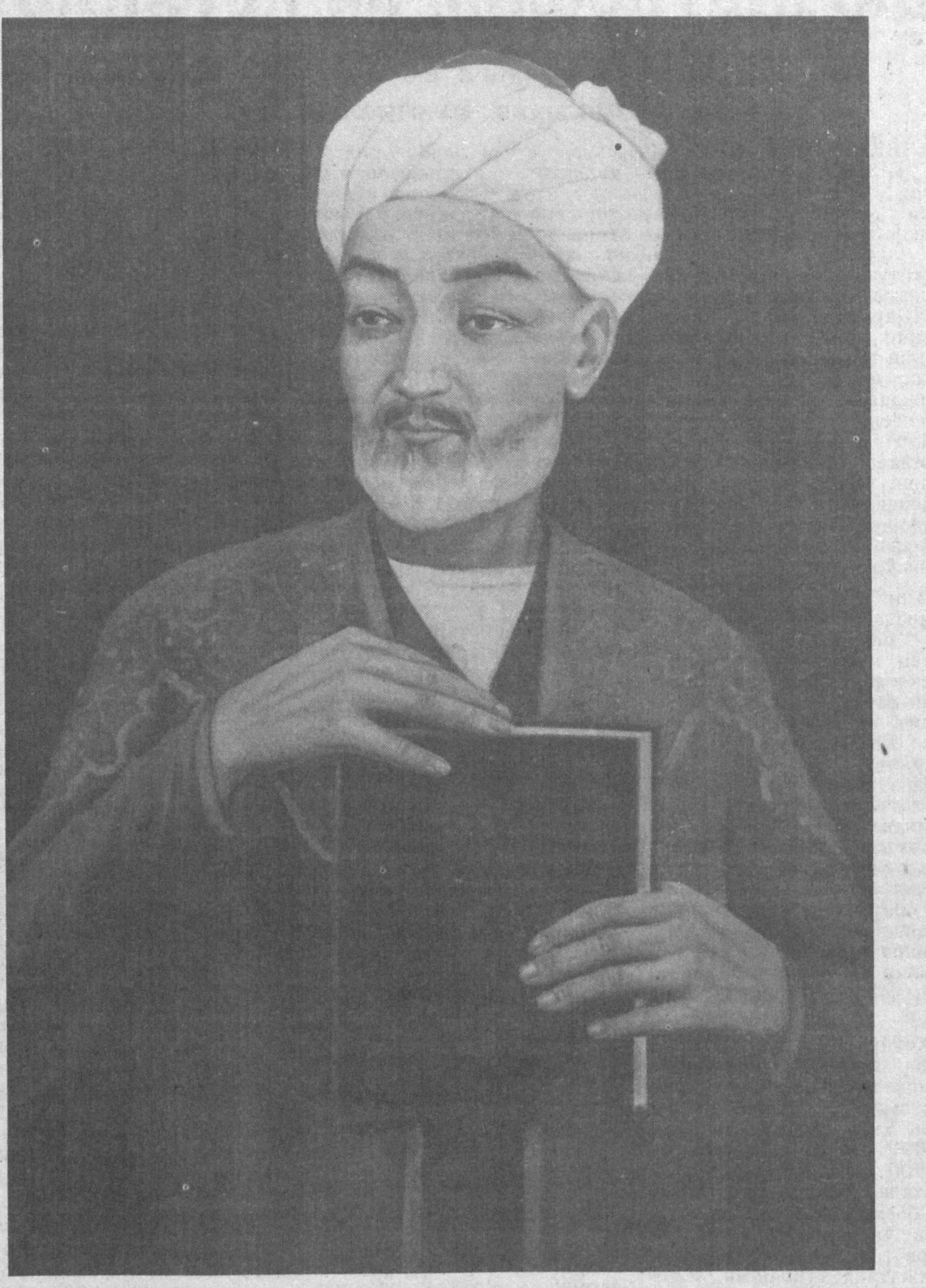

АЛИШЕР НАВОИЙ СИЙМОСИ

Мусаввир Ибодулло Дадажонов (Мафтун) Алишер Навоий ҳаёт эканлигида Беҳзод ва унинг шогирдлари томонидан Ҳиротда ишланган уч мўъжаз расм асосида ва менинг маслаҳатим ёрдамида буюк шоир сиймосини ишлади. Мен Алишер Навоийнинг етти миниатюра расми ва бизнинг замонамизда ишланган В. Кайдалов, А. Абдуллаев, Ч. Аҳмаров, Н. Ҳакимов расмлари билан танишман. Тарихий асарларда ёзилиши ва мўъжаз расмларда тасвирланишига биноан И. Дадажоновнинг иши шоирнинг ҳақиқий сиймосига яқин туради. Замонавий ишларда шоирнинг ички руҳий дунёси берилмаганидан ташқари антропологик нуқтаи назардан ҳам бироз ўхшашлик кам. Фикримча, И. Дадажоновнинг асарини ҳозирча шоирнинг каноник сурати сифатида қабул қилиш тўғри бўлар эди.

Ф. СУЛАЙМОНОВА,
филология фанлари доктори

Носир ФОЗИЛОВ

АДИБЛАР ҲАҚИДА ҲИКОЯЛАР

БИР РУБОИЙ ТАРИХИ

Ёзувчиларнинг Дўрмондаги боғи ташкил қилиниб, энди гуллай бошлаган пайт. Ижод уйининг пештоқида бир рубоий пайдо бўлибди. Бу рубоийнинг ҳар бир байти битта тарихни билдираркан. Дастлабки уч байтини кимлар ёзганини билмадим-у, тўртинчисини ким ёзганини аниқ биламан. Биринчи байтнинг тарихи:

Ёзувчилар боғи бўлганидан кейин бу ерга кўп меҳмонлар келиб туришади. Исмини айтмайман, ўша пайтдаги адабиёт жамғармамиз бошлиғи, яхшилаб дастурхон тузаб, меҳмонларни кутибди. Улар ҳадеганда келишавермагач, чидаёлмай ўзи бошлаб қўя қолибди. Ана ўшандан кейин рубоийнинг биринчи байти пайдо бўлибди:

«Ҳали меҳмон келмай туриб, литфондимиз масту аласт»

Боққа ёш ҳам, қари ҳам чиқишади. Ўша дам олувчилар орасида раҳматли Ғайратий домла ҳам бор экан. Ўзингиз биласиз, домла тепакал. Навбатдаги байт у кишининг бошига ишора сифатида ёзилган бўлиб, қуйидагича жаранглабди:

«Ғайратийнинг бошини қилмагай ҳеч ким ҳавас»

Учинчи байт эса, боғдаги шафтолиларни ўша пайтдаги боғ раҳбарлари гумдон қилганида пайдо бўлибди:

«Ёзувчилар татиб кўрмай шафтоликлар бўлди абас»

Охирги байтни Абдулла ака ёзибди. Липко деган бир шоир бўларди. Ниҳоятда маҳмадона, бунинг устига дудуқ. Бирон мажлис бўлса, сўзга чиқмай қўймасди. Гапиргани гапирган эди. Ўша шоир Дўрмонда овқатланиб ўтириб ҳам гапираверар экан. Абдулла ака овқатимга тупуги сачраб кетмасин, деб косасидаги овқатни тескари ўгирилиб ўтириб ичаркан. Бу байтни азбаройи жонига тегиб кетганидан ёзибди:

Булбулигўё керакмас, бизга Липко бўлса бас.

БИЗ ҲАМ ЎРИСЧАНИ БИЛАМИЗ!

Қолтай Муҳаммаджонов деган ажойиб бир қозоқ драматурги бор. Анчагина машҳур. Чингиз Айтматов билан ҳамкорликда драма ёзиб, Амриқода ҳам машҳур бўлган. Қозоқларнинг олдинги қатордаги юмористларидан. Ўша одам бир куни хонадонимизда меҳмон бўлиб ўтириб, чиққан китобларимдан биттасини сийлашимни илтимос қилиб қолди. Табиийки, китоб совға қилганингдан кейин унга дастхат ҳам ёзиб беришинг керак-да! Қўлимга икки жилдлигимнинг биринчи китоби тушиб қолди-ю ёздим:

«Қолтой оға!

Биз ўзбеклар ҳам ўрисчани биламиз: нам узбекам балтай-шалтай не надо, только Қалтай надо!»

ЛЭДИ

Ўзбекистон Компартиясининг муҳташам залида ёзувчиларнинг қурултойи бўляпти. Раҳматлик Раҳим Бекниёз билан залнинг ўртароғида шивир-шивир гаплашиб ўтириб, кўнглимизда бир шумлик ғимирлаб қолди. Қўлларимизда қурултойга чиқарилган қипқизил, бежирим блокноту қаламлар. Мавлон акага хат ёзмоқчи бўлдик. У пайтларда Мавлон аканинг кўнглига қил ҳам сиғмай юрган пайтлари: энг суюкли ов ити Лэди ўлган эди. Хатда ўшанга таъзия билдирмоқчимиз. Хатнинг наср қисмини мен, шеърий қисмини Раҳим ёзадиган бўлди. Анчагина уриниб ниҳоят хат битди. У бундай бошланган эди:

Азизимиз Мавлон Икром!

Бошингизга тушган оғир мусибатни эшитиб биз ҳам қаттиқ қайғурдик. Азизангиз Лэди бонунинг бевақт вафоти муносабати билан Сизни Ўзбекистон ёзувчилари союзи қурултойи номидан, севимли журналингиз «Шарқ юлдузи»нинг кўп минг сонли муштарийлари ҳамда унинг муҳарририяти номидан чуқур таъзиямизни қабул этгайсиз.

Алқисса сиздан илтимос будирки, қуйидаги шеърий лавҳани марҳуманинг қабр тошига ўйиб ёздиргайсиз:

«О, Лэди, Лэди
Маймоқроқ эди,
Ғилайроқ эди,
Шу айби унинг
Бошини еди...
О, Лэди, Лэди.

Оғанг Мавлон Икром».

ШУНИ МЕНГА БЕРИНГ, ЖОН ТОҒА

«Ёш гвардия» нашриётида Муҳаммад Режаб деган сал телбароқ йигит бўларди. У учун эркак зотининг бари тоға, аёл зотининг бари хола. Нашриётда унинг тоғалари беҳисоб: Суннатулла тоға, Илёс тоға, Эркин тоға, Қудрат тоға, Носир тоға ва ҳоказо. Унинг тағин бир ғалати одати бор. Қўлингизда бир тузукроқ нарса кўриб қолса:

— Тоға, шуни менга беринг, — деб ёпишади қолади. Ундан тўғриликча қутулиб бўлмайди. Албатта мантиқли бир гап айтиб чалғитишингиз керак. Ўша нарса унга тўғри келадими, йўқми — иши бўлмайди, жон-жаҳди билан ёпишади.

Бир куни Чилонзордаги савдо марказидан костюм харид қилиб, энди уйда кийиб кўраётганимда, осмондан тушдими, ердан чиқдими, лоп этиб Муҳаммад Режаб кириб келса бўладими? Энди унинг ёпишганини кўрсангиз!

— Жон, Носир тоға, шу костюмни менга беринг, — деб костюмга шаппа ёпишди қолди. — Анчадан бери шунақасини қидириб юрувдим. Жо-он, Носир тоға!

У десам бу дейди, тинмай вайсаб турибди денг. Қани энди қўйиб юборса!

— Мен сенга гапнинг очиғини айтайми? — дедим унга гўё бир сирли ҳақиқатни очмоқчидай. — Бировга айтиб қўймайсанми?

— Йўқ, айтмайман... — деди сал бўшашиб.

— Ишонмайман. Сенинг оғзинг бўш.

— Ишонинг айтмайман... — деди у бўғилгудай бўлиб. Кўриб турибман хаёли сал костюмдан чалғиди.

— Э, йўқ, бўлмайди, айтмайман, — дедим атайлаб ўзимни тарозига солиб. У костюмни қўйиб юборди. — Оғзингдан гуллаб қўймайсанми?

— Йў-ўқ... — деб ер тепинди.

— Бўпти, бўпти, — дедим мен базўр рози бўлган бўлиб, — Эркин тоғанг Москвага бориб келди. Хабаринг бор-а?

— Биламан, — деди у анча сирдан воқиф одамдай. — Кеча келди.

— Ҳа, баракалла. Ўша Эркин тоғанг Москвадан йигирмата костюм олиб келди. Биттаси менга тегиб қолди. Ҳозиргина олиб келиб кўраётгандим. Ғизиллаб борсанг сен ҳам биттасига илинасан.

Шу гапдан сўнг тапур-тупур қилиб чиқди-ю кетди. Нима учун келгани ҳам эсида йўқ.

...Нима бўлганини эртасига Эркиннинг ўзидан эшитдим; нашриётнинг каттакон залида Мирзиёд билан шахмат ўйнаб ўтирган экан. Боя менинг «оғзингдан гуллаб қўймайсанми?» деганим эсида турган бўлса керак-да, сирни Мирзиёддан эҳтиёт қилиб, Эркинни одоб билан ташқарига чақирибди, даҳлизда тахминан ўн-ўн бешта одам биллиярд ўйнаётган экан. Ўшаларнинг олдига олиб бориб, баланд товуш билан сўрабди:

— Эркин тоға, Москвадан йигирмата костюм олиб келган экансиз. Биттасини менга беринг?

Эркин ҳеч нарсага тушунмай «қанақа костюм?!» деб ҳайрон бўлибди.

— Анави Носир тоғамга берганингиздан. Ўшанақасидан.

Зийрак Эркин дарров гап нимадалигини тушунибди:

— Э, шунақа демайсанми?—дебди ачинган бўлиб. Шунақа экан, кеча айтмайсанми? Охиргисини Носир тоғангга бериб юборувдим. Буни қара-я... Майли, бошқа сафар олиб келганимда албатта бераман. Хўш, қўлёзмани олиб келдингми?

— Қанақа қўлёзма? — дебди Муҳаммад Режаб ҳайрон бўлиб.

— Ахир мен сени нимага жўнатган эдим Носир тоғангникига?!

— Қўлёзма олиб келишга.

— Қани?

— Э-э-э!.. — деб бошни чангаллабди Муҳаммад Режаби тушмагур, сўнг яна тапир-тупиб чопганича Чилонзорга жўнабди.

Мақсуд БЕКЖОН ХАЙРУЛЛО

ШЕЪРНИНГ САМИМИЙЛИГИГА ШУБҲАНГИЗ БОРМИ?

ХАЙРУЛЛО: — Сизнингча, шеърият ҳисоблашадиган бирор-бир қонуният мавжудми?

М. БЕКЖОН: — Шеър ҳисоб бериши керак бўлган ягона қонуният бу — самимиятдир. Мен бу ерда истеъдодли одамнинг самимиятини кўзда тутаяпман, зеро, самимият фақат истеъдодли қалблargагина эмас, ақли ноқисларга ҳам хос нарса. Яъни, маймуннинг самимияти шеъриятга ҳеч қандай хурсандчилик олиб келмайди. Бу ўринда мана бундай мулоқотга қулоқ солайлик:

— Сиз нима учун шеър ёзасиз?

— Қутулиш учун. Мен ўз шеърларимдан уларни ёзиб қутуламан. Шеър оғир дард.

— Аммо сиз уларни тўқимай қўйганингизда уларни сарсон бўлиб ёзиб ҳам ўтирмаган бўлар эдингиз.

— Шеърларимнинг самимийлигига шубҳангиз борми?

— Йўқ, аммо сизнинг самимиятингиз мени қизиқтирмайди...

Адабиётга мана шундай ҳам ёндашиш мумкин. Минглаб шеърлар ёзилаяпти, уларни ўқийсан, ўқийсан — ҳамма нарсаси жойида, оҳанг бор, қофия бор, ҳатто аллақандай руҳий ҳолатлар ҳам акс этаётгандай, аммо китобни ёпишинг билан, у шеърлардан асар ҳам қолмайди. Уларни бир зумда унутиб юборасан. Тасодифан келган сўз ўйини учун мени маъзур тутинг-у аммо бу шеърларда асардан асар ҳам йўқ. Мен аниқ бир муаллиф ҳақида гапирмоқчи эмасман. Чунки таассуфлар бўлсинки, эсда қолмайдиган шеърлар эсда қоладиганларидан минг марта кўпроқ ва уларни санаб ўтиришнинг ўзи бефойда. Демак, шеър фақат истеъдодли қалбнинггина самимиятидир.

ХАЙРУЛЛО: — Агар муҳаббат мавзуини шеърдан айри олсак, унда сиз шеърни қандай тасаввур қиласиз?

М. БЕКЖОН: — Шеърни муҳаббат ҳақидаги ёки табиат ва бошқа нарсалар ҳақидаги мавзуларга бўлиш мумкин эмас. Бундай «классификация» — филологларнинг иши ва фақат улар учунгина шеърни бундай «даражалаш» бирoнта аҳамият касб этиши мумкин. Ҳақиқий шеър, ҳар қандай даража ва ромлардан устун туради. Муҳаббат ёки табиат ҳақида ёзилган шеърлар йўқ, яхши ёки ёмон шеърлар бор, холос. Шу маънода совет даври ўзбек адабиётида «муҳаббат», «ишқ», «кўнгил», «юрак» сўзлари ишлатилган минглаб шеърлар борки, уларнинг ҳаммасини, боя сиз айтгандай, муҳаббат ҳақидаги шеърлар деб бўлмайди. Бундай шеърларнинг аксариятида муҳаббат туйғусидан ҳеч нарса йўқ. Сизнинг «муҳаббат мавзуи» ҳақидаги киноянгиз ҳам мана шундай шеърларга қаратилган бўлса керак. Қайтариб айтаман: шеър мавзу танламайди, яъни, ҳақиқий шеър учун ҳамма нарса ҳам мавзу бўлаверади.

ХАЙРУЛЛО: — Ғарбдаги, тараққиёт гуллаган мамлакатлардаги шеърият инқирози ҳақидаги фикрларга муносабатингиз? Маълумингизким, ғарб шоирлари шеърларидан «гул», «булбул» каби таъбир жоиз бўлса, «табиат лирикаси» чекинмоқда, унинг ўрнига кейинги авлоднинг айрим вакилларида «лирика металла» — «темир лирикаси» деган оқим пайдо бўлмоқда. Мисол тариқасида рок мусиқа санъатини олиб кўрсак ёки «поезд», «машина» ва ҳоказо образларининг кириб келиши... Демоқчиманки, бизнинг назаримиздаги шеърият ўз миссиясини адоқладими?

М. БЕКЖОН: — Албатта, «металл лирикаси»ни ҳам тушуниш мумкин. Бундай лирика ҳам замонавий адабиётнинг ажралмас бир қисмидир, аммо бундай шеъриятнинг келиб чиқиши бизнинг тасаввуримиздаги ўша «анъанавий шеъриятнинг ўз «миссияси»ни адоқлагани билан боғлиқ эмас. Умуман, шеърият ҳеч қандай «миссия»ни бажармайди, у ўз ҳолича яшайверади. Яъни, шеърият таъбир жоиз бўлса, фақат ўз эҳтиёжини қондириш билан шуғулланади, холос. Шеъриятнинг ўзи учун ўзи яшаётганидан кимдир қандайдир хулосалар чиқараётган, тарбияланаётган бўлса, бу шеъриятнинг эмас, балки шеъриятни шундай қабул қилаётган ўша субъектнинг хизматидир. Шеър ҳар қандай бурчдан, ҳар қандай вазифадан ёки сиз айтгандай ўша ҳар қандай «миссия»дан озод бўлиши лозим. Шундагина ўқувчи шеърнинг бурчини ҳам, вазифасини ҳам миссиясини ҳам чуқур англаб етади ва ўзича кашф эта бошлайди. «Металл» лирикаси ҳам ўз эҳтиёжини қондираётган шеъриятдир. Фақат умид қиламизки, бу эҳтиёж қизамиқ касали каби ўтиб кетади. Ўтиб кетади, деганим бундай шеъриятнинг самимийлигига ёки ҳақиқийлигига билдираётган шубҳани англатмайди. Ахир, биз, қизамиқ касалининг ҳақиқийлигидан шубҳаланмаймиз-ку!.. Айтмоқчиманки, «металл» лирикаси инсондаги ҳаётий кучларнинг сусайганидан далолат беради.

Бугунги кунда «гул» ва «булбул» ташбеҳларининг эриш туюлиши эса, менимча, туйғуларнинг эскирганини эмас, кўпроқ ўша туйғуларни акс эттириши керак бўлган тимсолларнинг эскирганини билдиради. Яъни, шеърият баъзан тимсоллардан ҳам дам ола билиши керак. Шу маънода ҳеч қачон ҳеч нарса эскирмайди, ҳеч қачон ҳеч нарса янгиланмайди ҳам. Албатта, мен буни мангуликни назарда тутиб айтаяпман...

Tabani GROUP OF COMPANIES

Ёқубжон ХУЖАМБЕРДИ

ЎЛМАГАН УМИД

ЁХУД УСТА ИБРОҲИМЖОН ДОВУДОВ ҚИСМАТИДАН ЛАВҲАЛАР

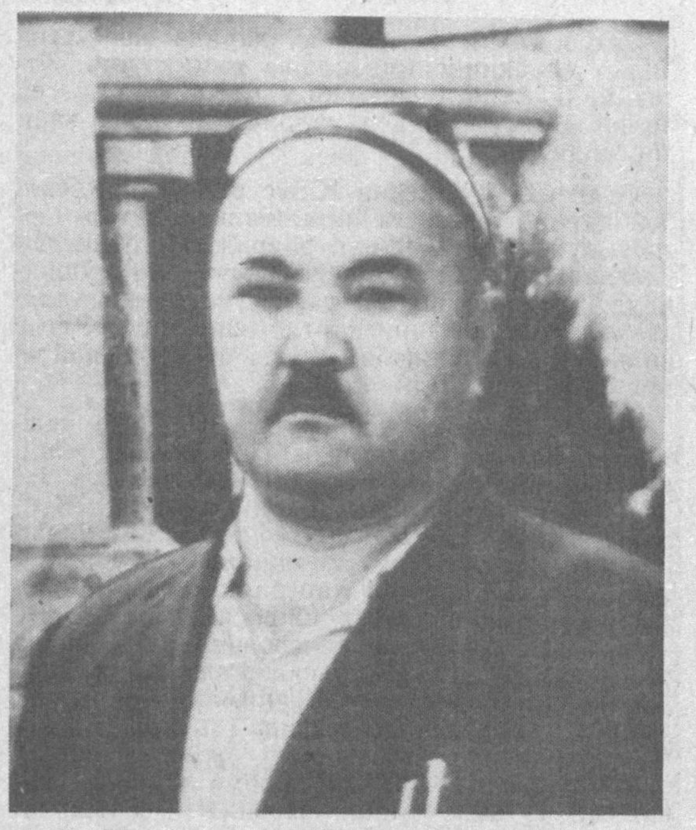

ХАЛҚДА ФОЛГА ИШОНМА, лекин фолсиз юрма, деган гап бор. Марғилондан қайтган кунимоқ ўзим ихлос қўйган бир одамдан Иброҳимжон отанинг тақдирини кўриб қўйишни сўрадим. «У киши ҳаёт, — деди мен фол очирган бояги одам. — Ҳали анча бардамлар. Фақат оёқлари зирқираб оғрийди, бироз нафаслари қисади...»

Бундай башоратни эшитиб кўнглимдан кўп гаплар кечди. Ахир Ўзбекистон ССР Олий судининг қарори билан Иброҳимжон Довудовнинг олий жазога ҳукм этилганига кўп эмас, оз эмас 30 йилдан ошди. Агар у ҳаёт бўлса, наҳотки, шу пайтгача бирон-бир тайинли хабар бўлмаса. Шу пайт Иброҳимжон отанинг кичик ўғли Раҳматуллонинг гаплари ёдимга тушди:

— Бундан тўрт-беш йил илгари бир такси ҳайдовчиси келиб, фалон қишлоқдаги бир солдат боладан дадаларингиз ўзининг ҳаётлигини айтиб қўйишни тайинлаб юборибди, деди. Биз амаким билан ўша таксига ўтириб у айтган солдат боланинг уйини топиб бордик, — дейди Раҳматулло кўзлари жиққа ёшга тўлиб. — Лекин, солдат бола эшитган гапларимиздан бошқа ҳеч нарса гапирмади. Охири, унинг отаси, «Боламни қийнаманглар, унинг ўзи ҳам қаерда хизмат қилганини яхши билмайди. Айтишига қараганда, уларни қайсидир бир бекатгача (албатта Россияда — Ё. Х.) поездда олиб боришибди-ю, кейин, нарёғига вертолётга солиб, олиб кетишибди. Хизматни тугатиб қайтишда яна ўша бекатгача вертолётда олиб келиб қўйишибди. Шунинг учун боламни кўп қийнаманглар, ўзи ҳам илгаригидай эмас, жуда камгап бўлиб қолган. Унинг менга айтгани шуки, ўша Довудов деган одамни бир мартагина кўрган. У киши боламнинг ўзбеклигини, Марғилондан эканини билгач, хизматдан қайтгандан сўнг ўзини ҳаётлигини оиласига айтиб қўйишни тайинлабди. Бўлган гап шу».

Раҳматуллонинг бу гапларини Юсуфжон ака ҳам тасдиқлади:

— Шу пайтгача биз акамга аза очганимиз йўқ. Чунки, суд у кишини олий жазога ҳукм қилган бўлса-да, лекин, ҳукм ижро этилгани ҳақида қоғоз олмаганмиз. Акамнинг ўғиллари Неъматулло, Холматулло, Раҳматуллолар, опамиз Мақсудахон, келинаямиз Турғуной опа ва қизлари Ўлмасхон, Муҳаббатхонлар ҳар биримиз умид билан яшаймизки, бир кун «ўтирибсизларми, болаларим», дея акам эшикдан кириб келадигандек...

Шуларни ўйлайман-у, кўнглимдан бошқа бир мулоҳазалар ўтади. Тақдирдан башорат қилган одам Иброҳимжон отани тирик дер экан, унинг ҳаётда ўз ўрнини топган, обрў-эътиборли фарзандларини назарда тутмаганмикан? Ахир, фарзанднинг комил инсон бўлиб етишиши ота-онанинг ҳаёти давом этаётгани эмасми? Зеро, инсон умид билан оила қуришдан мақсади ўзидан кейин авлод қолдириш, фарзандлар ўстириш, шу асосда ўз номини, ҳаётини, умрини давом этказишдир.

Куюнчак газетхон айтади: Хўш, ўша сиз мақоланг бошиданоқ сирли тилсимот билан сўз бошлаган одам — Иброҳимжон ота Довудовнинг ўзи ким?

Бу одамни ҳозирги авлод яхши танимаслиги тайин. Тўғриси, у ҳақда ўзим ҳам яқинда эшитдим, эшитдиму, юрагимга гўё ўт тушгандек бўлди... Бундан бир-икки ой илгари ажойиб инсон, истеъдодли олим Ёқубжон Исҳоқов билан ҳамсуҳбат бўлиб қолдик. Суҳбатимиз бугунги нарх-наво, жумҳуриятдаги ислоҳотлар, президентнинг бу борадаги Фармонлари эса айрим ўрта бўғин раҳбарларининг столлари устида амалга ошмай қолиб кетаётгани ҳақида эди.

— Бугун жамиятни бундай бўҳрондан фақат ишбилармону, тадбиркорлар олиб чиқиши мумкин, — дейди Ёқубжон ака. — Лекин тадбиркор, ишбилармон одамларга кенг йўл бериш ҳақида турли қарор ва фармонлар чиққан бўлса-да, аммо, барибир уларнинг оёққўллари боғлиқ, катта солиқлар тўлашга мажбур бўлмоқдалар. 60-йилларнинг бошида Марғилон ҳунармандлари, хусусан, атласчилари халқни кийим-кечак билан таъминлашда катта натижаларга эришган эдилар. Бу ишнинг бошида партия-ҳукумат эмас, Марғилон ва теварак-атроф шаҳарларида Уста номи билан машҳур бўлган Иброҳимжон Довудов исмли одам турган. Кейин ўша одамни олий жазога ҳукм этишди. Колонизаторлар ўзбекнинг наинки шоир, олиму уламоларини, шунингдек, баъзи тадбиркор одамларни ҳам йўқотдилар...

ШУ СУҲБАТ ТУРТКИ БЎЛИБ, Фарғонага, ундан Марғилонга бордим. Фарғоналик дўстим, вилоят ҳокимлигининг матбуот маркази бошлиғи Абдуназар Худойназаровга мақсадимни айтганимда, у: «Эй, қойил-э, Иброҳимжон ота ҳақида эшитмаганмисиз, ахир у ўзимизнинг Муҳаббатхоннинг дадалари бўлади. Катта ўғиллари Неъматулло Иброҳимов Шарқ тиллари бўйича машҳур мутахассис олим. Яхши. Ҳозироқ Марғилонга жўнаймиз», деди. Ўша куни кечда Раҳматуллонинг шинам, баҳаво ҳовлисида устанинг сафдошлари, шогирдлари, қариндош-уруғлари билан узоқ суҳбат қурдик.

— Биз ишлаган «Ватан» артели 1942 йилда ташкил этилган эди, — дейди Уста билан узоқ йиллар бирга ишлаган Абдулҳамид ота Отажонов. — Артелнинг дўконлари (цехлари демоқчи — Ё. Х.) ҳар кимларнинг уйларига ўрнатилган бўларди. 1949 йилда Иброҳимжон шу артелга ишга келди. Бир-икки йилда у ўзининг билимдонлиги, ишнинг кўзини билиши туфайли бош инженер лавозимига кўтарилди. Уста ҳар доим бир нарса ҳақда — косибнинг қора қозони сувга тушиб қолмасин, дея куюниб юрарди. Боя айтганимдек, у пайтларда артел деганимиз ҳар кимларнинг уйларида тарқалган бўлиб, дўконлар қамишлари осилиб турган чордеворларда жойлаштирилган эди. Аҳвол шундай давом этаверса, иш униб, косибнинг косаси оқармаслигига кўзи етган Уста дўконларни бир жойга тўплашга қарор қилди. Колхоз ихтиёридаги бир жой — ҳозирги Марғилон «Атлас» аврли газламалар комбинати ўрни танланиб, бу ерда яшаётган оилаларга бошқа жойдан артел ҳисобидан ҳовли-жой қуриб берилиб, розилик билан кўчирилди. Бугун биз пахта якка ҳокимлиги деб қоралаётган усул ўша йиллари бошланган эди. Сабаби, колхоздан бир қарич ерни олиш жуда қийин масала бўлиб, Уста бунинг ҳам йўлини топди. Юқорида айтганимдек, эски, туртиб юборсанг йиқилгудек бўлиб турган уй-жойлар ҳисобига одамларга янгиси қуриб берилди. Бундан ташқари, колхозчиларга арзон нархларда маҳсулот сотдик, уларнинг ёнига кириб ғўза чопдик, пахта тердик. Шундай қилиб, «Ватан» артелининг янги биноси қурилиши бошлаб юборилди.

— Коллектор масаласини эслайсизми, Абдулҳамид ака, — дея суҳбатга қўшилади Устанинг укаси бўлгани учунгина ўн йил қамоқда ўтирган Юсуфжон Довудов, — Ильин деган техник бўларди. У ҳам аввал олий жазога ҳукм қилиниб, кейин 64-йили ҳукм қайта кўрилиб, 15 йил қамоқ жазоси билан алмаштирилган. Ўша Ильин артелдан чиқиб кетадиган оқава сувлар, турли чиқиндилар учун 40 сантиметр катталикда коллектор қўйишни планлаштирган эди. Шу масала муҳокама этилганда, акам туриб, «ҳой Ильин, 40 сантиметрни уйингга қўясан. Бу артел келажакда Марғилоннинг фахрига айланадиган, бу ерга кирган одам тўла усти-бош кийиб чиқиб кетадиган корхона бўлади. Агар коллекторнинг катталиги бир метрдан кам бўлса, хотирингни жам қил, лойиҳангга қўл қўймайман», — дегани ҳали эсимда. Уста ўшанда башорат қилган экан: бир пайтлардаги кичик бир артел эндиликда Марғилоннинг энг катта корхоналаридан бирига айланди. Уста курашиб қурдирган ўша коллектордан бугун наинки комбинат, балки бошқа корхоналар ҳам фойдаланишмоқда. Коллектор унинг номида.

— 1959—60-йилларга келиб «Ватан» жуда ривожланиб кетди, — дейди Устанинг сафдоши, косиб Урайимжон ота Мамажонов. — Биз атласдан ташқари капрон, блузка, рўмол, бахмал тўқиб чиқара бошладик. Бахмал шу даражада кўпайдики, бозорда 1,5 сўм метри, давлатнинг дўконида эса икки сўм. Мен сизга айтсам ука, Устанинг мақсади ҳам артелчилар ўртасида («Ватан»дан ташқари Марғилонда яна «Киров», «Сталин», «Байналмилал» каби бир қанча артеллар бўлган — Ё. Х.) ҳақиқий рақобатни кучайтириб, бозорни арзонлаштириш эди. Раҳбарми, бошқами, ким бўлса ҳам худди ана шу ниятга қарши чиқди. Бозорнинг арзонлигини кўролмади.

— Артеллар қандай тузилган эди, деб сўрашингиз мумкин, — сўзида давом этарди Юсуфжон ака. — Аслида артел тузишга давлат бир тийин ҳам сарфламаган. Артеллар уйларида якка тартибда дўкон юргизадиган косибларнинг ўзаро тўплаган пайлари асосида тузилган. Буни қарангки, кунлардан бир кун биров келади-да, артелни фабрикага айлантириб қўя қолсак, қандай бўларкин, шу таклифни бир қўллаб қўл кўтариб юборсанглар, дейди. Йўқ, одамларни оми эди, деб айблаб бўлмайди. Одамлар жумладан, «Ватан» артелининг ишлаб чиқариш бўйича раҳбари бўлган Уста ҳам ўша пайтдаги сиёсатнинг йўли тўғри бўлган деб ишонишган. Улар фабрика бўлиб, Ўзбекистон саноат кенгашига, партия Марказий Комитетининг саноат бўлимига тўғридан тўғри бўйсунадиган қилиб қўйиб, орадан икки йил ҳам ўтмай «текшир-текшир»лар бошлангач, билишдики, эски артелларни фабрикага айлантиришдан мақсад — уларни тугатиш, йўқотиш, косибларни синдириш эди. Уста буни кеч англади. Сизни министрликка чақиряпти, деб Устани Тошкентга жўнатишди. Борса, министрликдагилар, биз сизни чақиртирганимиз йўқ, деб айтишган. Уни министрлик биносидан чиқиб кетаётганда, катта кўчада ҳибсга олишган. Мени эса касалхонадан олиб кетишди. Терговчиларнинг ҳаммаси Москвадан келишган бўлиб, орган ходимлари эдилар. Бошлиғи адашмасам, Буров деган одам бўлган. Улар на ўзбек тилини, на халқимизнинг урф-одатларини билишмасди. Бизга чет эллардан хом ашё олиб, чет элга маҳсулот сотишади, контрабанда билан шуғулланган, чет эл билан алоқа қилади деган айблар қўйишган. Албатта, кейинчалик тергов ва суд жараёнида бу айблар олиб ташланди. Сўнг билсак, бундай ваҳимали айблар одамлар орасида миш-миш уйғотиш, қамалган кишилардан уларнинг ихлосини қайтариш учун керак экан...

МАРҒИЛОНЛИК КОСИБЛАР билан суҳбатлашар эканман, ёшликдан етим ўсиб, турмушнинг жуда кўп аччиқ-чучукларини тотиган Устанинг қисмати нақадар оғир кечганини ўйлайман. У косибнинг дўконида туғилиб, дўконда тарбия топди. Машҳур ҳофиз Жўрахон Султонов билан биргаликда косибларда шогирд бўлиб ишлади. Оилада каттаси бўлгани учун укаларини, сингилларини ўксимай тарбия топишида қўлидан келган ҳамма ишни қилди. Ундаги касбга бўлган меҳр, ишнинг кўзини билиш, камтарлик, одамлар билан ишлай олиш қобилияти «Ватан» артели шуҳратига шуҳрат қўшди. Марғилондаги «Атлас» аврли газламалар комбинатига кириб, кекса ишчилар билан суҳбатлашсангиз, Уста ҳақида ибратли ҳикояларни эшитасиз. Уларнинг бири Уста мени уйлантирган деса, бошқаси иморат солишда ёрдам берган, дейди. Унинг иш куни уйининг дарвозахонасидан бошланарди. Одамлар бу ерга маслаҳат сўраб, ёрдам сўраб келишарди. «Меҳнат шуҳрати» орденларининг кавалери, тароқлаш цехи бошлиғининг ўринбосари Муқимжон Қорабоев эса ўзининг эл орасида топган ҳурмат-эътиборига боис Устанинг тарбиясини олгани деб билади...

Устанинг қисмати совет тузумида халқим деб яшаган одамга кун йўқлигини очиқ-ошкор намоён этди. Артелнинг фабрикага айлантирилиб, давлат ихтиёрига ўтиши маъмурий буйруқбозлик тузумининг кўз илғамас ифлос жиҳатларини ошкор қила бошлади. Фабриканинг фондлари бўлган ҳолда зарур хом ашё, жиҳозларни олиша олмасди. Чунки буларнинг ҳаммасини гоҳ идорадагиларга, кейин эса омборчиларга шапкасини бермасангиз, олиб бўлмасди. Бунинг устига фабрикада ишлаб чиқаришни тўхтатмаган ҳолда ишчиларнинг катта қисмини пахта чопиғига, пахта теримига ҳайдар эди-

Давоми еттинчи бетда

КЎНГЛИ ЯРИМЛАР ДУНЁСИ

САМАРҚАНД ШАҲРИДАГИ 9-БОЛАЛАР УЙИДА БИР КУН

БЕШ-ОЛТИ ЁШЛАР ЧАМАСИМАН... Раҳматлик бувам оппоқ яхтакда нурдек бўлиб, тонгда қўлимдан тутадилар: турақол болам, ўзим сани бир бозорга олиб тушай, ҳандалаклар олиб берай...

Мен — мўмингина қизалоқ — бувамнинг катта, сертомир қўлларидан ушлаб олиб, жон-жон деб йўлга тушаман. Бозорга олиб борадиган йўл — катта йўл шунақаям гавжум, шунақаям гавжум-ки. Одам юришга қийналади. Бир томонда сигир-бузоқ, бир томонда эчки-улоқ, бир томонда думбасига аркон солиб, зўрға олиб кетилаётган ҳисори қўйлар. Ёллари узун-узун отлар тош кўчани тарақлатиб кетиб боради. Ҳушим оғиб уларга, тойчоқларга қараб бораверамаи. Бозор эса улкан қозондек биқирлайди. Ўша пайтдаги катта дарвозадан (ҳозир бузилиб кетган) зўрға кириб, зўрға чиқамиз. Харид қилинган ҳандалакларнинг ҳиди димоқни ёргудек. Нимчамнинг чўнтагида эса писта, қурут... Кўчага чиқиб, бирдан тўхтаб қоламиз. Йўлнинг ўртасида сочлари елкасига тушган, кийимлари тўзиб кетган, кўзлари бесаранжом Йўлдош девона қўлидаги таёғи билан тошчаларни у ёқ-бу ёққа суриб, жазавага тушиб, лабларининг четида оқарган кўпикни ҳам артмай сўз айтади:

Бугун бозорга ўхшайди,
Етимлар зор қақшайди.
Етимнинг қолини сўрсанг
Отоси йўққа ўхшайди...

Девона сўзини охиригача етказмайди. Бирдан қаҳ-қаҳ отиб кулади, кейин бирдан мунғайиб, улкан издиҳомга қўшилиб кетади. Менинг эса бирдан кўнглим чўкади, ҳандалаклар ҳам едимга келмай, бувамдан: — Етим ким, айтақолинг, буважон, — деб сўрайман. Бувамга яхтагининг барларини тўлдириб олган ҳандалаклар энди оғирлик қилади, чоғи, секин уҳ тортади, кейин: «Етимми, — дейди салмоқлаб, — худойим ўз даргоҳига уларнинг меҳрибонини жуда эрта чақириб олган мунглиғлар, кўнгли ярим гўдаклар, болам!»...

Орадан шунча йиллар ўтиб кетса-да, бувамнинг сўзлари ҳар сафар бозорга боравер-сам, мен билан эргашиб келаверади: «Етимлар — кўнгли ярим гўдаклар, болам!»

Самарқанддаги 9-болалар уйининг дарвозасидан кириб борарканман бу ердаги файз, ғалати сокинлик бир нафасга бўлса-да, оғир хаёлларимни четга сурди. Мен гўё етимхонада эмас, адашиб кимнингдир каттакон ҳовлисига кириб қолгандекман... Болалар уйининг директори Шоира Шокирова ўттиз беш ёшлардаги истарали аёл, бизни аввал кабинетига бошлади. Сўнгра болалар ҳузурига...

Бири-биридан ёқимтой, қошу кўзлари қоп-қора, топ-тоза ўринларда ҳуркак кийикчалардек безовта нигоҳ билан бизни қаршилаган кўнгли яримлар дунёсига... Наргизалар, Шерзодлар, Баҳодирлар, Ойхуморлар, Беҳзодлар, Элмуродлар дунёсига... Деворларда болаларнинг ўз қўли билан чизган антиқа расмлар: тумшуқлари ила гул солинган саватни қуёшга олиб учаётган, унга элтаётган турналар. Биз киришимиз билан тушлик овқатдан сўнг энди кўзлари ширингина юмилаётган болажонлар, кўзларини шунчаки юмиб хаёл суриб ётган қизалоқлар ҳам бирдан уйғонди. Уларга қараб кўз ўнгимда ғалати манзара бўй чўзди: гўё тоғдан адашиб тушиб қолган бир тўп кийикчалар оналарини интизор бўлиб кутаётгандек. Уларнинг гўзал кўзларидаги армон биз юрган йўлакларда ҳам сочилиб ётгандек. Аста бориб, ётган қизчанинг сочларини силадим. Худди боламнинг сочларидек ипак, худди уникидек сеҳрли. У эса жовдираб кўзларимга қарайди, жажжи қўлчалари билан бирпас қўлимни ушлаб, яна тортиб олади. Қизчанинг сочларини, юзини силаган қўлим назаримда куяётгандек. Назаримда, меҳр истаб чўзилган қўлларга жавоб тополмай дунёнинг қўллари, юраги куяётгандек...

Бу даргоҳда отанинг, онанинг боши узра эгилишини истаб саксонта мурғак қалбнинг юраги куяди. Уч ёшдан етти ёшгача бўлган, ота-онаси асосан ҳаёт бўлган тирик етимлар тарбияланади. Жумҳуриятимизда эса уларнинг сони уч мингдан ортиқ. Инқилобгача бирорта етимини бағридан бегона қилмаган, етимхона деган сўзни билмаган ўзбек халқи кўксидаги «замонавий» жароҳат...

Бу болалар уйида ҳам асосан эллик фоизи отали, эллик фоизи онали болалар тарбияланади. Бувам айтганларидек, худо уларнинг меҳрибонларини ўз даргоҳига жуда эрта чақириб олмаган. Аксинча, улардан ё униси, ё буниси ўз жигарбандларини қисматнинг дайди шамолларига қалбида оғриқ сезмай рўпара қилган, ундан тинчгина қутулганига шукур қилиб яшаётган ожиз кимсалардир.

Болалар уйи директори Шоира Шокирова бу даргоҳда 1986 йилнинг август ойидан бери ишлайди. Асли касби муаллимлик. Аёл эмасми, етимхона, сағирхона деган сўзни ишлатишга қийналади.

Болалар уйидаги бир ҳолат диққатимни тортди. «Шоирахон, нима учундир мусулмон болалари ҳам ўзбек тилида қийналиб гапиришаяпти. Буни қандай изоҳлайсиз?» — деб сўрасам, директор мийиғида кулиб, «Бугунги кунда бизни қийнаётган муаммолардан айнан бири шу бўлади» деб жавоб қайтарди.

Маълум бўлишича, жумҳуриятимиздаги барча эмизикли болалар уйида тарбия асосан рус тилида олиб бориларкан. Мактабгача бўлган етимхоналарга эса улар тили аллақачон қотган ҳолда келтириларкан. «Улар дастлаб бир оғиз ҳам ўзбекча гапириша олмасди, — деди Шоира Шокирова. — Ҳозир сал қийналса-да, бинойидек тили келишиб қолди. Ундан ташқари биз миллий урф-одатларимизни ҳам қунт ва меҳр билан ўргатиб борамиз».

ҲОВЛИГА ЧИҚДИК. СУВ ТЎЛДИРИЛГАН УЛКАН ТОҒОРАГА бир шўнғиб чиққан болакай силкинган эди сув томчилари ҳар томонга сачраётиб, қуёш нурларида товланиб кетди. У бизларга қараб оппоқ тишларини ярқиратиб жилмайди ва қум тўшалган йўлакка ётиб, офтобда тоблана бошлади. Ундан уч қадам нарида энагаси қўлида сочиқ билан уни кузатиб турарди. Биз эса болалар учун ясалган чорпоялар, улардаги жажжи атлас ёстиқчалари, беқасам кўрпачаларни томоша қила-қила ҳовли тўридаги тандирнинг олдига бориб қолдик.

— Тандирни, болалар уйидаги яна кўп нарсаларни, бешикларни, сандиқларни ўзимизнинг самарқандлик усталаримиз текинга ясаб беришган. Савоб бўлади дейишади. Шаҳримизда бизга нақшли курсилар совға қилган уста Қаҳҳордек ажойиб инсонларимиз бор.

Бу ерда тарбияланувчилар ҳафтада икки марта тандирдан узилган иссиқ нон ейдилар. Уйнинг тафтини ҳис қилишсин, деб уларга хамир қоришдан тортиб то нон ёпишгача бўлган жараённи кўрсатишади. Меҳрибон энагалар тандирдан қайноқ кулчаларни узиб, атрофларида чувиллашиб турган қоракўзларга узатганларида, байрам бўлиб кетади. Ҳайит кунлари ис чиқаришади: чалпаклар, бўғирсоқлар пиширилади. Аммо, кулчасини совуқ сувга ботириб еяётган ўғилнинг, бўғирсоқнинг тотли мазасидан бир нафас қувонган қизчанинг ўшанда ҳам кўзлари эшикда бўлади. Етимхона дарвозасида...

Иккинчи қаватдаги хонага аста кўтарилдик. Товуш чиқармай юришга, болаларни уйғотиб юбормасликка ҳаракат қилиб қадам босарканмиз, эшик олдида бир нафас сукутда қотдик. Ичкаридан алла овози эшитиларди.

Алла айтай, қўзимо, алла,
Мани ширин сўзимо, алла,
Ором олиб ухлай-о, алла,
Мани кўрар кўзимо, алла...
Алла-ё, алла...

Бўғзимизга тош тиқилди... Мен Ойхуморга (Самарқанд ёзувчилар уюшмаси масъул котиби) у Шоирахонга қаради.

Мен бўлсам ичкарига киришга юрагим дов бермасди. Иш билан келганлигимни ҳам унутгандим гўё. Наздимда эшик тирқишларидан сизиб чиқаётган етим оҳанг, дунёга сиғмай тўғри юрак пойига бош уриб келарди. Болалар уйи деб аталган шу гўшада илинжли юракчалар туну кун безовта дупурлаб, уларни инкор қилиб кетган кимсаларга гўё ёлворарди, уларни изларди, уларни чорларди... Уларнинг жажжи юракчалари илтижолари бу дунёни бир нафас бўлса-да тинч қўймаслигини, улар миллатнинг ташландиқ бўлса-да мевалари эканлигини уқтирарди.

Ичкарига кирдик. Кроватчаларда Рушана, Дилноза, Алишер, Муродлар ётар, ўртароқда — тўрроқда эса бир-бирини қучоқлаб Ҳасан-Ҳусанлар ётишарди.

Рушананинг ипакдек кокиллари товланарди.

У:

Нон ёпганда, нон ёпганда, менинг ойим, менинг ойим. Ширин кулча, ширин кулча, берар доим, берар доим, — деб шеър айтди.

Елкасида қоп-қора сочлари тошиб ётар, кўзлари эса менга:

Узун сочларимни ўрмади ҳеч ким, Кўзмунчоқ ҳам олиб бермади ҳеч ким, — деяётгандек эди.

— Болалар, қани яна ким шеър айтади? Директор ҳар биттасини номма-ном шеър айтишга чорлайди. Ҳасан-Ҳусанлар ўтириб, маҳзун илжайишади. Кимдир хаёл суради. Кимдир яна отилиб ўртага тушади.

Дада, сиз олиб берган қўзичоқ, ҳеч юрмайди...

Энтикиб шеър ўқийди кимдир.

— Қани, қандай туш кўрасизлар? Ким айтади? — Болаларга юзланади Ойхумор.

— Мен ойижонимни кўрдим, — дейди Рушана хурсанд бўлиб.

— Мен эса дадажонимни, — дейди Ҳасан хурсанд бўлиб.

— Мен эса акамни, — дейди бир четкада ҳеч кимга қўшилмай ўтирган Баҳодир.

— Тоғасининг ўғлини айтаяпти, — дейди директор. Баҳодир аввал бироз уларникида яшаган...

Пойариқлик Шерзоднинг отаси ҳомиладор хотинини ўлдириб ўн беш йилга кесилиб кетган.

— 1989 йилнинг қиши, февраль ойи эди, — хотирлайди Шоира Шокирова. Алишер билан Эльвирани — ака-сингилни остонамизга ташлаб кетишибди. Отаси бухоролик ўзбек, онаси — Таня экан. Эр-хотин ўзаро келишмай қолиб ажралишган ва болаларидан ҳам баббаравар юз ўгиришган. Иккалови ҳам ўзимизда катта бўлди. Ҳозир улар етти ёшдан ошганлиги учун бошқа болалар уйига ўтказилган.

— Шоирахон, ҳозир бозор иқтисоди муносабати билан жумҳуриятимизда вазият мураккаблашган. Маълумки, ўзбек халқи атрофида бир этак бола қалдирғочлардек вижирлаб юрмаса кўнгли тўлмайди. Муҳтожликдан ҳам фарзандларини болалар уйига топшираётганлар ҳам топиладими? — сўрайман ундан.

— Бундай ота-оналар анчагина. Масалан, вилоятнинг Иштихон, Булунғур ва яна бир қанча туманларидан болаларини олиб келиб берган ота-оналар бор. Тўғрисини айтсак, ҳар бир серфарзанд хонадонда бизнинг болалар уйидаги каби тўкинчилик йўқ ҳисоби. Бизда бола сариёғ, сут, мева-чевадан тортиб, ўсиши учун зарур бўлган барча дармондориларни олади. Бунинг учун бизга турли ташкилотлар, қўли очиқ одамларимиз ёрдам берадилар. Пул ўтказадилар. Байрамларда бутун ҳаражатни ўзининг ҳисобига оладилар.

Директорнинг сўзларини тинглаб туриб, пайғамбаримиз Муҳаммад салоллоллоҳу алайҳи васалламнинг муборак ҳадиси шарифларидаги қуйидаги сўзлар ёдимга тушади: **«Дилинг юмшаб, ҳожатинг равон бўлишини хоҳлайсанми? Етимга раҳм қил, бошини сила, овқатингдан едир, шунда дилинг юмшайди ва ҳожатинг чиқади».**

Халқимиз бу муқаддас сўзларнинг маънисини жуда қадимданоқ теран англаб етган. Шу боисдан бўлса керак, мурғакларга шафқат кўзи билан қараб, иссиқ бағриларидан жой берган. Шунингдек, халқимиз ҳалок қилувчи етти нарсанинг бири — **етимнинг молини емоқликдан** қаттиқ қўрққан, инсоф, диёнат чегараларини бузмаган. Насл бузилиб кетмаслиги учун ҳаром йўлга юришдан сақланган. Никоҳни муқаддаслигини эъзозлаган. Ва шу боис, тангри халқимизга Абу Али ибн Сино, Беруний каби илм оламининг Кўҳинурдек олмосларини, Алишер Навоий каби сўз сеҳргарларини, буюк бобомиз Амир Темурдек шавкатли фотиҳларни берган...

Бугуннинг оғриқли муаммоларидан энг фожиалиси — етимхоналарда беникоҳ туғилган болаларнинг кўпайиб бораётганидир. Масалан, биргина Самарқанд шаҳрининг ўзида тўртта етимхона бўлиб, унда саккиз юз атрофида бола тарбияланаётган бўлса, бу рақам жумҳуриятимизда ўттиздан зиёдни ташкил қилади. Энг даҳшатлиси, деярли ҳар бир гўдакнинг ортида саҳнанинг ичкарисида тургандек ота-оналар пинҳон туради. Шулардан қанчасининг беникоҳ дунёга келганлиги ёлғиз яратганга аён.

— Худойим-ей, биласизми, улар ота-оналарини қанчалик яхши кўришади, — Шоирахон яна хотираларга берилади. Бир куни (исмини айтмайман) тарбияланувчиларимизнинг бирининг отаси келди. Кечқурун... Ғирт кайф. Оёғида зўрға туради. Арзимас бир совғача олиб келган экан. Билмайман, пайпоқми, рўмолчами... «Тўхтанг, болангизни чақириб берайлик, бирровгина кўриб кетинг, хурсанд бўлади», — деб шунча ялинсак ҳам кўнмади. Боланинг ўгай онасидан қўрқди. Аввалги хотини кўнгилхуши билан қочиб кетган экан. Эркак иккита боласини болалар уйига топшириб, ўгай онанинг хархашасидан осонгина қутилиб қўяқолибди. Ота кетгандан кейин совғани болага бердик. У неча кунгача ўртоқларига совғани кўрсатиб, кўз-кўз қилиб юрди. Бир куни қарасак, ёстиғининг тагига қўйиб ухлаб қолибди...

КЕЙИН БИЗ БОЛАЛАР УЙИ ДИРЕКТОРИ БИЛАН СУҲБАТ МАВЗУИНИ етимхона деган жароҳатнинг илдизига куч бериб турадиган бошқа жиҳатга — ўта кўнгилчан қонунларимизга бурдик. Бизнинг қонунларимиз, ўзи аллақачон эскирган бўлса-да, янгиланмаётган қонунларимиз тўғрисида...

— Масалан, дейлик, — мен билан баҳсга киришади директор. — Бола ота-онадан никоҳсиз туғилди. Туғруқхонада кўзи ёрган, ўзини алданган деб азоб чекаётган кимдир куяди, пишади. Тақдирини лаънатлайди. Сўнгра боласини ўша ерга ташлаб, ўзи силлиққина томошабинга айланади. Гуноҳсиз боланинг тақдирини биздан бошқа ҳам паноҳбони бор-ку, деган хотиржамлик билан ўша ерда қолдиришади ва ўзлари яна қайтадан тубанлик чоҳига чуқурроқ шўнғийдилар. Агар шу ерда бизга қонун қаттиққўллик билан ёрдамга келганида, катта миқдордаги жарималар белгиланганида, ёки фарзанднинг уволига қоладиган бундай кимсалар халқ орасида бир-икки сазойи қилинганида, эҳтимол қисқа муддатнинг ўзида тирик етим гўдаклар сони кескин камайган бўлармиди?

— Халқимизда бундай болаларни фарзандликка оламан деган оилалар қанча. Лекин уларнинг олдида сунъий тўсиқлар шу қадар кўпки. Натижада улар битта бола учун йиллаб сарсон бўлишларига тўғри келади. Нима учун болаталабларга етимхоналарнинг эшиги доимо очиқ эмас. Бунинг сири нимада? Ё бунинг замирида ҳам қандайдир сирли манфаатлар. ётибдими? — сўрайман Шоирадан.

— Бизнинг ўзимиз шу пайтгача атиги саккизтача болани фарзандликка бердик. Қонунларнинг яна бир эскирган томони, масалан, тирик етимларнинг ота-онаси барибир бор, бир куни олиб кетиши мумкин деган кемтик умид билан яшаймиз. Асли олти ой мобайнида йўқламаган ота-она ҳуқуқидан маҳрум қилиниши керак. Лекин бизда эса... Баъзи кимсаларга эса кексайган чоғида фарзанд бирдан керак бўлиб, ёдига тушиб қолади. Энди бу масаланинг бир томони... Яна иккинчи томони шундан иборатки, масалан, болаларнинг таржимаи-ҳоли ёзилган варақасида уларнинг ота-оналари ҳақида маълумотлар берилади. Ёки болада касаллик бўлса ҳеч ким ўзига фарзандликка олмайди. Бола яна умрбод тақдир қарғишига маҳкумлигича қолади. Шунинг учун кескин қонунларни ишлаб чиқиш вақти келди. Дейлик, кейинги йиллар мобайнида етим болаларнинг мингдан зиёди хонадонларда ўрнини топибди. Етимхоналар ҳам беш-ўнта ҳисобига камайибди. Аммо бу деган сўз етимхоналар бутунлай йўқ бўлиб кетади деган сўз эмас-ку... Ҳаётни фақат ишратдан иборат деб қаровчиларга уларнинг каккуга ўхшаб, бола очиб уни бошқа уяда қолдириб, ўзи янгисига равона бўлишига чек қўйиш вақти келди. Ҳозир тирик етимлар орасида мусулмон болалар ҳам бор... Табиийки, бундай болалар сони тобора кўпайиб бормоқда.

— Ҳа, бу масалада дин ҳам ёрдамга келадиган вақт бўлди, — дедим директорнинг фикрини қувватлаб, Бу ўринда муслимларимизнинг ҳам ёрдамига жиддий таянмоғимиз муқаррар бўлиб қолди. Чунки Ҳадиси шарифда ёзилганидек: **«Хотин-қизларнинг номусини ҳимоя қилиш, уларни қизғаниш имондандир. Қизғанмаслик эса мунофиқликдандир».**

Асли, барча иллатлар худди шу қизғанмаслик илдизига бориб тақалмайдими? Биз яхлит бир миллат сифатида бор дунёмизни: тилимизни, динимизни, аёлимизни, илмимизни, гўдагимизни, истеъдодимизни теран бир муҳаббат ҳисси ила қизғаниб, авайлаганимизда бошимизга шунча кулфатлар тушмаган бўлармиди?

Буюк фотиҳ Амир Темурнинг **«ЗАИФАЛАРНИ ҚЎРИНГИЗ»** деган қудратли сўзларини аввалроқ ўқиб, уққанимизда мусулмон болалари сағирхоналар остоналарида сарғаймаган бўлармиди?

Бугунги кунда имконияти бўла туриб, боласини ҳафтада бир бор уйга олиб келадиганлар озми? Мурғак учун ота-она дийдори ҳамма нарсадан муҳим эканлигини тан олишни истамаётганлар-чи?

Анҳорлардан тутиб олинаётган ўлик чақалоқларнинг уволи кимни тутади, ахир?

Ахир, биз юз ўгирган болалар ҳамон меҳрдан умидвор тумшуқларида қуёшга гул тўла сават элтаётган турналарни чизишмоқда-ку?

Ахир, шу етимхонадаги Шерзод риёзиётдан фавқулоддаги истеъдоди билан профессор деган лақабга эга бўлди-ку...

Ахир, бу шафқатсиз дунё учун Шаҳнозанинг чизган расмлари кўз ёш билан сабоқ оладиган ҳайрат мактаби-ку?

— Катта ошхона, саунали ҳаммом қураман, — деб режалаштиради директор Шоира Шокирова. — Қурилиш материаллари йўқлиги учун иш тўхтаб қолган. Жумҳурият молия вазирлигидан маблағ сўрамоқчиман. Кўнгли ярим гўдаклар қийналмасин дейман...

Шоира бу режаларни кўнгли ўксиб, қийналиб айтади. Аслида у ҳам бир она сифатида она тупроғимизда сағирхоналар бўлмаслигини жуда истайди. Болалар уйи деган номни ҳам бошқача аташни хоҳлайди. Аммо... қаерлардадир ҳамон чақалоқлар остонаға ташлаб кетилмоқда.

Етимхоналардан фарзандликка олинган баъзи бир болалар яна унинг бағрига қайтарилмоқда. «Тарбиялаш қўлимиздан келмас экан, яхшиси қайтиб олақолинглар» деб келаётганлар ҳам йўқ эмас. Мурғакнинг уч ёшгача бир жойда, сўнгра етти ёшгача иккинчи жойда, ўн саккиз ёшгача учинчи жойда тарбияланиши, хоҳласа хонадонга олиб кетилиб, хоҳламаса қайтариб берилиши сизга қизиқ туйилмаяптими? Мунглиғ гўдакларнинг бундай қисмати қўлдан қўлга оширилаётган чиройли коптокни эслатди менга...

«Болам, туғилганинг тупроқ қулласин», деб изтироб чекади шоира Бибисора Туробова.

— Бешта болам бор, яна бешта бола бўлса тарбиялайман, — дейди Иштихон ноҳиясидаги 39-мактаб ўқитувчиси Анора Чинорова. — Бола тасодифий, меҳрдан узоқ хонадонларга тушиб қолмаслиги керак...

Болалар, тунда оймомога қараб кўзлари жиқ ёшга тўладиган болажонларимиз эса ҳамон хонадоннинг сеҳрли оғушидан узоқ, тансиқ меҳрдан узоқ, лоқайд ва бепарво бўлиб вояга етмоқдалар.

Тунда уларнинг бошини ота-оналари эмас, хушфеъл, оқкўнгил энагалари силайди. Сеҳрли аллаларни ота-оналари эмас, энагалари айтади. Устларидан ерга сирғалиб тушган кўрпаларини энагалари қайтадан ёпиб қўяди.

9-болалар уйида ўттиз йилдан буён ишлаб келаётган тарбиячилар Баҳриддинова Мамлакат, Муҳсимова Мая, Мамутова Эльвира, Турсунова Марҳабо каби ажойиб инсонлар, оқкўнгил фаришталар, мунглиғ кўнгилларнинг кемтигини иложи борича тўлдиришга ҳаракат қилаётган энагалар Воҳидова Муяссар, Сулаймонова Шафиқа, Ҳамроева Сония ва бошқалар... Улар ҳақида болажонлар оғзиларидан бол томиб гапирадилар. Чунки бу ернинг заҳматига, бедор тунларига бардош бериб келаётганлар сони аста-секин камайиб бормоқда. Чунки ҳозирги ёшларда бардош, ч. дам айниқса ўлчамли, чоғи...

МЕНИ УШБУ ЕТИМХОНАДА ҲАЛИ ЖУМҲУРИЯТИМИЗДА МАЪНАВИЙ ТАНАЗЗУЛНИНГ илдизлари бақувватлиги ўйлатди. Кўрпа остидан мўлтираб ётган ҳуркак кийикчаларнинг барини бағримга босиб, ўша ердан олиб чиқиб кетгим келди. Худди менинг болалигимдаги каби уларни ҳам боболари уйғотса: турақол, болам, сани бир бозорга олиб тушай, ҳандалаклар олиб берай, деса.

Отларнинг ҳилпираган ёлларига хаёллари илашиб кетса... Сўнгра беозор майсалар устида думалаб қуёшга гул элтаётган турналар ҳақидаги илк шеърини ёзсалар...

Эҳтимол, жуда тез йиллар оша менинг бу маҳзун хаёлларим рўёбга чиқар... Ҳозирча эса, тумшуғида гул тишлаган турналар маҳзун учадилар. Гуллари қон рангида.. Етимхона гўдакларининг нигоҳларига ёзилган шеър эса янада маҳзунроқ...

Кундуз ёстиғимда қуёш ухлайди,
Тунлар ёстиғимда қуёш ухлайди,
деб ёзди улар қалбимга ўз шеърларини...

Мен у ердан юртни янада қаттиқроқ қизғаниш ҳисси ила қайтдим...

Шарифа САЛИМОВА

МУҚАДДАС БЕШИК

«Америка сафарига таниқли халқ ҳофизи, ажойиб инсон Ҳасан Ражабий ашулалари ёзилган иккита кассета олиб борган эдим. Бу ўзига хос маҳорат билан ижро этилган классик қўшиқларни ватандошларимиз бутун вужудлари билан берилиб, йиғлаб эшитдилар. Ва қисқа муддат ичида бу қўшиқлар Америка бўйлаб тарқаб кетди...»

Эркин ВОҲИДОВ суҳбатидан

ҲАЕТНИНГ АСЛ МОҲИЯТИ қўшиқдан иборат. Тириклик илдизи қўшиқ билан барҳаёт. Дунё эса қўшиқ деб аталмиш муқаддас бешикда мангу тебранади.

Гўдак қўшиқ билан дунёга келади. Умрнинг қисқа йўлларида гоҳ шодон, гоҳ мунгли қўшиқларга жўр бўлиб яшайди. Инсонни сўнгги манзилга кузатиш ҳам ҳасратли қўшиқ билан якун топади.

Руҳ эса абадий қўшиққа айланади...

Лекин ҳаётда ҳақиқий қўшиқчи бўлиш, қўлга соз олиб юракдан куйлаш бахти ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Санъаткор сифатида элга танилиб, тингловчилар қалбига кириш осон эмас. Ашула айтишнинг ўзига хос ва машаққатли йўллари, дардли нолалари, изтиробли қочиримлари борки, буни фақат куйлаш ишқида ёнганлар, ўзи ёниб ўзга юракларга ўт солганлар билади. Ана шундай ўтли овоз санъаткорлардан бири Ўзбекистон халқ ҳофизи Ҳасан Ражабий.

У қўшиқ чинордай мустаҳкам илдиз отган улкан санъаткор Юнус Ражабий хонадонида дунёга келди. Онаси Қумри аянинг алласи билан бирга отасининг оташин нафаси вужудига, томирларидаги қонга сингиб кетди. У ётган бешикни гўё турфа созларнинг наволари тебратар эди. Болалиги ҳам куй ва қўшиқ оламида кечди. Отасининг завқ билан соз чалиб, баланд пардаларда куйлаганини кўрганида, эшитганида ўз-ўзидан ҳайратга тушарди. Мана шу сирли ҳайрат уни қўшиқ санъати дунёсига етаклади.

Бир куни уйларига таниқли рассом Неъмат Қўзибоев келиб, отасининг портретини чиза бошлади. Бу қизиқарли машғулот ёш Ҳасанни ранглар дунёсига ошно этди. У ҳам қоғоз олиб, ўзича машқ қила бошлади. Унда рассом бўлиш иштиёқи уйғонди. Уйғонди-ю, лекин қалбининг аллақаерида куй ва қўшиқ акс садо бериб турарди. Баъзан отасининг дуторини олиб чалгиси, чалиб куйлагиси келарди. Аммо бунга журъат этолмасди.

Уни шунчаки чизган уч-тўртта машқлари билан Тошкент Санъат институтининг рассомлик факультетига қабул қилишмади. Кейин драматик актёрлар тайёрлаш бўлимига ҳужжат топширди. Омади чопмади. Ҳатто отасининг илтимосини ҳам инобатга олишмади. Сўнг турли маслаҳатлар билан Тошкент давлат дорулфунунининг филология факультетига ўқишга кирди. Ўқиб юрган кезларида ҳам қалби, хаёли қўшиқ билан эди. У кўпроқ ўша даврда анчагина машҳур бўлиб қолган Ботир Зокиров қўшиқларини ўрганиб ўзича хиргойи қилиб юрарди. Айниқса, хонанданинг ҳиндча, эронча ва арабча қўшиқлари уни мафтун этганди. Шу боис Ботир Зокировдай қўшиқчи бўлишни орзу қиларди. Лекин орзунинг йўли ҳар хил бўлади. Бу орзу уни классика оламига бошлади. Отаси

СУРАТДА: таниқли рассом Алишер Мирзаев ишлаган «Юнус Ражабий ва Ҳасан Ражабий портрети».

С. МАҲКАМОВ суратга олган

яратган ижрочилик мактабини давом эттиришга бел боғлади. Ражабийлар сулоласи деб аталмиш бебаҳо китобнинг янги саҳифаларига ўз сози ва овозини нақш этишга киришди.

Ҳасан Ражабий 1962 йилда республика телевидениеси орқали «Сайёра» қўшиғини айтиб, тингловчилар имтиҳонидан муваффақиятли ўтди. Ўттиз йилки мазкур қўшиқни чуқур изтироб билан беармон куйлаб келади. Илтижолар қилиб, бағритош сайёдга ялинади. Бечора оҳунинг шунчаки сайёра эканлигини айтиб ёлворади, бахти қаролигидан куюнади:

Сайдинг қўя бер, сайёд, сайёра экан мендек,
Ол домини бўйнидин, бечора экан мендек,
Ўз ёрини топмасдан овора экан мендек,
Иқболи нигун, бахти ҳам қора экан мендек...

Шоирнинг дардли мисраларини, куйчининг ҳазин оҳангларини хонанда гўё ўзиники қилиб олган. Ўз қисматидан бўзлаб ёрини тополмай нолаю афғон чекади, иқболи нигунлигини айтиб юракларни селга айлантиради. Сел эса жигарларни пора-пора қилиб, ҳижрон кўли сари оқиб кетаверади, кетаверади...

Ҳижрон ўқидин жисми кўп ёра экан мендек,
Куйган жигари-бағри садпора экан мендек.

Тингловчи кўз ўнгида мунчоқдек кўзлари жовдираб турган бечора оҳу пайдо бўлади. Унинг кишан солинган нозик оёқлари япроқдек титрайди. Агар сайёд раҳм-шафқат қилиб қўйиб юборса, тоғларга чиқиб, ёри билан пайваста бўлишга ошиқади. Лекин зулмкор, ишқдан бехабар сайёд эса кишанни бўшатгиси йўқ. У хонанданинг тинимсиз нола қилишини, юрагини тилиб фарёд этишини, оёқларига бош уриб ёлворишини истайди. Шунда тингловчи ҳам беихтиёр хонандага жўр бўлиб, қалбан илтижо қила бошлайди:

Бечорани зулм айлаб, қўл-бўйнини боғлабсан,
Ҳар сори чекиб, судраб ўлдиргали чоғлабсан...

Ўттиз йилки оҳунинг кўзларида ёш, ўттиз йилки сайёднинг қулоқлари тош қотган, ўттиз йилки тингловчиларнинг бағри қон, ўттиз йилки ҳофизноласи қалбларни лола каби доғлайди.

«Сайёра» қўшиғини Юнус ота ўғли Ҳасанбой ҳарбий хизматга кетаётганида дутор чертиб, шундай куйладики, даврадагилар йиғлаб тингладилар. Ҳеч ким ҳеч қачон бу қўшиқнинг шу қадар чуқур дард, ўта баланд пардаларда айтилганини қайтиб эшитмади. Ўттиз йилки Ҳасан Ражабий ўша ижрони қайтаришни орзу қилади. Ё насиб...

Ҳасан Ражабий репертуаридан «Не наво соз айлагай», «Талқини баёт», «Сегоҳ», «Муножот», «Ушшоқ», «Баёт I—II», «Гиря I», «Фиғон I—II», «Сараҳбори дугоҳ», «Куйгай», «Кошки», «Топмадим» сингари ўнлаб классик ашулалар ва мақом намуналари ўрин олган. Уларнинг ҳар бири ҳофиз хонишларида ўзининг дилбар ижросини топган. Бу ашулалар аллақачон тингловчиларни ҳайрат ва ҳаяжонга солган. Ҳасан Ражабий махсус мусиқа олий мактабида ўқимаган бўлса-да, устоз созандалар кўмагида деярли барча чолғу ва ашула йўлларини жўрнавозликда пухта эгаллади. Айниқа, танбур чалишни мукаммал ўрганиб олиши овозидаги пардалар имкониятини кенгайтирди. Энг муҳими, у отасининг дуосини олган. Дуода ҳикмат бор.

— Ҳаётда ва қўшиқчилик санъатида эришган барча ютуқларим учун раҳматли отам ва устозим Юнус Ражабийдан умрбод миннатдорман, — дейди Ҳасан ака. — Отам ниҳоятда меҳнаткаш инсон эди. Эринчоқликни жуда ёмон кўрарди. Бизларга дангасалик, эринчоқлик ҳақида эртак, латифалар айтиб берарди. Бу билан бизларни ҳам ҳалол ва тўғри меҳнат қилишга ўргатди. Отам яратиб кетган улкан меросга жиндай улуш қўшсак, деб изланиб, машқ қилиб юрибман. Отам «Шашмақом» ва миллий мусиқа намуналари ҳақида саккиз жилдлик бебаҳо китоб яратдилар. У кишининг шогирдлари Матниёз Юсупов олти жилдлик хоразм мақомларини ёзиб чоп эттирди. Бу XX асрда мақомни ниҳоятда ривожланганлигини кўрсатди. Эндиги вазифа ана шу буюк меросни авайлаб-асраш, ривожлантириш ва келажак авлодларга бус-бутунлигича етказишдан иборат. Бу учун аввало мақом тингловчиларни махсус тарбиялаш керак. Боғчалар ва мактабларда бу ишни зудлик билан бошлаш лозим. Кекса санъат усталари пластинкаларидан фойдаланиб, ўқув даргоҳларида мусиқа тинглаш соатларини жорий этиш вақти етди. Болаликда эшитган куй хотирада тошга битилгандай умрбод қолади. Токи мусиқа тинглаш маданиятини шакллантирмасак, мусиқа саводини ўстирмасак миллий мусиқа санъатимиз ривожи қийин кечади...

Ҳофизнинг куюниб айтган гапларида жон бор, албатта. Чунки мусиқа руҳни поклаш билан бирга инсонни тарбиялайди. Ёмон ва ёвуз ниятлардан қайтаради. Оғир дақиқаларда, ташвишли кунларда сабрли бўлишга чорлайди. Юракларга мудом яхшилик ва эзгулик уруғларини сепади. Хуллас, мақом ва классик куй-қўшиқларни тинглаш юксак маданият белгиси ҳисобланади.

Ҳасан Ражабий халқимизнинг суюкли санъаткори. Саксон беш ёшга кирган Қумри аянинг хушфеъл, камтарин ўғли. Беш фарзанднинг отаси. Турмуш ўртоғи Холида опа тележурналист. У оилада қаттиққўл. Бола тарбиясига жиддий қарайди. Уй-рўзғор учун бозор қилишни, овқат пиширишни яхши кўради. Холида опанинг айтишича, у кишининг бозори баракали бўлар экан. Биров билан жиддий хафалашиб қолса, дарҳол кечиради. Кўпроқ кенжатойи Камолани яхши кўради. Эндигина тўрт ёшга кирган Камола эса «Олма пишганда келинг» қўшиғини чулдираб хиргойи қилади. Демак, Ражабийлар сулоласи давом этади.

Таниқли шоир Жамол Камол ҳофизга «Ҳасан Ражабий ашуласи»ни ёзиб берди:

Бастакор Юнус отам то элни шайдо айлади,
Ҳар мақомда юз мақом машқини пайдо айлади...
Эй Ҳасан, сен ҳам мақом айтиб бутун оламни кез,
Чунки устозинг мақомни оламаро айлади.

Ҳозир бу ғазални Ҳасан ака маромига етказиб куйламоқда. Шу қаторда янги ашулалар яратиш режалари ҳам бисёр. Эллик баҳорни қаршилаган Ҳасан Ражабийнинг ҳали халқимиздан қарзлари кўп. Отаси ҳақидаги хотиралар китобини ёзиб тугатиш арафасида. Юнус Ражабий уй-музейини тез орада ишга туширилишига бош-қош. Унинг юз йиллик юбилейига тайёргарлик... Эсида, отаси вафот этган куни ҳовлида иккита қора майна чарх уриб фарёд қилган эди. Бу улуғ санъаткор руҳининг барҳаётлигидан, у қолдирган меросининг абадийлигидан, асл қўшиқнинг, мусиқанинг ўлмаслигидан далолат эди.

ҚЎШИҚ — МУҚАДДАС БЕШИК. Ана шу бешикнинг мангу тебранишида Ражабийларнинг ўз ўрни ва улуши бор. Замонлар ўтади, ҳар қандай тўфонлар тинади, авлодлар ўзгариб бораверади, тарих ғилдираги айланаверади. Ўзбекнинг миллий оҳанги, ноласи ва бетакрор куй-қўшиқлари тўла муқаддас бешик эса абадул-абад тебранаверади.

Ашурали ЖЎРАЕВ

ЮРТГА ЭГАЛИК

Боши биринчи бетда

Хева номи ҳақидаги бундай мулоҳазаларни якунлаб, шундай хулосага келиш мумкин: шаҳар қурилиши ҳам, унинг номи ҳам узоқ ўтмишга бориб боғланади. Буни тарихий асарлар ҳам яққол кўрсатади.

Энди бевосита шаҳарнинг ёши масаласига келсак, бу борада ҳам турлича фикрлар бор. Масалан, ёзма манбалар Хеванинг бор-йўғи 800 йиллик тарихидан хабар беради. Шаҳарнинг ўзидаги ҳозиргача сақланиб қолган энг қадимий архитектура ансамбли Тошдарвоза эса VII асрга мансуб деб қаралади. У ҳолда шаҳар ёши 1300—1400 йилдан кам эмас. Берунийнинг хабар беришича, Хоразмда шаҳарлар қурилиши, халқларнинг ўтроқлашиши Искандардан аввалги 980 йилдан бошланган. Бу санани ҳисобга оладиган бўлсак, Хева тарихи 3000 йилдан ошиқ. «Авесто»да тилга олинган Хева номи эса бу тарихни 3500—4000 йилга узайтиради. Агар академик Яҳё Ғуломовнинг Нуҳ тўфони ривоят эмас, ҳақиқат деган гапларига ишонсак, шаҳримиз ёши 7000—7500 йиллик тарихга эга бўлади. Кўриб турибсизки, ўтмишга чуқурроқ назар ташлаганингиз сари тарих янада кексараверади. Бироқ Хеванинг ёшини аниқлашда юқоридаги мен айтган манбалар эмас, Ўзбекистон Фанлар академияси Қорақалпоғистон филиалининг археология бўлими ходимларининг шаҳарда олиб борган қазишма ишлари, аниқ маълумотлар асос қилиб олинди. Қазишмалар пайтида топилган буюмлар шаҳарда 2500 йил илгари ҳам юксак маданий ҳаёт бўлганини исботлади. Шунга мувофиқ Хеванинг ёши 2500 йил деб белгиланди. Албатта, мен шаҳар ёшини аниқлашда сўнгги нуқта қўйилди дея олмайман. Лекин унинг қадимий маданият ўчоқларидан бири сифатида тан олинганидан хурсандман.

— Сиз тарихчи эмасман дейсиз-у, лекин кўплаб тарихий манбалардан хабардорга ўхшайсиз...

— Йўқ, ҳақиқатан ҳам, тарихчи эмасман. Лекин ҳар бир одам ўз юртининг ўтмишини бир тарихчи, балки ундан ҳам кўпроқ даражада билиши керак деб ўйлайман. Шу ўринда яна бир нарсани айтиб ўтишни истардим. Бизнинг тарихчиларимиз 70 йилдан ошиқ вақт ичида «Ўрта Осиё Россияга ихтиёрий қўшилган», «Ўзбекистон феодализмдан социализмга сакраб ўтган», «Руслар Ўрта Осиёга маданият олиб келди» қабилидаги тарихга хилоф, ҳақиқатдан йироқ гапларни кўп айтишди. Эндиликда, зора, бу гаплар ўрнига ўз тарихимизни кўпроқ ёритсалар, ўтмишимизни ойдинлаштириб берсалар, ҳақиқатни айтсалар.

— Шаҳарнинг тўйи қачон ўтказиладиган бўлди ва унга қандай тайёргарлик ишлари амалга оширилмоқда?

— Хеванинг 2500 йиллигини 1995 йилда ўтказиш ниятимиз бор. Биласиз, ҳозир иқтисодий қийин шароитда яшаяпмиз. Бундан кимдир тўй кўнгилга сиғармиди, дейиши мумкин. Дадил айтиш керакки, юртни улуғлайдиган, уни кўз-кўз қиладиган гўй ҳамма вақт ҳам кўнгил ишига айланади. Қолаверса, бу ишларни фақат иқтисодга боғлаб ўтириш уят бўларди. Ахир келгуси авлод кўз ўнгида биз ҳам ўз сўзимизни айтмоғимиз, тарихимизни тикламоғимиз керак.

Тўйга тайёргарлик аллақачон бошланган. Ҳокимлик миқёсида эса ишни районда раҳбарлик ишини такомиллаштиришдан бошладик. Яқин-яқингача районда қўш ҳокимиятчилик мавжуд эди. Район ва шаҳарни алоҳида раҳбарлар бошқарарди. Уларни бирлаштириб раҳбарликни шаҳар ҳокимияти қўлига беришни таклиф қилдик. Бу таклифимиз республикамиз раҳбарияти томонидан маъқулланди.

Хўш, бундан биз нима ютамиз?

Биринчи ютуғимиз, шу бўладики, район ва шаҳар ҳаёти, фаолияти бир-бирига мувофиқлаштирилади. Айтайлик, шаҳар халқи ва Хевага келадиган сайёҳлар учун зарур бўладиган маҳсулотлар районнинг ўзида етиштирилади. Бунда экин-тикинлар учун ер ажратишдан тортиб то уларни ташиб олишгача бўлган жараён икки ҳокимият эмас, бир ҳокимият томонидан амалга оширилади. Айни пайтда, район халқи учун шаҳарликларнинг ёрдамида ҳам шундай енгилликлар туғилади.

Иккинчидан, вилоят территориясида жойлашган 380 ёдгорликнинг тенг ярми Хева район ва шаҳри теграсида жойлашган. Демак, уларни авайлаб-асраш, сақлаш, таъмирлаш, тарихий ёдгорлик сифатида фойдаланиш ҳам бир ҳокимият зиммасига тушади. Масъулият ҳам ошади.

Тўйга тайёргарлик ишлари орасида шаҳар қурилиши, ободонлаштириш, ёдгорликларни таъмирлашга ҳам катта ўрин ажратилган. Бугунги қурилиш материаллари танқислиги шароитида бу ишларни амалга ошириш осонликча кечмайди, албатта.

Улкан анжуман олдидан, масалан, айни кунларда Ўзбекистон Қомуслар Бош таҳририятининг ходимлари билан ҳамкорликда «Хева» қомуси тайёрланмоқда. Бу қомус катта ҳажмда, шаҳар тарихидан тортиб бугунги кунигача бўлган воқеаларни ўз ичига қамраб олган икки мингга яқин мақолалардан иборат бўлади. Вилоят ижодкорлари, журналистларининг ташаббуси билан «Хева» номида ойнома чиқарила бошланди. Музей-қўриқхона ҳақида хужжатли ва телефильмлар ишланмоқда.

Маълумки, Хева музей-шаҳар. Унинг маданият ёдгорликларини жаҳоннинг турли нуқталаридан миллионлаб сайёҳлар келиб кўришди. Афсуски, шундай бўлишига қарамай, бу ёдгорликлар шу пайтгача халқаро ташкилотларнинг ҳимоя рўйхатларига киритилмаган эди. Яқинда қувончли ҳодиса юз берди — Хева ёдгорликлари ҳам жаҳон халқлари мероси сифатида халқаро ЮНЕСКО ташкилоти томонидан ҳисобга олинди. Бу Хеванинг 2500 йиллигини халқаро миқёсда нишонлаш учун кенг имкониятлар очиб беради, деган умиддамиз.

Тўй олдидан кўплаб хорижий мамлакатлар Хевага моддий ёрдам бериш ниятини билдирдилар. Масалан, Саудия Арабистони шаҳардаги энг катта, 1400 квадрат метр саҳнга эга Жума масжидини гилам билан тўшаб беришга ваъда берди. Бу иш яқин кунлар ичида амалга ошадиган бўлди. Хориждаги ватандошларимиз ҳам яхши ишларни бошлаш ниятида юрибдилар. Хуллас, тўй олди тайёргарлиги қизғин.

— Шаҳар қурилганидан бери кўп талофатларни бошидан кечирганлиги аниқ. Хонлар ўртасидаги ўзаро урушлар, руслар босқини, инқилоб пайтидаги талотумлар, Шўро империяси даврида маданият ва маънавиятдан йироқ кимсаларнинг давлат тепасига келиб қолиши натижасида кўп мадрасалар ҳамда масжидларнинг йиқитилиши, қимматбаҳо ёдгорликларнинг турли шаҳарларга ташиб кетилиши кабилар Хева тарихига ҳам катта зарар етказган. Бу кемтиклар эндиликда қандай тўлдирилади?

— Ҳақиқатан, тарихимизда кемтиклар кўп. Кўп бойликларимиз талаб кетилган. Булар асосан ўлкамизга руслар босқини ва инқилобдан кейинги йилларда амалга оширилган. Масалан, жамоат арбоби Сулаймон Азимовнинг эслашича, Хевадаги хоннинг танга зарб қиладиган биносини Москвадан келган махсус мутахассислар 30-йилларда ғиштигача синдириб олиб кетишган экан. Ёки бўлмаса, инқилобдан кейин нураб кетган, бузилган ўнлаб масжидлар ва мадрасаларнинг ғиштини бузиб олиб, Урганч — Хева оралиғидаги йўл қурилишига ишлатган деган тахминлар ҳам бор. Булар нима қилганда ҳам бизнинг йўқотган, тиклаб бўлмайдиган бойликларимиздир. Лекин шундай бойликларимиз борки, улар ҳамон Масков, Петербург каби шаҳарларда сақланиб турибди. Уларни юртимизга қайтариш керак.

Яқинда вилоятимизда республикада янги ташкил этилган «Мерос» марказининг дастурига бағишланган йиғилиш бўлиб ўтди. Бу дастурда жуда кўп масалалар, жумладан, Хевадан олиб кетилган барча буюмларни, қўлёзмаларни олиб келиш масаласи қўйилган. Ушбу дастурни биз тўла даражада қўллаб-қувватладик.

Айни пайтда, бойликларимизни қайтариб келишда ўз режамиз ҳам бор. Республика Фанлар академиясининг президенти М. Салоҳиддинов вилоятимизга келганда у кишига «Сиз тарихчилар, ижодкорлар, олимлардан иборат бир гуруҳ тузсангиз, вилоятимиздан ҳам айрим олимларни шу гуруҳга қўшсангиз. Улар турли шаҳарларга бориб тарихимизга оид архивларни ўрганиб, керакли нарсаларни олиб келсалар. Бунинг учун уларни академия ва вилоятимиз керакли маблағ билан таъминласа», деган таклифни айтдик. Бу таклиф у кишига маъқул бўлди. Ўйлайманки, бу борада тез орада амалий фаолият бошланади.

Лекин инсоф билан айтганда, бошқа бир ҳақиқатни — Хеванинг, Ичон қалъанинг ҳозирги ҳолатда бизга бузилмай, катта талофатларга юз тутмай етиб келганига ҳам қувонишимиз керак. Айтинг-чи, дунёнинг бирор нуқтасида Хева каби аждодлар тарихини, замонлар руҳини бир жойда жамулжам сақлаб қолган ҳолда бизгача етиб келган шаҳар борми? Бу яратганнинг бизга бебаҳо неъмати эмасми! Ахир дунёда Хевадан ҳам гўзал, ундан улуғвор қилиб қурилган шаҳарлар бўлганичи, улар ер билан тенг қилиб вайрон қилинганини ҳам биламиз-ку. Шулар орасида Хеванинг асрлар синовидан ўтиб бизгача шу ҳолда етиб келгани бахтимиз эмасми?

Хевани келажак авлодларга асраб, бор бойликлари билан етказиш учун кўп ишлар қилишимиз зарур. Биринчи навбатда, бу ерда сайёҳлик ишини кучайтириш керак.

Яқинда Хевани кўргани Покистоннинг элчиси келди. У шаҳарни биринчи кўриши экан. Кўп жойларни айлантирдик. Ниҳоятда ҳайратга тушди. У кетаётиб бундай дастхат ёзиб қолдирди: «Мен энди армоним йўқ. Самарқанд, Бухорони кўргандим. Туркистоннинг қадимий юрт эканлигига ишонгандим. Энди Хевани кўриб шу ишончимга юз карра ишонч қўшилди. Инсоният тараққиётининг, маданиятининг меваси сифатида бу шаҳарни ҳар бир одам билиши, кўриши, унинг бойликларидан маънавий баҳраманд бўлиши керак!».

Ҳақ гап. Биз бу қадриятларимизни қанчалик дунё кўз ўнгида тиклай олсак, бу бизнинг иқтисодимизни ҳам шу даражада юксалтирган бўларди.

Қилишимиз лозим бўлган яна бир муҳим иш — Хевани тубдан қайта таъмирлаш илмий асосланган лойиҳасини ишлаб чиқиш. Тўғри, ҳозир шаҳар бундан 15-20 йил илгариги кўринишига нисбатан анча тикланган. Таъмирлаш ишлари шу кунларда ҳам давом этмоқда. Лекин очиғини айтишим керак, бу таъмир ишлари вақт синовига дош беролмаётибди. Йиллар ўтиши билан улар гиламдаги чипта ямоқдай бўлиб қолмоқда. Ахир биз Хевани фақат 30-40 йилдан кейинги авлодларгагина эмас, юзлаб, минглаб йилдан кейин дунёга келадиган авлодларимизга мўлжаллаб тикламоғимиз керак. Бундан ташқари, Хевада бирор бинони йиқитишимиз ёки бирор жойга янгисини тиклашимиз қийин кечади. Тарихга зиён етказмадикми деган минг ҳадик билан бу ишга киришилади. Чунки қўлимизда шаҳарнинг илмий асосланган таъмирлаш ёки қуриш лойиҳаси йўқ. Шунинг учун баъзи таклифларимни ўртага ташламоқчиман. Маълумки, бир пайтлари Хоразм тарихи, Хева ёдгорликлари билан Москвадаги С. Толстов номидаги илмий-тадқиқот илмгоҳи шуғулланган. Кейинчалик воҳа тарихига оид илмий ишлар бу илмгоҳдан олиниб, республикамиздаги илмий-текшириш институтлари ҳисобига ўтказилган. Бугунга келиб эса бу ишлар билан ким шуғулланаётганини ҳам билиб бўлмайди. Шу сабабли воҳа тарихига оид илмий ишлар билан шуғулланадиган илмгоҳни Хеванинг ўзида очиш учун фурсат етди, деб ўйлайман. Шундай қилинганда тарихимизга оид маълумотлар янада марказлашар эди. Ёдгорликларни таъмирлаш илмий-тадқиқот институти тўғрисида ҳам шундай фикр билдириш мумкин. Бу институт филиалларини қадимий шаҳарларимизда очиш керак. Улар марказда эмас, жойларда ўз ишлари билан шуғуллансалар яхши бўларди.

Учинчи, қилиниши керак бўлган зарур иш — ўз юртимизга ўзимиз эгалик қилишимиздир. Яшириб нима қилдик, биз шу пайтгача юртимизда хўжайин эмас, қул бўлиб келдик. Юқоридан меҳмон келмоқда деса тамом, қўлимизда дўппи, чопон билан тайёрагоҳга чиқиб ўтирганмиз. Бу ҳам етмагандек, юрт бойликларини қўлларига бериб қўйганмиз. Иложи бўлса, уйларигача кузатганмиз. Эвазига эса раҳмат ўрнига сўкиш эшитганмиз.

Мисол ахтариб узоққа бориб ўтирмайлик, шу кунларда рўй берган икки воқеани айтсам фикрим янада ойдинлашар.

Эшитганим, жаҳондаги музей-қўриқхоналарда кино олиш минутига 100 минг доллар атрофида турар экан. Лекин бизда-чи? Яқинда «Адвенчер пикчерз» деб номланган Англия кинокомпанияси «Ўзбеккино» билан келишиб, Хевага ташриф буюриб, бу ерда кино олиш хусусида битим тузибдилар. Бу иш менинг ҳоким бўлгунимга қадар амалга оширилган экан. Яъни, улар Хевани 15 кунга 200 минг сўмга сотиб олибдилар. Бу деган гап Хевада 15 кун мобайнида кимдир суратга олиши нари турсин, қўриқхона ходимлари ҳам ўшалар рухсатисиз бирор ишни қилолмайдилар. Бу масаланинг бир томони, иккинчи томони шундаки, 200 минг сўмни долларга айлантирсак қанча бўлади? Давлат нархида икки минг долларми? Уни энди ўн бешга бўлинг. Бир ҳисобланг-чи? Кунига 133 доллардан. Мана энди 100 минг билан 133 долларни таққосланг.

Хўш, ана шуни юртга эгалик деб бўладими? Биз ўз қадриятларимизни биламизми? Афсуски, йўқ. Ана бизнинг бугунги кундаги аҳволимиз. Биз шу сабабли бу битимни буздик. Ҳарна бўлса-да 4000 доллар ундиришга ва яратилган фильмдан бир нусхасидан фойдаланишга эришдик.

Ўша фильмда Хева хонлиги билан Англия ўртасидаги муносабатлар хусусида сўз борар экан. Тарихимиздан бир лавҳа. Унинг лентага тушганидан хурсанд бўласан. Лекин бир нарсани ўйлаб қоласан. Хўш, аҳвол шундай экан, биз нега ўша фильм сценарийси билан танишмаслигимиз керак? Эҳтимол, улар фильмда воқелигимизни бузиб, тарихни сохталаштириб кўрсатаётгандир? Нега бундай фильм учун ўзимиз шароит яратиб беришимиз лозим?

Ёки Австрия фирмаларидан бирига Хева яқинида 500 ўринли меҳмонхона қуриш учун 5 гектар ерни 128 минг сўмга сотилганига нима дейсиз?

Кўраяпсизми, бу борада саволлар кетидан саволлар пайдо бўлаверади. Лекин жавоб қани? Уларга жавобни биз ўз ишимиз, амалий фаолиятимиз билан топишимиз керак. Ана шунда юрт эгаларига айланамиз. Келажак авлодларга ҳам муносиб меросни етказа оламиз.

— Табиийки, Сиз Хевага кўп боргансиз. Унинг ҳар бир қарич ерини биласиз. Лекин ҳар гал борганингизда кўнглингиздан қандай туйғулар кечади?

— Ҳар гал Хевага борсам ажиб бир ҳолатга тушаман. Йиллар, асрлар жамулжам бўлган шаҳарда ўзимни зилдай босиб ётган юклардан фориғ бўлгандай сезаман. Даврлар юки олдида менинг кундалик ташвишларим эрмакдай бўлиб қолади. Ўзимни яна юксалгандай ҳис қиламан. Қалбимни босиб ётган армонлар бир зумда ушаладигандай туюлади. Руҳиятим тозаради. Бунда менга мангуликка юз бурган шаҳар кўчаларида, уйлар, мадрасалар, масжидлар, минораларнинг ҳар бир ғиштида ўрнашган боболар руҳи мададкор бўлади. Шунда кўнглимдан отилган бир нидо тилимга кўчади: «Ҳар кимга мана шундай руҳини яшартирадиган, қалбига ором бағишлайдиган боболарнинг қадим юрти тавоф қилиши учун насиб қилсин!» дея тилак тилайман.

— Тилагингиз вожиб бўлсин.

Суҳбатни Камол МАТЁҚУБОВ олиб борди

Илк қадам

ОЙДИН ОРЗУЛАР

Ўзининг илк қўшиқлари билан тингловчилар тилига тушган ёш ва истеъдодли хонанда Оллашукур Қурбонназаров билан суҳбатлашишдан олдин бир неча бор ойнаи жаҳонда, давраларда унинг қўшиқларини тинглаб, у билан учрашдим. Ҳамма қатори мен ҳам аввал унинг санъатга кириб келиши билан қизиқдим.

— Қишлоқда қўй боқиб катта бўлдим. Қайси касб, қайси ҳунар кўзига яхши кўринса, болалик шунга қараб талпинаверади. Мен доим ўзимча хиргойи қилиб юрардим. Лекин шунда ҳам санъаткор бўламан, деб сира хаёлимга келтирмаганман. Бунга ҳисобчи қўшнимиз сабабчи бўлган. Унинг қашқар рубоби бор эди. Кўпинча қўйларни уйга ҳайдаб келаётганимда у чалаётган рубобнинг сеҳрли оҳанги қалбимни чулғар эди. Борган сари куй нолалари ўзига ошно эта бошлади. Шу баҳона қўшнимизникига тез-тез чиқадиган бўлдим. Аста-секин рубоб чалишни ҳам ўрганиб олдим...

Оллашукур Қурбонназаровнинг мактабни тугатиб биринчи ҳатлаган остонаси Комилжон Отаниёзов номидаги Хоразм вилоят филармонияси бўлди. Бу санъат масканида таниқли санъаткор Бобомурод Ҳамдамов ўгитларидан баҳраманд бўлди. Қўшиқчилик сир-асрорлари билан яқиндан танишди. Филармониядан ажралмаган ҳолда Тошкент Давлат маданият институтида сиртдан таҳсил олиб, бу соҳадаги билимларини бойитди.

Хоразмда яхши қўшиқлари билан элга манзур бўлаётган ёш хонандаларни санашганда биринчи навбатда Оллашукур Қурбонназаровни оғизлашади. Чунки, унинг ўзига хос куйлаш услуби, жарангдор овози бор, репертуарининг ранг-баранглиги, мусиқаларининг ўйноқи ва жарангдорлиги билан бошқа тенгдошларидан ажралиб туради.

Ёш хонанданинг бугунги қўшиқчилик санъати борасидаги фикрларини билгим келди.

— Қўшиқ санъатига кўплар қизиқади. Баъзилар ўзига, баъзилар пулига. Ўзига қизиқувчилар, булар санъат учун ўзини фидо қилувчилар, шусиз ҳаётини тасаввур қилолмайдиганлар. Афсуски, ёшлар орасида пулга ўчлар кўпаймоқда. Булар бировнинг қўшиқларини айтиб тўйларда пул ишлаб олиш, деб ўйлашади. Бу кечирилмас хато. Тўғри, тўйлар санъаткорларсиз ўтмайди. Тўйга одамлар гурунглашиш, эллашиш учун келади. Ҳамма ҳам тўйнинг яхши ўтишини истайди. Шунинг учун таклиф қилинган санъаткор мақсадини пулга эмас, тўй эгасининг ишончига, қолаверса ундан дилрабо, ажойиб куй ва қўшиқлар кутиб ўтирган меҳмонлар қалбига қаратиши керак. Ўзим доим шунга интиламан. Қисқаси, миллийликни йўқотмайлик. Устозлар яратиб кетган мактабларни асраб-авайлайлик...

Яхши ният, ярим давлат, дейдилар. Ёш хонанданинг орзуси ойдин бўлсин! Доимо мухлислари ардоғида юрсин!

Азамат САФАР

ЎЛМАГАН УМИД

Боши бешинчи бетда

лар. Устага ҳар куни план-қонун, мажбурият эса виждон бурчи дея уқтиришдан толишмас эди. Катталарга шикоят қилинса, улар «иложини топинг», дея елка қисишар эди, холос. Шундай қилиб, иложи топилди. Уста тузумнинг ўзи яратган, унинг социалистик табиатида мавжуд бўлган муҳитга мослашишга мажбур эди. Таниш-билиш қилиб бошқа ташкилотлардан ортиқча хомашё сотиб олиб, қўшимча маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйди. Чунки у тушундики, бундай қилмаса, косибнинг косаси оқармайди. Чунки артел давлат ихтиёрига ўтгач, косибларга тўланадиган ҳақ камайган эди. Улар илгаригидек меҳнатларига ҳақни атлас ёки бошқа натура билан эмас, пул билан олишар эди. Бунинг устига турли солиқлар ҳам косибларнинг турмуш даражаларини пасайтириб юборди. Аслида ишлаб чиқариш нуқтаи назаридан бошқа жойдан топиб келиб, маҳсулот чиқаришда ҳеч қандай жиноят йўқ. Чунки ҳар бир косиб бир кунда тўқилган маҳсулотига яраша ҳақини олади. Бу нарса бугунги тил билан айтганда ишбилармонликдан бошқа нарса эмас. Чунки фабрикага келтирилган ортиқча маҳсулотга давлатнинг бир мириси ҳам сарфланмаган. Уларнинг бир қисмини одамлар ўз уйларида кустар усулда тайёрлашган, бир қисмини бошқа ташкилотлардан нақд пулга сотиб олишган. Бундай «жиноий усул» бозорни маҳсулот билан тўлиб-тошишига хизмат қилади, холос. Шунинг учун ҳам Урайимжон ота айтганидек, бахмалнинг нархи бозорда 1,5 сўм, давлат магазинида эса икки сўм бўлган. Бундан ташқари ўша ортиқча хом ашёни ишлаб чиқарган дастгоҳларнинг ҳаммаси «Ватан» артели пайчиларининг хусусий мулки бўлиб, улар ўзларининг эҳтиёжлари учун бу дастгоҳларда маҳсулот ишлаб чиқаришга ҳар жиҳатдан ҳақли эдилар. Алдов йўли билан ўтказилган бир мажлиснинг қарори боис пайчиларнинг, яъни косибларнинг юз минг сўмлаб жиҳозларига, дўконларига давлат эгалик қилиб олиши қонуний бўлади-ю, лекин ўша дўконларда косиб давлат планидан ташқари маҳсулот ишлаб чиқариб, ҳам бозорни тўкин-сочин қилса, ҳам қора қозонини қайнатса, жиноят бўладими? Бу бориб турган муттаҳамликдан бошқа нарса эмас эди. Биргина мана шу воқеанинг — пайчиларнинг хусусий мулкига давлат монополиясининг ўрнатилиши, биз яшаб келган жамият нақадар жиноятчи тузум эканини кўрсатиб турибди. Ўша биз улуғ санаб келган Октябр инқилобидан, коллективлаштиришдан тортиб то 1991 йил август фитнасигача бўлган воқеалар юқоридаги каби кишиларнинг қони, моли-жони эвазига тикланди...

«ПАХТА ИШИ» БИЛАН қамалган асакалик ишбилармон раислардан бири Хурсанали Турсуновнинг шундай дегани ҳамон эсимда: «Ҳа, қўшиб ёзганмиз. Қўшиб ёзмасак, халқни боқиб бўлмас эди. Аммо айримноинсоф раҳбарлар ўша қўшиб ёзилган ҳақни халққа бермай, ўз жиғилдонига уришган. Ҳамма фожиа шунда.» Давлат монополияси исканжасидан қутулиш, халқнинг дастурхонини қуритиб қўймаслик учун жуда кўп жонкуяр раҳбарлар турли йўллар билан бўлса-да, Марказга кетаётган халқ бойлигининг бир қисмини олиб қолишга ҳаракат қилдилар. Лекин мислсиз кучга эга бўлган монополистик давлат машинаси бундай халқ жонкуярларини эзиб-янчиб ташлади. Бунга бир жиҳатдан ўзимизнинг ичимиздан чиққан сотқинлар, халқнинг ҳақини туя қилишга ўрганиб қолган кимсалар сабабчи бўлишди. Оддий меҳнаткашнинг дастурхонида ҳеч бўлмаса ёвғон шўрва бўлишини истаб маҳсулот қўшиб ёзган Хурсанали ака қамалганда уйидан 100 сўм ҳам чиқмаган. Шунга ўхшаш Устанинг уйи тинтув қилинганда ҳам қўлга илингудек нарса йўқ эди. Лекин Устани давлатга 5 миллион сўмликдан ортиқ зиён келтирганликда, унинг укаси Юсуфжон Довудовга эса жиноятчи гуруҳларга 2 миллион сўмни ўзлаштиришга ёрдам берганликда айблашди. «Ватан» артели иши билан қамалган 28 кишининг ҳар бирига миллионлар тиркалди. Энг даҳшатлиси, Устага Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг 119[1] моддасини қўллаб хукм чиқардилар. Ҳолбуки, бу модда 1961 йил июн ойидан кучга кириши лозим эди. Устани эса 1959—60 хўжалик йиллари учун суд қилишган. Табиийки, унга нисбатан 119[1] моддасини қўллаб ҳукм чиқариш қонунга зид эди. Аммо жоҳил тузум шунга ҳам йўл топди: Иброҳимжон Довудовга 119[1] моддасини истисно тариқасида қўллаш мумкин деган СССР Олий Суди Президиумининг махсус қарорини чиқариб, отувга ҳукм қилишди. «Ватан» артели икки йил тафтиш қилинди. Уста бошлиқ ўнлаб кишиларнинг устига миллионлар ағдарилиб, бирлари ўлим жазосига, бошқалари узоқ муддатли қамоқ жазосига ҳукм этилди-ю, аммо бухгалтерия кирим-чиқимларида давлатнинг бирор сўмига зарар етказилгани, еб-ичиб қўйилгани ҳақида молиявий камомат чиқмади. Хўш, унда Уста ва унинг сафдошлари нега отувга, узоқ муддатли қамоққа ҳукм этилди? Собиқ тузум учун бундай қатағонлар керак эди. Бу — совет тузумининг кишиларни қўрқувда, қулликда асрашнинг синалган усулларидан эди. Бу усулнинг қай даражада самара беришини кечагина «Ўзбеклар иши» мисолида кўрмадикми? Собиқ тузумни, собиқ сиёсатни бошқарганлар халқнинг бой бўлиб кетишидан, яхши, тўкин-сочин яшашидан қўрқардилар. Шунинг учун вақти-вақти билан ҳар турли қатағонлар уюштириб, халқнинг меҳр-муҳаббатига сазовор бўлган, унинг суянчиғига айланган кишиларни нainки жисмонан, ҳатто уларнинг номларигача йўқотиб юбориш одат тусига кирганди...

УСТА ИБРОҲИМ ДОВУДОВ халқ суянчиғига айланган одам эди. Мана 30 йилдирки, Марғилон халқи ўша бақувват суянчиқсиз яшаб келмоқда. Одатда ҳукм ижро этилгач, жабрдийданинг оиласига бу ҳақда икки энлик қоғоз билан, унинг кийим-бошлари қайтарилади. Шундан кейингина қариндош-уруғлар унга аза очишади. Устада шундай бўлмади. Аксинча ҳар замон, ҳар замонда «Даданглар ҳаёт экан» деган хабар бировлардан, оғизма-оғиз келиб туради. Бу хабарларнинг чин-ёлғонлигини аниқлаш жуда ҳам мушкул. Чунки кимгадир аллақандай турист, йўловчи айтиб кетган бўлади. Ёки яна кимдир узоқ шаҳардан келган бировнинг оғзидан эшитган бўлади. Бундай хабарлар, етқизиқлар фарзандларнинг ўтини қайтадан янгилаш билан, уларнинг кўнглидаги умид учқунларини алангалатади. Ҳар кун, ҳар соат йўл қараб дадаларидан хабар кутиб яшайдилар улар. Бундай зулумот қаъридан нур кутиб яшаш машаққатига фақат инсонгина бардош беради. Таъзим сенга, ҳазрати инсон!

РЕДАКЦИЯДАН: Ҳаётда тасодифлар кўп. Балки, ростдан ҳам, Иброҳимжон Довудов тирикдир. Яқинда «Останкино» телевидениесининг «Мавзу» кўрсатуви ўлимга ҳукм қилинган кишилар ҳақида ҳикоя қилди. Олий жазога ҳукм қилинган кишиларни исм-фамилиясиз, фақат бир маълум «номер» билан махфий жойларда ишлатишлари ҳақида ҳам кўп эшитамиз. Балки И. Довудов ҳам ўшандай қайсидир жойларга олиб кетилгандир. Бугун собиқ Иттифоқнинг бир қанча жойларида ер тагида катта-катта шаҳарлар, саноат марказлари борлиги ҳақида ёзилмоқда. И. Довудов ва унга ўхшаш кишилар балки ўшандай жойларда сақланаётгандир. Ўзбекистон ўз мустақиллигини қўлга киритган экан, тақдири номаълум фуқароларини қидириб топиб, бир пайтлар топталган ҳақиқатни, хўрланган тақдирларни ҳимоя қилиб, адолатни тиклаш лозим. Жумладан, И. Довудов шахси, унинг халққа қилган хизмати ҳам шуни тақозо этади. И. Довудовнинг тақдири қандай кечганини оиласи, дўстлари, қолаверса, бутун марғилонликлар билишлари зарур.

ришни Ўзбекистон республикасининг тегишли ҳуқуқий органларидан сўраймиз. Ҳаёт бўлса уни ўз оиласига қайтариш чораларини кўриш, қазоси етиб вафот этган бўлса, кўп сонли марғилонлик косиблар, эл-юртнинг истагига биноан Марғилон «Атлас» аврли газламалар комбинатига Иброҳимжон Довудов номи берилиб, уни ва у билан бирга қамалган ўнлаб кишиларнинг номларини оқлаш пайти етди.

ФИДОЙИ

Кутлаймиз!

Байтуллоҳга қараб ибодат қилган кишининг юзи ёруғ бўлса, Байтуллоҳда ибодат қилган аҳли мўминнинг ҳам юзи, ҳам дили ҳидоят нуридан мунаввар бўлғуси эмиш...

Нуруллахон ака ҳақида ўйлаганимда у кишининг чеҳралари билан бирга диллари ҳам олижаноб инсоний туйғу-

лар нуридан мунаввар эканлигини ҳис этаман. Сўзи ва амали бир бундай кишилар билан мулоқотда бўлиш нақадар фараҳли.

Нуруллохон ака шаҳримизнинг энг қадимий ва нуфузли маҳаллаларидан бири бўлмиш «Исфара гузари» аҳлига бошчилик қилиб келадилар. Катта маҳалланинг ташвишлари ҳам, қувончлари ҳам катта бўлади. Бу ерда ўтказиладиган турфа хил тадбирларга Нуруллохон ака шубҳасиз бош-қош бўлади.

«Исафа гузар»ликлар орасида адабиёт ва санъатга ихлосманд, маданий ва маънавий қадриятларни эъзозловчи кишилар кўплаб топилади. Бунинг боиси, эҳтимол гузар маҳаллаларида бир вақтлар Амир Умархон, Нодирабегим, Муқимий, Фурқат, Завқий, Ҳамза, домла Чархий каби алломалар истиқомат қилишгани, улар ҳақидаги ёрқин хотиралар ҳануз эъзозланиб сақланаётганидадир. Қўқон ҳаволаридан бу улуғ алломаларнинг ўтли нафаслари ҳали кўтарилиб улгурмаган, десам муболаға бўлмас.

«Исфара гузари»да унутилган, унутилаёзган урф-одатларни тиклаш, марҳумларни хотирлаш, исломий қадриятлар, ёшлар одоби каби мавзуларда йиғинлар, маросимлар тез-тез ўтказиб турилади. Нуруллохон ака фидойи ташкилотчи сифатида ҳар бир тадбирга пухта ҳозирлик кўради, кўзланган мақсадга эришиш йўлларини аниқ режалаштиради.

Бу маҳаллада динга қарши кураш йиллари харобага айланиб қолган кўҳна ва табаррук «Зинбардор» масжиди мавжуд. Бу масжиднинг ғариб ҳолини кўрган аҳли мўминнинг юраги эзилиб, кўзига ёш келар эди. Бугун биз маҳалла аҳлига қўлимизни кўксимизга қўйиб раҳматлар айтамиз. Нуруллохон ҳожи бошчилигида улар бир йилга ҳам қолмай улкан хароба ҳолидаги масжид биносини асл ҳолига қайтардилар. Бундан ташқари қисқа вақт ичида аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатувчи бир қатор бинолар ҳам қад ростлади.

Нуруллохон ака икки маротаба муборак ҳаж сафарини адо этган ватандошларимиздандирлар. Шу боис, Нуруллохон акада балким ўзларига ҳам сир бўлиб келган бир салоҳият борлиги аён бўлди. Муборак ҳаж сафарида тўхтовсиз оқиб турган ҳаёт воқелигидан энг зарур ва ҳамма учун ибратли парчаларни танлаб олиб, йўл кечинмаларини қоғозга тушира бошладилар. Камина бу кечинмаларни биринчилардан бўлиб ўқиганимдан ва бу ҳаяжонли лавҳаларни тўплаб, китоб ҳолида нашр этилса кўп хайрли иш бўлар эди, деб маслаҳат берганимдан бугун ғоят мамнунман. Чунки Нуруллохон аканинг сафар таассуротлари Фарғонада чиқаётган «Олтин водий» рўзномасида, кейинчалик «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да, «Халқ сўзи»да, «Саодат» ойномасида босилиб чиқди ва кўпчиликка манзур бўлди. Яқинда эса «Камалак» нашриёти уларни «Муборак ҳаж сафари» номи билан юз минг нусхада чоп этиб интизор ўқувчиларга ҳадя этди.

Бизлар узоқ йиллар мобайнида тақдирлари ватандан айри тушган юртдошларимизнинг ҳаётидан, ҳол-аҳволларидан бехабар яшаб келдик. Улар ҳам бизнинг ҳаётимиздан бехабар эдилар. «Муборак ҳаж сафари»да ана шундай ватандошларимиз ҳаётига бағишланган кўплаб саҳифалар борки, уларни ҳаяжонсиз ўқиш мумкин эмас. Аллоҳга шукрлар бўлсинким, ўзга юртларда кун кечиришга мажбур бўлган юртдошларимизнинг дилларидаги ватан сурати бироз бўлса ҳам сарғаймабди, туркий тилларига путур етмабди, иймонларининг бутунлиги эса бизларга ибрат бўлғусидир.

Нуруллохон ака ўзларининг эллик ёшларига «Муборак ҳаж сафари» китоблари билан ажойиб туҳфа тайёрладилар. Бугунги кунда заҳматкаш Ўзбекистонимиз иймон йўлида, истиқлол йўлида илк қадамини ташлар экан, мунаввар манзилига ўзга юртлардаги қизу ўғлонларисиз етиб бориши гумондир. Нуруллохон ҳожи каби фидойилар эса ўзларининг сайъ-ҳаракатлари билан оламда «Ватандин яхши ёр ўлмас»лигини яна бир бор барчамизнинг юрагимизга муҳрлаб борадилар...

Ҳабибулло САИД ҒАНИ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Қўқон бўлимининг масъул котиби

ИЖОДИЙ МАРКАЗ ОЧИЛДИ

Яқинда «Бастакор» деб номланган янги ижодий марказ ўз фаолиятини бошлади. Марказ директори Ботир РАСУЛОВ мухбиримизга қуйидагиларни сўзлаб берди:

— Марказимиз хўжалик ҳисобида ташкил топди. Унинг асосий мақсади Ўзбекистондаги таниқли ва ҳаваскор бастакорларни бирлаштириб, уларнинг халқимизга манзур асарларини тарғиб этиш ва чет эллар билан маданий алоқаларни боғлашдан иборат. Шунингдек, мусиқа санъати мухлислари ҳузурида ижодий учрашувлар, суҳбат ва концертлар ўтказиш ҳам марказнинг фаолиятига киради. «Бастакор» халқ ҳаваскорлик тўгараклари, театрлари ва ансамблларига мусиқа мактабларининг ўқувчиларига нота адабиётларини кўпайтириб, ижодиётнинг янги намуналарини тарғиб этишда яқиндан ёрдам беради. Шу билан бирга мусиқа мактаблари, ўрта ва олий ўқув юртларининг ўқув программаларини ўзбек классик мусиқа мероси асосида олиб боришга кўмаклашади. Булардан ташқари, марказ жумҳуриятда «Бастакор-92» танловини ҳамда мусиқа ҳафталигини ўтказади. Бу тадбирлар барча вилоятларда бўлиб ўтади. Шунингдек, таниқли бастакорларнинг ижодий кечалари ҳам мунтазам ўтказиб борилади.

Ҳозирча марказимиз хўжалик ҳисобида бўлгани учун маблағ унчалик етарли эмас. Ўйлаймизки, санъатни қадрлайдиган ҳомийлар албатта топилади. Ва улар миллий мусиқа санъатимиз ривожига ҳисса қўшиш учун ҳам марказдан ёрдамини аямайди.

Марказнинг бўлиб ўтган йиғилишида унинг президенти этиб Ўзбекистон халқ артисти, таниқли бастакор Абдуҳошим Исмоилов сайланди.

УСТОЗ ХОТИРАСИ

Ўзбекистон мусиқа маданияти, санъати, махсус мусиқа таълими жамоатчилиги оғир жудоликка учради. Ўзбеклардан етишиб чиққан илк пианиночи, устоз ва композитор Холмирза Файзуллаевич Азимов ҳаётдан кўз юмди.

Холмирза Азимов 1925 йилда Наманган шаҳрида оддий хизматчи оиласида дунёга келди. Унинг мусиқий қобилияти дастлаб шаҳар мусиқа билим юртида намоён бўлди. Бошланиб кетган уруш туфайли бир-икки йил бошланғич мактабда ўқитувчилик қилди. Сўнгра тенгқурлари қатори Улуғ Ватан урушига отланди. Венгрия, Германияни фашизмдан озод этишдаги жангларда қатнашди. 1946 йилда ҳарбийдан қайтиб келгач, билим юртини битириб, Тошкент давлат консерваториясининг фортепиано факультетида таҳсил кўрди. Шу олий ўқув даргоҳини аълочилар қаторида тугаллаб, муаллимлик ва ижрочилик фаолиятини олиб боради. Профессор Х. Азимов декан, кафедра мудири, проректор лавозимларида ишлаб, кўплаб талабаларга фортепиано ижрочилиги сирларини ўргатиб, катта санъатга йўлланма берди. У кўплаб ўзбек халқ куй ва қўшиқларини фортепианога мослаштирди, ёш пианиночиларга атаб катта-кичик мазмундор асарлар баста給ади. Ўзбек мусиқаси асосида яратилган унинг илк «Фортепиано дарслиги» ғоят қимматли адабиётлардан ҳисобланади. Лекин ушбу дарсликни қайта ишланган ва тўлдирилган нашрини кўриш муаллифга насиб этмади...

Х. Азимовнинг инсоний фазилатлари, билимдонлиги, меҳнатсеварлиги, ўзига ва ўзгаларга нисбатан талабчанлиги, санъатга муҳаббати кўпчиликка ибрат ва ўрнак бўлиб келади. У Ўзбекистон композиторлари ва бастакорлари уюшмасига аъзо эди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими унвонига сазовор бўлган эди.

Аллоҳ раҳмат қилсин!

БИР ГУРУҲ ДЎСТЛАРИ

ШОМ НОМОЗИ КЕМАДА ЎҚИЛДИ

Маълумки, яқинда Ўзбекистон Республикаси Амир Темур жамияти тузилган эди. Жамият соҳиблари ўз фаолиятларини бошлаш арафасида улуғ саркарданинг киндик қони тўкилган нурли маконни зиёрат этишга аҳд қилдилар. Шу мақсадда Қашқадарё сафарига отландилар. Уларни Шаҳрисабз ҳокими, Амир Темур жамияти вице-президенти Фазлиддин Ҳотамов, шаҳар ҳокими муовини Ғайрат Хуррамов, Қашқадарё вилояти дорихоналар бирлашмасининг мубошири Камол Холиқов ва бошқалар илиқ кутиб олдилар.

Шаҳаншоҳ ўсиб-улғайган Хўжа Илғор қишлоғининг қадимги ўрнида жимирлаб оқаётган «Чиллабулоқ» бошида тиловат ва дуо ўқилди. Жаҳонгир Мирзо мақбараси ва «Оқсарой» зиёрат қилинди. Сўнгра вилоят ҳокими Темурпўлат Хидиров иштирокида жамият вилоят бўлимининг таъсис мажлиси бўлиб ўтди. Қашқадарё вилояти Амир Темур жамияти раислигига жамоат фаоллаларидан Абдурашид Жамолов, муовинлигига Камол Холиқов, маъсул котибликка Ҳожи Абдувоҳид Муҳаммад тайинланди. Уларга жумҳурият Амир Темур жамияти президенти, академик Бўрибой Аҳмад ўғли ва жамият вице-президенти Акром Амин тайёрлаган, муқоваси мусаввир Неъмат Ҳаким Норий асари билан безатилган «Амир Темур ўгитлари» китобидан тақдим этилди.

Жамият аъзолари зиёрат давомида Шароф Рашидов асос солган ва Қашқадарё вилояти собиқ фирқа қўмитасининг биринчи котиби, эндиликда жумҳурият президенти Ислом Каримовнинг катта хизматлари синган Ҳисорак сув омборини ҳам бориб кўрдилар, шом номозини жамоатчилик билан бирга кемада ўқидилар.

Муҳаммадхон ҒОЗИЙ

ЯНГИ НАШР

«ШАРҚ МАШЪАЛИ»

Жумҳуриятимизда чиқадиган журналлар сони яна биттага кўпайди. Шу йилнинг ёз фаслидан бошлаб «Шарқ машъали» мажалласи нашр этила бошлади. Унга шарқ маънавий билимлари академияси билан Тошкент шарқшунослик олий билимгоҳи муассислик қилмоқда.

Хўш, журнални нашр этишдан мақсад нима? Маълумки, Ўрта Осиё минг йиллар давомида жаҳон фани ва маданиятининг ўчоғи бўлиб келган. Бу юртда Беруний, Ибн Сино, Имом Бухорий, Ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Ал-Хоразмий каби юзлаб фан ва дин арбоблари яшаб ижод қилган. Улар шарқ фани ва маданиятини юксалтирганлар. Умуман, биз доимо шарқ билан, мусулмон дунёси билан узвий алоқада бўлиб келганмиз. Аммо XIX ва XX асрдаги рус империясининг Ўрта Осиёдаги ҳукмронлиги бу ердаги ерли халқларни бутунлай шарқдан ажратиб қўйди. Тили, дини бир қўшни давлатлар билан алоқалар узилиб қолди. Бу албатта, Ўрта Осиё халқлари учун катта йўқотиш эди. Энди империя йўқ. Ўрта Осиёда бир нечта мустақил давлатлар ташкил топди. Журналнинг мақсади Шарқ мамлакатлари ва жумҳуриятимиз ўртасида узилиб қолган ана шу маданий ва маърифий алоқаларни тиклашда кўприк бўлишдир.

Журнал саҳифаларида барча инсонларни камолат, адолат ва ҳақиқатга, гўзал турмуш кечиришга даъват қилувчи «Қуръони карим» ва «Ҳадиси шариф»нинг имом Бухорий, Байзавий, Табарий, Воиз Кошифий каби ислом алломалари бажарган мўътабар тафсирлари, шарқ ривоятлари ва

ҳикоятлари, адабиёт дурдоналари, ўтмишда Ўрта Осиёда, Эрон, Туркия, Араб мамлакатларида яшаб ижод қилган буюк ватандошларимиз ҳаёти, уларнинг асарлари, азиз авлиёларнинг каромат ва башоратлари, хориждаги ватандошларимизнинг ўтмиши ва бугуни, ҳунарманд ҳамда санъаткор замондошларимиз, уламо, фузало, савдо-тижорат аҳли ҳақида ҳикоя қилинади.

«Шарқ машъали» ҳар фаслда бир чиқадиган илмий-бадиий журналдир. Унинг биринчи сони ўқувчилар қўлига тегди. Мажалладан Нуриллахон Ҳожи Абдуллахон ўғлининг «Дардингни олай, Ўзбекистоним», Неъматулло Иброҳимовнинг «Миср ва мисрликлар», Бўрибой Аҳмедовнинг «Темур тузуклари» — тарихий манба сифатида», Тошпўлат Тожиддиннинг «Субҳи содиқ яқин», Абу Ҳомид Ғаззолийнинг «Нимаики эксанг шуни ўрасан», Зокир Қўтибоевнинг «Ҳожа Аҳрор мулкларининг тақдири», Баҳром Мирзонинг «Худоёрхон», Темур Мухторнинг «Араб адабиётида ҳаётий ҳикоятлар» мақолалари, Амонулла Валихоннинг «Дафъи хумор» ҳикояси, Фаридуддин Атторнинг «Таскиратул авлиё» асаридан парча ва яна кўплаб тарих, фан, маданият ҳамда динга оид асарлар ўрин олган.

УЗИЛМАГАН ЗАНЖИРЛАР

Боши иккинчи бетда

Бундай ҳангомаларни эшитгач, беихтиёр биз ўзи иқтисодиёт, олди-берди чўмичини кимнинг қўлига тутқазиб қўйибмиз, деб бош қотади. Ишбилармонларнинг бу хил сирларини, мулоҳазаларини эшитиб Покистоннинг «Табани» фирмаси тўғри йўл билан ўз ишларини йўлга қўйгунча қанча вақт овора бўлганини ўйладим. Ўйладиму, халқимиз, ҳукуматимиз номидан иш кўраётган айрим маъмуриятчиларимиз кўзимга ёмон кўриниб кетди. Биз қилдай манфаатни ўйлаб, туядай даромаддан бебаҳра қолаётган ношудларга ўхшаймиз. Ана шундай ношудлик, бефаҳмлик билан ўз оёғимизга ўзимиз чалғи соляпмиз. Шу савия, шу қиёфамиз билан халқимизнинг номини бадном этмаяпмизми? Ҳаливери оломондан халққа айлана олмаймиз, чоғи. Аттанг!

Илгари, яъниким, Ленининг ғирром инқилобидан аввал ҳамманинг ўз хусусий мулки бўлган. Бировники озроқ, бошқаники кўпроқ. Лекин улар бир-бирининг бойлигига кўз олайтирмаганлар. Бойки, агар бировни кам иш ҳақига ишлатган бўлса — бу иқтисодиёт қонуни бўлган. Бой ҳеч кимни мажбурлаб ишлатмаган. Халқ орасида турли сабабларга кўра — уқувсизлик, ё дангасалик, ё ишбилмаслик, ё турмуш фожиалари оқибатида мулксиз қолганлар бир амаллаб кун кўриб кетиш учун Ойбекнинг Йўлчиси сингари бой эшигида хизмат қилган. Бироқ бунинг учун бой айбдор эмас. Иш ҳақини кўп берса, у бой бўлолмайди. Бошқалар ҳам ўз ишини ташлаб, миясини ишлатмай унга ёлланма ишчи бўлишни хоҳлайди. Мана шундай ҳаёт мантиғига кўра бирорта бой бирорта камбағалнинг молини очиқчасига ҳам, ёпиқчасига ҳам ўғирлай олмаган. Ўғирласа эл бор, халойиқ бор. Халқ бойни изза қилган. Унинг эл орасида обрўси тушган. Шу боис инсоф, адолат бир қадар бўлган.

Ишбилармонларнинг йўлига тўсиқ бўлаётган бизнинг бугунги маҳаллий бойларимиз-чи? Мен жамоа хўжаликларининг бошлиқларини яшаш тарзига кўра ўшандай бойларга ўхшатаман. Чунки буларнинг ҳам илгариги бойлар сингари эшигида қароллар, сандиғида пули, қўли ҳар ёққа етади. Хўш, улар бойликни қандай тўплаган, дерсиз. Буни ҳамма билади. Бироқ, ҳеч ким андиша доирасидан четга чиқмайди. Бу андиша итоатгўйлик тимсолида намоён бўлса ҳам «менга нима, сенга нима?» дейди. Ҳолбуки, ҳар бир хўжаликдаги бутун бойлик ўша хўжалик аҳолисининг бойлиги. Унда жамоанинг ҳар бир аъзоси бойлиги бор. Совет ҳокимиятининг «буюк кашфиёти» шундаки, ана шу ҳар бир кишига тааллуқли бўлган бойликни умумий бойлик — ҳамманинг бойлиги қилиб берди; аввалги ҳалол бой, ўрта ҳол ишбилармонни йўқ қилиб, жамоанинг бир-бирдан йиғилган умумий бойлигига қўриқчи қилиб якка одамни қўйди. Биз бу қўриқчининг етмиш йил мобайнида жамоанинг умумий бўлиб қолган ҳалол бойлиги қўриқчиси эмас, таловчисига айланиб қолганини, уни бир ўзи эмас, юқоридаги, янаям юқоридаги қўриқчилар билан бўлишиб еб ётганини кўрдик. Ҳамма кўриб турибди. Қароқчига айланган қўриқчи бирор кори ҳол юз бериб, сири очилиб қоладиган бўлса жамоат мулки ҳисобидан пора бериб қутулиб кетганини ҳам кўрдик. Энг даҳшатлиси шуки, буни ўз кўзи билан кўриб турган жамоанинг бирор вакили бунинг учун ғинг демайди, иложини топса мен ҳам қўшилиб есам дейди. Чунки, йиллар давомида у ўша умумий мулкда ўзининг ҳам улуши борлигини унутиб қўйган ёки буни фаҳм этишдан маҳрум бўлиб, итоатгўйлик сиртмоғини бўйнига илган. У бу умумий мулк меники эмас, давлатники дейди. Давлат эса бечора деҳқонга ғирромлик қилавериб, унинг кўнглини совутиб бўлган. Шу боис ҳеч ким, ҳатто баъзи идораларнинг ўзи ҳам давлатнинг мулкини кўкрагини қалқон қилиб ҳимоя этмайди. Битта-яримта ҳимоя этмоқчи бўлганларни эса советлар замонида бир-бирига занжирдай боғланиб кетган «машина» ё янчиб ташлади, ё уни ўз одами қилиб олди. Бунга ҳаётда мисоллар кўп. Биз айнан мана шунинг учун ҳам бу ҳолни тузумга эмас, олий даражадаги у ёки бу раҳбарга боғлиқ ҳолда тушунардик. Жуда қаттиққўл, ҳамма нарсани қўлга оладиган раҳбарлар керак, дердик. Онгсизларча, эрксизлик тушовлари ичида эркимизни ўғирлаган жаллод Сталинни соғиниб қолардик. Биз уни суйганимиздан эмас, чорасизликдан соғинардик. Одамлар абадий қўрқув остидагина адолатли бўлиб яшайдилар, деб ўйлардик. Айни замонда халқимизнинг манфаатлари бой берилаётганига ҳам чидаб келардик.

Ўзга мамлакатларда эса одамларнинг миллий манфаатлари ҳам жойида, эрки ҳам ўзида, ҳақига ҳам биров кўз олайтирмасдан тўқ-бадавлат яшаётганини кўриб, биз ҳам ўшандай чин одамчасига яшайдиган тузумни соғина бошладик. М. Горбачевнинг «демократия»си сабаб ёшли кўзларимизга нур тушди. Кўз ёшимизни артиб унга меҳр қўя бошладик...

Қолгани ҳаммага маълум: халқимизни, миллийлигимизни, ҳар бир шахсни бўғиб келган қуллик тузуми инқирозга учради. Биз мустақил бўлиб қолдик. Ўзлигимизни танидик. Янги иқтисодий механизмлар жорий этила бошлади. Бозор иқтисодининг ҳам дастлабки аччиқ меваларини татиб кўрдик. Бу аччиқ меваларнинг таъмини оғзимиздан кетказа олмасдан юзимизни бужмайтириб, яхши кунга қачон етарканмиз-а, деб атрофга бундай назар солсак, кўряпмизки ўша советлар замонида ўрнатилган иқтисодий кишанлар ҳамон мустаҳкам қўрғон бўлиб ишлаб турибди. Ёпирай, санъатингдан! Замон ўзгарса ҳам, у ўзгармайди.

Шундай шароитда ишбилармон иш қилай дейди, ҳоким тўра унинг қўлини боғлайди. Эрксиз жамоа эса бурнидан булоқи ўтказиб олган ишбошисига итоатдан бўйин бурмайди. Негаки, ўғри қолиб тўғрининг ёқасидан тутадиганлар, товламачи билан оғиз-бурун ўпишадиганлар от устида. Бундан шундай мантиқ келиб чиқади: мустақилмисан ёки қулмисан, ким бўлишингдан, қайси муҳитда яшашингдан қатъий назар қонунлар қоғозда қолиб, инсон ҳуқуқи беқадр бўлса, ундай жамиятдан файз ва барака кетади. Бу аҳволда миллий мустақиллик ва иқтисодий ҳурлик, шуларнинг тақозоси билан рўёбга чиқадиган сиёсий ҳурликни ҳам насия қилиб қўймаймизми? Биз ҳали ҳам мустақиллик неъматининг фаҳмига етмаётган кўринамиз. Салгина манфаат кўрсак, бўйиндан тушган эрксизлик сиртмоғини ўз хоҳишимиз билан қайтадан илишга ҳам тайёрмиз чоғи.

Буларни ўйлаган сайин қўрқиб кетасан. Шўролар сиёсати ўрнатиб кетган маънавий занжирлар ҳали мустаҳкам кўринади. У ҳамон гарданимиздан бўғиб турибди. Демак, ёвуз империянинг ҳурриятимизга хавф солаётган кўҳна касалликлари фақат сохта ишбилармонлик ёхуд иқтисодий саводсизлигимиздагина эмас, энг фожиалиси маънавий манқуртлигимиздир. Ахир Днестр бўйида, Қримда, Осетияда, Кавказнинг турли бурчакларида, ён-атрофимизда кимларнингдир қон-қонида эски хомтамалик, «нонга тўйганда ҳам маконга тўймаслик» фалсафаси хуруж қилаётган, хавф солаётган кезда буларни идрок этмай мудроқ яшаб бўладими?

ШЎРОЛАР ТУЗУМИНИНГ эрксизлик сиёсати ўрнатиб кетган занжирлар бизнинг онгу шууримизни ҳам сариқ печакдек ўраб ётибди. Унинг бир қозиғи ҳамон бизнинг қонимизда яшамоқда. Буни идрок этиб, у машъум қозиқни улоқтиргунимизча бутун турмушимизни чирмовукдай ўраб турган бу занжирлардан қутула олмаймиз. Унга банди бўлиб қолаверамиз.

Мурод АБДУЛЛА

ШОИР ДЕВОНИ НАШРИ

Туркий халқларнинг улуғ фарзанди, форс шеъриятида фалсафий-сўфий йўналишнинг баландмақом суханвари Мирзо Абдулқодир Бедил танланган асарлари саккиз жилдлигининг илк жилди тожик китобхонлари қўлига тегди. Китоб шу йил Тожикистон пойтахтидаги «Адиб» нашриёти томонидан босилди. Шуни қайд қилиш керакки, ўқувчилар Мирзо Бедил асарларидан сўнгги етмиш йил давомида қарийб бебаҳра эдилар. Инқилобгача Шарқ мадраса таълими дастуруламалидан қатъий ўрин олган ва кўп асрлар давомида дарслик сифатида қўлланилган улуғ мутафаккир шоир асарлари форс тилини мукаммал билган ўзбек китобхони учун Алишер Навоий ва Бобур, Машраб ва Фурқат мероси каби қадрли эди. Таассуфлар бўлсинким, сунъий чегараланиш ва миллий парокандалик Шарқ халқларининг муштарак мероси — шеъриятга ҳам таъсир этмай қолмади. Бугунги ўзбек китобхони учун Мирзо Бедил ва унга ўхшаш юзлаб форсийзабон шоирлар ижодини мутолаа қилиш бирмунча мушкулликлар туғдирадики, бу мушкулотнинг олдини олиш учун саъй-қўшиш қилмоқ лозим. Биз улуғ файласуф шоир меросидан айрим намуналарни туркийга ағдаришга ҳаракат қилдик. Нуқсонлар учун узр сўраймиз.

Мирзо Абдулқодир **БЕДИЛ**

ҒАЗАЛЛАР

Ойина каби неча табу тобдир дилимиз,
Чун доғи жунун шуъланиқобдир дилимиз.
Кўзгу каби бир умр хаёл базми ичинда
Ҳасрат кўзида бир мижа хобдир дилимиз.
Бизмиз ва нафас мавжи фирибгардиру ботил,
Сарчашма демангизки сарobдир дилимиз.
Паймонамиз тўлгуси ўшал лаҳзаки шодмиз,
Базмингда бир ҳамзарфи ҳубобдир дилимиз.
Оташ қўю бетоблигимизни кузатиб тур,
Куймакдин уза охир не бобдир дилимиз.
Лаълинг чу жон олди, кўнгил кетди иликдан,
Яъники, саволингга жавобдир дилимиз.
Саршор олов соғарининг журъакашимиз,
Сув оламида шабнаму софдир дилимиз.
Недур бу нафас сўнги — саранжоми ниҳоят?
Бир умр тамомила ҳисобдир дилимиз.
Беҳосил уринмак ила ҳасрат самаримиз,
Андоқки нафас куйди кабобдир дилимиз.
Дарёки ҳубоб бирла неча жилва сотарди,
Васл ойинасимиз, ҳижобдир дилимиз.
Юз тош ўлиб ойина — ул юз қатра гуҳардир,
Афсуски ҳамон хонахаробдир дилимиз.
Афсонанигордир то нафас торида титроқ,
Бедил, бу каманд домида хобдир дилимиз.

●

«Ул» демагимиз ҳам мену ҳам сенга зарурдир,
Андиша қилиб юрма, У бул ўртада йўқдир.
Танҳезу[1] кадар[2] ойинаси, айт нечук уй бу?
Қай ерда бутун[3] мунфаил[4] ўлмишки, зуҳурдир.
Афсоналаринг тутди ҳақиқатни билишдан,
Ғафлат ва жаҳолат асари — оташи Турдир.
Ерлар, мени мажҳулнинг[5] талошидан кулингиз,
Ул мен ила, мен — дарбадар, оҳ, бу не шуурдир?
Ижод чамани субҳидами бирла қувонманг,
Зеро бу табассум уйи ҳангомаси шўрдир.
Ерлар дами совуқлигини неча яширдик,
Дандонники совуқ урадир, ўртаси ўрдир.
Шахсдан неча тимсол ила сен топма тасалли,
Ранж чекмаса сайқалда агар, ойина кўрдир.
Хомуш эса қай — бош ила барг анда саломат,
Ҳар гаҳ агар тил бол ёзадир, ёнида мўрдир.[6]
Кўп кибр нечун? Неча бу таҳқиқу бу тақлид?
Бул ҳаммаси ҳеч ҳосили йўқ ишқи ғаюрдир.
Бедил, сенга йўл топмадик ҳеч кавну маконда,
Ойина сароб эрдики, тимсолинг чуқурдир.

1. Танзеҳ — поклик, софлик.
2. Кадар, кудурат — хиралик, тийралик.
3. Бутун — яширин; зуҳур — ошкора.
4. Мунфаил — хижолат, шармисор.
5. Мажҳул — эътиборсиз.
6. Мўр — чумоли.

Форсийдан Асқар МАҲКАМ таржимаси

ҲИСОБОТ

Барча бошлиқ хонасига йиғилди. Яна ҳар галгидек янги ходим — ёшгина йигит оёғини судраб кечикиб келди. Уни кўриб бошлиқ Пухтабоевнинг асаби қайнади. Зумраша-ей! У келди-ю лабораториядан бирлик кетди: ҳар нарсага бурнини тиқади. Айт десанг, байт дейди, тилиқичиган! Шунақаларни деб энди оддий бир йиғинда ҳам қора терга тушасан. Қаттиқ гапирай десанг, яқинда бошлиқликка қайта сайлов. Ўзи ўтган гал уч-тўртта ғаламис пинҳона қарши чиққанди...

Бошлиқ мажлисни очиб биринчи масала — сафар ҳисоботи бўйича гапириш учун юзлари силлиқ, калбош Учарбоевга сўз берди. Учарбоев чап чаккаларидаги беш-олти дона ўсиқ сочларини гўё тепакалини ёпмоқчидек ўнг қулоғи томонига ёткизиб обдон силади. Кейин гапи кўпчиликка ҳузур бағишлашини сезиб кулимсиради.

Очиғи, олифта кийиниб, унча-мунча одам билан гаплашмайдиган Гўзал Шайдобоевна учун ҳам; у билан бир хонада ишловчи хўппа семиз Тошхон Тожиевна учун ҳам, ҳар йил отпускасини Қримдами-ей, Сочидами-ей ўтказувчи, қирққа яқинлашса ҳам «туғишдан қўрқаман», деб эр қилмаган Лобархонга ҳам унинг ҳисоботлари катта тантана эканлигини у яхши биларди.

Ниҳоят, Учарбоев барчага бир-бир жилмайиб чиққач, сўз бошлади:

— Хабарларинг бор, неча Москвадан келдим. Мақсад илмий анжуманда нутқ сўзлаш, кейин институтнинг бир ишини битириб келиш эди. Аэропортдан таксига ўтирдим. Бориб, «Россия» меҳмонхонасига жойлашдим. Икки кишилик «люкс» жой. Шеригим ҳам ўзимга ўхшаб абжир арман йигит экан. Бир пастда тил топишдик. Рўпарамиздаги хонада кетворган аёллар туришаркан. Сепишган атирларининг ҳиди бизнинг хонагача келади. Улар ҳам бир жуфт...— Учарбоев шу жойга етганда Пухтабоевга маъноли қараб, гапидан тўхтади. Пухтабоев йиғин ҳақида қоғоз қораламоққа шайланиб ўтирган қизга юзланди:

— Ҳозирча ёзмай туринг!

— Шеригим жа чапани йигит экан. Ҳаял ўтмай ҳалиги аёллардан уни-буни сўраган бўлиб танишиб олди. Кейин мени таништирди. Ўша куниёқ уларга оборган қовунимнинг биттасини сўйиб бердим. Биттаси қовунни энди кўриши экан, жудаям қувонди. Оқшом ресторанга бордик... А, энди Москванинг ресторани ҳам, музикаси ҳам, қизлари ҳам зўрда! Хуллас, биринчи кун ёмон ўтмади...

— Кейин-чи, кейин?— аёллардан дўлдек саволлар ёғилди.

— Кейинми? Пляж, кино, ўйин-кулги дегандек, компания бўлиб тўрттовлон... хуллас, сафарда одам нимага дунёга келганини ўйлаб қоларкан: ўйнамасанг, кулмасанг, емасанг, ичмасанг — нимага яшайсан, ахир? Тўғрими?

Баъзилар «ура» деб, баъзилар «браво» деб қарсак чалиб юборишди. Янги ходим эса тўнғиллади.

— Учарбоев, бу ахир...

— Нима, ахир?..— Пухтабоев унга нохуш тикилди.— Катталар гапини охиригача эшитишни ўрганинг, ука!

— Э, ҳозирги ёшлар намунча маҳмадонағ,— Гўзал Шайдобоевна гажакларини силкитиб болага ошкора дакки берди.

— Давом этинг,— деди Пухтабоев Учарбоевга юзланиб.

— Хуллас, сафар баҳона кўрмаган жойларни кўриб қайтдик,— дея у нимагадир гапини қисқа қилиб қўя қолди.

— Кўп «сир»лар ичингизда қолиб кетдиёв,— дея хиринглади Тошхон Тожиевна.

— Анжумандаги доклад нима бўлди? Институтнинг иши-чи?— Янги ходим энди ошкора луқма ташлади.

Барча баравар «уф» тортди. Кейин йигитга баралла ўқрайишди.

— Эй, бу ёшлар мунча маданиятсиз-а?— Лобархон афтини бужмайтирди.— Бир масала тугамай иккинчисини сўрашади-я!

— Иш, шу сассиқ кимё билан боғлиқ ишми? Ҳадеб, иш, иш, деяверманг, ҳали меъдангизга тегади,— кўпчиликнинг мададидан умидвор Учарбоев шартта йигитнинг гапини қайириб ташлади.— Шу иш ўлгурни деб анча-мунча чиқимдор бўлдим. Ахир, давлат берган суткалик пулга кун ўтармиди у ёқда! Институтнинг ишини битириш ҳам осон бўлмади.

— Ҳар нарсага қисилаверманг,— унга далда берди Гўзал Шайдобоевна.— Бола ёш-да. Айтишадику: «Ҳали ёшсан, пишарсан, бу шаштингдан тушарсан», деб.

— Модалар ҳақида индамадингиз,— тилла тишларини кўрсатиб ўпкалади Лобархон.

— Кейин, «узкий круг»да!— деди йигит жаҳл билан.

— Э, сен қанақа боласан?— Пухтабоев тутоқиб кетди.— Намунча бузғинчилик қиласан. Кузатиб юрибман. Яқинда ишга келган бўлсанг ҳам икки марта ишга икки минутдан кеч қолиб келдинг. Учинчисида ҳайфсан бераман, тўртинчисида...

— Шундай қилиш керак.
— Кўзи очилади.

Аёллар бирин-кетин сувдан бош чиқариб хиргойи қилаётган баҳорги қурбақалардай чуғурлашди.

— Майли ҳозирча гуноҳидан ўтинг, — дея унга ён босган бўлди Учарбоев.— Ҳаммамиз ҳам ёш бўлганмиз.

— Ҳа, майли — деди Пухтабоев ҳам йигитга ўгирилиб.— Лекин буёғига қадамни ўйлаб босинг, бошқаларни ҳурматланг, улар бу ерда сиздан кўпроқ кўйлак йиртишган.

Йигитнинг тарвузи қўлтиғидан тушиб, ҳамма нарсадан ҳафсаласи пир бўлди.

— Хуллас, — дея якунлади. Пухтабоев. — Шунча жойга бориб келишнинг ўзи бўлмайди. Учарбоевнинг отасига раҳмат! Хизмат сафарининг турган битгани ғалва, чиқим. Ҳа, айтмоқчи, кеча бошқармадан мукофотлаш учун битта номзод сўраганди. Мана, Учарбоев бир йилда оз эмас, кўп эмас ўн саккиз марта командировкада бўлди. Шундан еттитасида шахсан Москвага бошқарма бошлиғининг ўзлари билан, олтитасида шахсан у кишининг ўринбосарлари билан борган. Яширяпти, деманглар, ҳозир ошкоралик, йил бошида Сибирга хом ашё учун борганда у боргунча машина кетиб қолибди. Бундан институтимиз икки ярим минг сўм зиён кўрди. Лекин, ўртоқлар, тушунинглар, айб бу ерда Учарбоевда эмас, тоқатсиз шофёрда, кутиш керак эди. Хуллас, менинг таклифим шу — Учарбоевнинг номзодини айтсам. Шунга нима дейсизлар? Розимисизлар. Қани унда бир қўл кўтариб тасдиқлаб қўйинглар-чи. Ҳмм... Сизчи йигитча, ухлаб қолдингизми? Ҳмм...— Пухтабоев котиблик қилаётган қизга қаради.— Буёғини ёзиб қўйинг: ҳамма рози, битта қарши.

Йиғин тугагач, эркаклар чекиш залига чиқиб кетишди, аёллар эса ўзаро пичирлаша бошлашди. Мавзу — шундай ажойиб йиғиннинг файзини қочирган, аммо ўзи ажойиб бўлмаган йигит ҳақида эди.

— Ҳеч вақони тушунмайдиган қолоқ, қишлоқи экан,— деди куйиб-пишиб Гўзал Шайдобоевна.

— Бировнинг гапи ёқмаса, йиғинга кирма,— кесатди Тошхон Тожиевна.

— Кўпга қарши чиқиб ким узоққа борибди!— деди Лобархон.— Энди бу ерда диссертациясини ёқлаб бўпти.

Ёлғиз қолган Пухтабоев хонада бетоқат юрганча бетгачопар йигитдан қутулиш йўлларини ўйлар, Учарбоев эса ошиб ўтилган яна бир довондан, оладиган мукофот пулидан оғзи қулоғида, чекувчилар даврасида ҳамон валақлаганча мириқиб сигарет тутатар эди.

Адҳам ДАМИНОВ

Анвар ОБИДЖОН

МИҚИДДИН ГАЖИРНИНГ МУЛОҲАЗАЛАРИ

Бизга ўхшаб қони қимғонда турадиганларга пива ё мусаллас дуруст экан. Арақ ичсам, нуқул экскаватир билан солишгим келади. Канияк-ни-ку сўрама, парткўмимиз қайинсинглимни турсунойчиғ қилган йили шундан отиб қўйиб, калхўзнинг икки ярим тўнналик буқасига пичоқ тортворганидим. Нима жин урдики, орадан ўттиз йилча ўтиб, ёзувчи қўшнимнинг тўйида яна «Напалеон» дегандан симирворибмиз. Ўзиям касагул шоир Напалеон киму нималар қилганини айтиб, ялонғоч шишадан пошшо ясаворди-да. Бир маҳал қарабсанки, акангнинг ўзи Банафартга айланиб, уйга ярим милён қўшин билан кириб бормайинми! Кўрсат Кутузипингни, деб турган одамга хотин хашак бўпқоларкан, биринчи вағиллашидаёқ талоқ қўйвордим. Хотин билан ажрашдиму эртасига сесесер ҳам тарқалиб кетди. Ўзимга ўзим қилдим, ука, мана энди ишлар чалкашиб, бош варанг.

Баҳорда, десанг, ўшлик бўлам тўй қипқолди. Қизимни чиқарганимда тўёнага қирқинчи ипни узолмайдиган бир қўзича опкелувди. Барибир қарз-қарз. Думбаси оғирлигидан бошини эгиб юрмаса, олдинги оёғи кўтарилиб кетадиган қўчқорни ҳайдаб йўлга тушдим. Ана етдим деганда тўртта миршаб олдимни олатўсинда тўсиб, солиқ сўраб қолса бўладими? Кейин билсам, иккала юртнинг ўртасидан ҳани-ҳуни чегара тортишиб, «таммўжна» деган нарсани қоровул қипқўйишибди. Буни сотиб фойда олгани кетаётганим йўқ, аксинча тўёнадан капор зарар келади, деб кўп уқтирдим, текиншапкаларинг тушунмади. Бир-иккита товуқ бўлса бошқа масала, дейишди. Бу гапдан каллам ёғланиб, бирдан миям ишлаб кетди. Жалолқудуққа қайтиб, қўйни сотдим, пулига йигирмата товуқ олдим. Уларни иккита-иккитадан қўлтиқлаб, у давлатдан бу давлатга ўн марта қатнадиму, молни чегарадан бепул ўткизволдим. Кейин Ўшнинг бозорида товуқларни яна қўйга айлантирдим. Сесесерингни қадри биринчи марта ўшанда ўтди. Сал шошибман, хотинни ёзга чиқиб қўйворсам ҳам бўларкан, деб ўйладим.

Бундан ташқари, ўзинг биласан, ҳар йили ўрик пишиғида исфаралик, турп пишиғида чимкентлик мижозлар билан олди-берди қиптурардик. Энди ғоввосча кийиниб, бир қоп ўрик билан исфарасойга шўнғиганимча сирдарёдан чиқишни ўрганайми? Ё трактиримга қанот ўрнатиб, уч тўнна турп билан Чимкентга учиб ўтаманми?

Буларни майли дейлик, мусулмонобод қочиб кетмас. Энг қалтиси бир армани танишимга беш қўқон қарз берувдим, яқинда суриштириб борсам, хайр-маъзурни нася қилиб, юртига чу деворибди. Қувиб борай десам, йўлкиранинг ўзи фалон пул, бормай десам, бу ғофилга у дунёда қийин бўлади — оёғидан ушлаб қозонга иткитишса, кейин мен бенаватдек юраман.

Оғриниб-оғриниб юриб, охири қирқида отилган опоқотамга ўхшаб мадаминчи бўпкетмасайдим. Ие, мадаминчи нималигини билмайсанми? Дарвоқе, сен жунбошларга уларни «босмачи» деб ўқитишган. Мана, казаклик тикланди, баччағарлар пўрмани кийиб, қиличда картишка кавлаб юришибди. Бизам тасмаўқни белвоқ қилиб, байрамда майдондан от чоптириб ўтсак ўтибмизда. Аммо бундан асосий мақсад дабдабавозлик эмас, гап шундаки, баъзан ҳақ-ҳуқуқингни кўнгилдагидек қилиб ўзинг топгинг кепқоларкан...

Э, бор-е, булар иш бўлди. Сирасини айтганда, хотиним асли менбоп эмасиди, фақат сал эртароқ қўйворибман шекилли. Чунки сесесер...

Ҳа, қаёққа? Битта чектириб кет энди. Ие, ташладингми? Ҳе, чап қўлинг кетингга етмагур, сенам сал шошибсан-да.

Уч марта қаҳрамон

Кечаги рост бугун туйқус бўлиб эртак,
Мани ҳатто манқа пацан қилур эрмак.
Наҳот буткул соссализм тушиб отдан,
Пирри кашшоф — биз кабилар чиқар ёддан?
Ўттизинчи йилдаёқ шай эдим сафда,
Ки бўйнимда қизил боғич, бошда шапка.
Чит иштонга чўзма тикдим шалвор қилиб,
Ҳар балога ўзни «доим тайёр» қилиб,
Суйганим ул қаҳрамон бенамоз эрди,
Исми Абу Павлик ибн Мороз эрди.
Абу Павликнинг отоси эди бойроқ —
Шу замоннинг қассобидин сал ундайроқ.
Лелинга ёв, Бухоринга бўлиб ҳамкор,
Беш-олти қоп буғдойини кўмди айёр.
Ўғил шунда ҳақиқатга боқди тикка,
Бориб сотди ўз отасин болшибекка.
Ото эрса, нечук фикринг, дея, калта,
Абу Павлик калласиға урди болта.
Мард чекислар бу дам четда сабр қилди,
Ўлди фарзанд, сўнг отоға жабр қилди.
...Муаллима аям берғоч буни сўйлаб,
Ўкиндим кўп, отойим йўқлигин ўйлаб.
Тирик бўлса контурлигин топмасмидим,
«Керакли жой» сари тунда чопмасмидим?
Нечоғ аҳмоқ падардур ул, топиб тинч жой,
Ўлиб кетса, фарзандини қилмай герой.
Йўлин топдим шунда, мажбур қилиб шартта —
Ўз онамни эрга бердим ман уч марта.
Отоларнинг бири эрди табиб — сулла,
Бири олим, бири оппоқ соқол мулла.
Ҳар отодин халқ душманин ишин кутдим,
Сал адашса, потирлатмай ғиппа тутдим.
Энкиведи турғоч «ҳушёр кашшоф» томон,
Чиқди бошим болталардин уч бор омон.
Қаҳрамонга айланиб сўнг юрдим дароз,
Қаҳрамонки — бўлдим уч бор Павлик Мороз!..

БУГУНГИ ЛАТИФАЛАР

— Коммунист бўлганмисан? — сўради бошлиқ.
— Йўқ, — деди бўш ўринга номзод.

— Тўғрисини айт. Кўзимга қара!
— Ие, хўжайин, эсингиздан чиқдими? Бундан ўн йил олдин худди шу идорада аризамни ўзингиз йиртиб ташлагансиз... буванг босмачи бўлган экан, деб.

●

Ота:
— Сени алақачон уйлаб қўярдим-у, замон ўзгариб, кун кўришнинг ўзи оғирлашиб кетди, ўғлим.
Ўғил:
— Очиғини айтинг, дада, мени уйлашингиз учун сизга қанақа тузум керак? Тўғрилаймиз...

●

Йигит отасига «гармон олиб беринг», деса, у: «Қирқ бешинчи йилда Гирмонни бир марта олиб берувдим, қўлдан чиқардинглар, керак бўлса энди ўзларинг олинглар», дебди.

●

— Худога шукур, уччала ўғлим жуда аҳил, ҳар ҳафтада биргалашиб мени йўқлаб келишади.
— Касблари нима?
— Биттаси савдогар, биттаси рекэтчи, биттаси милиса.

ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ

Кун ортиқча қизиб четса, шакарқишлоқликлар сояда жон сақлаш учун симёғочнинг тагига тўпланишади.

* * *

Ширинқишлоқликлар ёмғирда ташқарига чиқмоқчи бўлса, бошларига элак ёпиб олишади.

* * *

Шакарқишлоқлик болалар боларини тутиб қассобга олиб боришади — сўйиб юборинг, ичидаги асали бизга, гўшти сизга, деб.

* * *

Ширинқишлоқлик қизалоқлар овчига ялинишади — бу сафар менга балдоқ отиб келинг, деб.

* * *

Шакарқишлоқлик дурадгор семиз хотинини рандалашга уриниб кўрган экан.

* * *

Ширинқишлоқлик сартарош бичиқчи қўшнисининг ўзгамас, қайчисига ошиқ бўлиб уйланган экан.

* * *

Бир шакарқишлоқлик «қўшнимнинг буқаси ғаркўзроқ», деб сигирининг юзига чиммат тутиб қўйган экан.

ИГНАБАРГ ШЕЪРЛАР

- Хумбош юлдуз қачон сўнаркин?
- Йиртиқ пайпоқ нафақа кутар...
- Йиғлар бу кал сочин соғиниб.
- Ҳинд киноси — унинг хотини.
- Бу товуқдан титрар хўрозлар.
- Керак эмас оёқли чойнак!
- Қўй қирилса, чўчқага нима?!
- — Ма, қовун е, э шўрлик тарвуз.
- Шайтон қайси ҳудуддан ноиб?
- Учиб кетди шамолда боши.
- Бугун ҳар кун ўзи ҳукумат.
- Бир қадоқ пул қанча туради?
- Шеър ёзмади... Ана маҳорат!

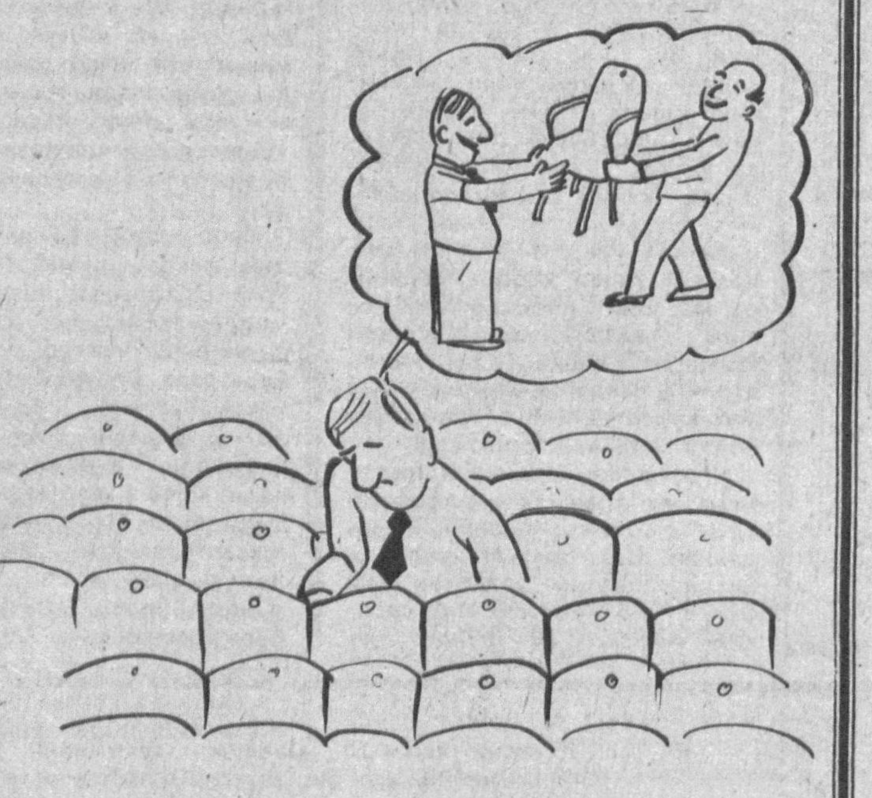

Рассом А. НОРХУЖАЕВ

ГУРЖИ ҲАНГОМАЛАРИ

Чичикадан сўрашди:
— Бу жононни қаердан топдинг?
— Э-й-й, бу жонон эмас экан, тулки экан, ресторанда учта қовурилган товуқни паққос туширди!

●

— Чичика, умринг бино бўлиб шахмат ўйнамагансан-у, нега орқангга шахмат тахтасининг расмини чизиб олдинг? — деб сўрабди дўстларидан бири.
— Сен менга бунақа савол бергандан кўра «д-4»ни қашиб қўй! — деб жавоб берибди Чичика.

●

Чичика шаҳар маълумотлар бюроси ходимидан сўради:
— Айтингчи, Нателла Мшвениэрадзе қаерда яшайди?
— Бир сўм берсангиз, айтаман!
— Ундай бўлса яна бир сўм бераман, унинг эри уйидами, йўқми, шуниям билиб берсангиз.

●

Миха ошхонага кириб 100 та хинкал (мантисимон таом) олиб, 99 тасини еб, биттасини қолдирибди. Бундан ажабланган дўсти:
— Нега битта хинкални қолдирдинг? — деб сўрабди.
— Нима, мен тўнғизмидимки 100 та хинкалнинг ҳаммасини есам — мағрурланиб жавоб берибди Миха.

●

Бемор врачга:
— Дўхтир, рентген қоғозига кўра қорнимда бир неча қошиқчалар бор эмиш.
— Улар сизнинг қорнингизга қандай кириб қолибди, — ҳайрон бўлибди врач.
— Ҳар сафар врачларга қорним оғрийди, деб шикоят қилганимда, улар, дори эзиб, ҳар куни уч қошиқдан ичасиз, дейишганди. Мен эса қошиқ билан ютаверибман.

●

Бир одам чуқурга тушиб кетибди ва чиқа олмабди. Уни таниши Дзуку кўриб қолибди ва:
— Ҳозир арқон олиб келиб сени тортиб оламан, — дебди. Сўнг арқонни келтириб чуқурга ташлабди-да:
— Энди дўстим, ўзинг чиқавер, мен шошиб турибман, — деб қичқирибди ва жўнаб қолибди.

Гуржи тилидан
Наврўз РИЗАЕВ
таржимаси

ШИФОКОРЛАР ВА БЕМОРЛАР КУЛАДИ

Кулгининг фойдаси ҳақида кўп гапирилади. Шифокорлар ҳатто кулги билан беморларни даволаш мумкинлигини исботлашган. Яқинда шу йўлда яна бир кашфиёт қилинди. Ибн Сино номидаги нашриётда «Шифокорлар ва дардмандлар хандаси» деб номланган китобча босилиб чиқди.

Китобдан табобатга оид хандалар, латифалар, мақоллар, ибратли иборалар ўрин олган. Улар асосан «Крокодил», «Перец», «Нианги», «Вожжик» журналларидан, турли чет эл китобларидан олинган.

Хандаларни медицина фанлари доктори профессор Б. Охунжонов тўплаган. Таржимон А. Шомирзаев.

Қуйида шу тўпламдан ўрин олган айрим хандаларни эътиборингизга ҳавола қиламиз. Ўйлаймизки, уларни ўқиб лабингизда табассум пайдо бўлади, руҳингиз енгил тортади.

— Алло, доктор, тезроқ келинг! Эримнинг иссиғи қирқ беш даражага чиқиб кетди.

— У ҳолда, азизим, медицина чорасиз. Ўт ўчирувчиларга қўнғироқ қилинг.

●

— Айтишларига қараганда, донолик ҳам ўзига яраша касаллик эмиш.
— Ташвишланмасангиз ҳам бўлади. Бундай касалликдан сиз мутлақо ҳолисиз.

●

Кампир текширтириш учун пешобини олиб келди. Лаборант унга деди.

— Қўлингиздаги шишачани хонадаги тахта токчага қўйинг.

Бемор хавотирланиб ундан сўради:
— Ўғирлаб кетишмайдими, ишқилиб?

●

Профессор:

— Кислород барча жонли мавжудот учун зарур. Усиз ҳаёт йўқ. Кислород бундан атиги юз йил илгари кашф этилган.

Талаба:

— Унда ота-боболаримиз қандай яшашган?

●

— Қаёқдан йиғлаб келаяпсан?
— Тиш докторидан. Ташимни олди.
— Бечорагина. Нечтасини олди?
— Олти долларни.

●

Тоғда яшовчи габроволикнинг хотини касал бўлиб қолди. Пул ишлатишга унинг кўзи қиймасди, бироқ беморнинг аҳволи оғирлашиб борарди. Габроволик ўйлай-ўйлай охири, врачни чақириб келиш учун кечқурун шаҳарга йўл олди. Бироқ ярим йўлга етганда нимадир эсига тушиб уйига қайтди. Эшикни очиб хотинига деди:

— Гапимга қулоқ сол, Пена, агар умринг тугаётганини сезсанг, чироқни ўчириб қўй. Керосин бекорга исроф бўлмасин.

●

Беморнинг автомобил ҳалокати туфайли қаттиқ шикастланган қўли соғая бошлади. Ҳамшира унинг ярасини боғлар экан, деди:

— Бу қўлингиз билан энди ҳамма ишни қилаверасиз.

— Рояль ҳам чала оламанми?

— Рояль ҳам чала оласиз.

— Ана мўъжиза-ю, мана мўъжиза. Илгари мен рояль чалишни мутлақо билмасдим.

●

— Менинг эрим чекишни ташлади.

— Ў-ҳу! Демак у матонатли экан-да.

— Қаёқда. Мен матонатлиман.

●

Журналист юз ёшга кирган отахондан сўради.
— Узоқ умр кўришингизнинг сири нимада? Ахир, сиз ёшлигингиздан бери чекаркансиз-ку.

Отахон тамакини чекиб, тутунни ичига тортди, кейин уни секингина қайтариб чиқарар экан, деди:

— У замонларда, йигитча, никотиннинг зарарли эканлиги номаълум эди.

●

Буюк инглиз ёзувчиси Бернард Шоу ҳаддан ташқари семиз бир киши билан учрашиб қолди. Шунда семиз киши тарашадек қотма Шоуга деди:

— Сизни кўрган одам бутун Англияда очарчилик экан, деб ўйлаши мумкин.

— Сизни кўргач эса, — деди Шоу, — бундай офатнинг сабабчиси шу киши экан деб ўйлаши аниқ.

ЎГИТ

Бошлиғингнинг ортидан
Соядай эргашиб юр.
Қаддингни хиёл букиб,
Жилмайиб бош эгиб тур.
Бошлиғинг рақибини
Ғаним билгин сен ҳар бор.
У хезланган кишига
Тарсаки тортиб юбор.
Бошлиқ кимни хушласа,
Сен ҳам яқин тут уни.
Ҳузурига киришдан
Ишни бошла ҳар куни.
Бола-чақа, эл-хеши
Соғлигини суриштир.
Туғилган кунларида
Совға-салом уюштир.
Барака топай десанг,
Насиҳатим оласан.
Мен кафил, бошлиққа
ҳам
Тезда ёқиб қоласан.

БУ КУРСИДА...

Бу курсида сенми,
бошқа,
Ким ўтирса бари-бир.
Минбар доим ўшаники,
Гап — ўшанинг гапидир.
Йиғинларда сўзлайди у,
Камчиликни кўрсатар,
У деҳқонга пахта қандай
Терилишин ўргатар.
Айтади у эгатларга
Қай тахлит сув қўйишни.
Ўргатади қассобга ҳам
Қандай чумчуқ сўйишни.
Бу курсида сенми, бошқа,
Ким ўтирса, шу — доно.
Қараши ҳам оддий эмас,
Англатар минг бир маъно.
У чиндан ҳам хўп оқилдир,
Балким нодон, фикри
тўнг...
Ким бўлса ҳам билинар у
Курсидан тушгандан
сўнг.

ЎЙНДАН ЧИҚАЛАМА

ХУДБИН

Дунёни сел олса олсин, менга қолса,
Фақат менга омон қолмоқ насиб этсин.
Лекин менинг кулбамни сув босар бўлса,
Бу дунё ҳам сув комида қолиб кетсин.

УНИНГ АМАЛИ БОР

Унинг амали бор.
Қўлида ҳатто
Бордир катта балиқ деган ҳужжати.
У нима истаса бўлади ато,
Нимани истаса етар қудрати
Ахир, эл ишонч тенгсиз, устивор,
Уни толе билан сийлаган тақдир.
Унинг ҳужжати ҳам,
Амали ҳам бор,
Фақат юрагида эл дарди йўқдир.

Жаҳонгир ИСМОИЛОВ

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

ҲАММУАССИС: МАДАНИЯТ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ХАЛҚ АКАДЕМИЯСИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-56-49

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Мирзо КЕНЖАБЕК, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Аҳмадали АСҚАРОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Шароф БОШБЕКОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Одил ЁҚУБОВ, Нафиса ЗОҲИДОВА, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баходир ЙЎЛДОШЕВ, Дадахон НУРИЙ, Абдулла ОРИПОВ, Турсуной СОДИҚОВА, Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ, Жавлон УМАРБЕКОВ, Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

Навбатчи муҳаррир — Камол МАТЁҚУБОВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.35
213 минг 790 нусхада чоп этилди.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН
ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 3 СЎМ

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Буюртма № Г-230. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12